

בְּצֵלֶם

מרכז המידע הישראלי
לזכויות האדם בשטחים

נִייר עֵמֶד הַ

יְרוּשָׁלַיִם יְנוּאָר 2000

**חקיקה הפתירה
לחץ פיסי ונפשי
בחקירות השב"כ**

בְּנֵי אֱלֹהִים

מרכז המידע הישראלי
לזכויות האדם בשטחים

בְּנֵי יָרַח עֲמֻדָה

יְרוּשָׁלַיִם יָנוּאָר 2000

**חקיקה הבתירה
לתץ פיזי ונפשי
בחקירות השב"כ**

בצלם מבקש להודות לעורכי-הדין ולארגוני זכויות האדם, שסיפקו חלק גדול מהמידע המובא

בפרסום זה, ושהיו שותפים למאבק נגד עינויים בחקירות השב"כ:

עו"ד אליהו אברם

עו"ד מוסטפא יחיא

עו"ד דן יקיר

עו"ד אלגרה פצ'קו

עו"ד לאה צמל

עו"ד אנדרה רוזנטל

האגודה לזכויות האזרח

הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל

המוקד להגנת הפרט

רופאים לזכויות אדם

תודה מיוחדת לפרופ' דוד הד ולפרופ' דוד קרצ'מר על הערותיהם למסמך זה.

בצלם מבקש להודות גם למתנדבים שסייעו באיסוף נתונים עבור המסמך:

שרון גבע

גיא גרוסמן

נועה מן

יעקב סיני

רלי צורי

אילן שטייר

ולשאר המתנדבים שהקדישו מזמנם.

צוות בצלם והנהלתו:

יו"ר ההנהלה: ד"ר אדי קאופמן

חברי ההנהלה: ג'ולייט אבו-עיון, איילת אופיר, פרופ' אריה ארנון, ד"ר מרון בנבנישתי, ד"ר ענת בילצקי, צביה גרינפלד, ד"ר מנחם הופנונג, ד"ר הנרייט דהאן-כלב, ויקטור לדרפרב, פרופ' אבישי מרגלית, גילה סבירסקי, ד"ר נאדירה קבורקיאן, ד"ר מנחם קליין, ד"ר אורית קמיר, ד"ר אמנון קפליוק, מיכל רפאלי-כדורי, פרופ' ליאון שלף.

מנכ"ל: איתן פלנר

חברי צוות בצלם: נגיב אבו רקיה, איריס גילר, סוהא דיאב, תרצה חריף, רני טלמור, ליאור יבנה, נעם לובל, יחזקאל ליון, התיר לנג, נעמה כרמי, גיסיקה מונטל, רסלאן מחגינה, בהא עליאן, נסרין עליאן, שרלי ערן, תומר פפר, נה קדמן, צבי שולמן, יעל שטיין, נעמה תמרי.

עיצוב והפקה: סטודיו אפרת 02-6522144

עיקרי המסמך

בית-המשפט העליון עשה צעד מכריע לכיוון הצבתה של מדינת ישראל בשורה אחת עם המתקנות שבמדינות העולם בקביעתו שחלק משיטות החקירה של השב"כ הן בלתי-חוקיות ופסולות. בעקבות פסק-הדין קראו אנשי ציבור לחוקק חוק שיתיר לשב"כ להמשיך ולהשתמש באמצעים פיסיים בחקירותיו והוקמה ועדה מקצועית על-ידי ועדת השרים לענייני השב"כ לבחינת הנושא.

מסמך זה בוחן את ההשלכות שיהיו לחקיקה כזו. המסמך אינו מתייחס רק לסוגיית "הפצצה המתקתת", בה מתמקד הדיון הציבורי בארץ, שהרי לשאלת אמצעי החקירה הלגיטימיים בחברה דמוקרטית בהתמודדותה בטרור יש השלכות רחבות ועמוקות, החורגות מדליית אמותיו של מקרה זה. מסמך זה מבקש להתייחס למכלול ההשלכות החברתיות, המוסריות והפוליטיות שיהיו לחקיקה כזו.

השלכות לחקיקה שתתיר הפעלת לחץ בחקירות - לקחים פיישום המלצות ועדת לנדוי

בחינת הדרך בה יושמו המלצות ועדת לנדוי, שהתירה הפעלת "לחץ פיסי מתון" בחקירות, חשובה, שכן סביר להניח כי מלבד ההיבט של הסדרת שיטות החקירה בחוק, חקיקה שתתקבל היום תהיה במתכונת דומה המלצות שניתנו על-ידי הוועדה, ותבקש אף היא לצמצם את היקף ההיתר לשימוש בלחץ ולהגביל את האמצעים המותרים, כך שלא יגיעו לדרגת החומרה של עינויים.

אולם, הניסיון שנצבר ב-12 השנים האחרונות בישראל מאז ניתנו המלצות הוועדה טפח על פני מי שהאמין כי ניתן להגביל את מידת הלחץ שתופעל ואת היקף השימוש בו. למעשה, במהלך השנים הופעלו שיטות שהן בגדר עינויים כנגד אלפי נחקרים, שחלקם חף מכל פשע, ורבים מהם שוחררו בלא שיועמדו לדין או הושמו במעצר מינהלי.

רבים טוענים, שקביעה של מנגנוני פיקוח על עבודת השב"כ תבטיח שהשימוש בלחץ פיסי בחקירות יוגבל רק למקרים בהם הדבר כרוך בהצלחת חיים של חפים מפשע, ושהוא לא יגיע לדרגת עינויים. טיעון זה היה סביר אילו לא הוכיח הניסיון בנושא זה אחרת. מאז נתקבלו המלצות ועדת לנדוי, ב-1987, נמצאות חקירות השב"כ תחת פיקוח וביקורת של מספר גופים. אולם, מלבד בג"צ בפסק-דינו האחרון, מנגנוני הביקורת כמעט ולא ערערו על דרכי פעולתו של השב"כ. זאת למרות התצהירים, העתירות, העדויות והכתבות בעיתונות, שהצביעו שוב ושוב על כך שהשב"כ מענה את רוב רובם של הנחקרים הפלסטינים המגיעים אליו. הפיקוח על חקירות השב"כ היה רופף ביותר, וכשנתגלו חריגות, הן טופלו, אם בכלל, בסלחנות.

כישלונם של מנגנוני הפיקוח במניעת השימוש הנרחב בעינויים היה, במידה רבה, צפוי ומובנה בתוך המסגרת שקבעה ועדת לנדוי. שורש הבעיה אינו תפקודם או יעילותם של אמצעי הפיקוח, אלא עצם מתן ההיתר להפעיל לחץ פיסי בחקירות.

מרגע שהוסר האיסור המוחלט לפגוע בנחקר, יתקשו גם מנגנוני פיקוח, יעילים ככל שיהיו, למתוח את הגבול בין "לחץ פיסי מתון" ל"לחץ פיסי מוגבר", ובין אלה לבין עינויים של ממש, והם לא יוכלו

למנוע מצב בו כוחות הביטחון נהנים מחסינות כמעט מוחלטת בכל הנוגע למעשיהם כלפי נחקרים פלסטיניים. רק הדבקות העיקשת בלאו המוחלט על כל צורה של הפעלת לחץ פיסי היא שתוכל למנוע הידרדרות זו.

התמודדותן של פדינות דמוקרטיות עם טרור

לטענה כי "משטרים מתוקנים" אחרים במדינות הנתונות לטרור משתמשים באמצעי חקירה הכרוכים בהפעלת לחץ פיסי אין אחיזה במציאות. אמנם, במדינות כאלו יימצאו מקרים בהם אנשי כוחות הביטחון הפעילו אלימות קשה כלפי עצירים ואסירים, בין היתר במהלך חקירתם. אלא שבמדינות דמוקרטיות אחרות השימוש בכוח כלפי נחקרים כדי לחלץ מהם מידע או הודאה הוא בגדר חריג בלתי-מורשה ואינו מהווה שיטת פעולה ממוסדת, ברשות ובסמכות, כפי שנהוג היה בישראל מאז אימצה הממשלה את ההיתרים של ועדת לנדוי ועד לפסק-הדין של בג"צ שאסר זאת.

במדינות מתוקנות, כל הפעלת לחץ פיסי היא בניגוד מפורש לחוק, ושופט, שמקרה כזה יובא לפניו, יעניש את המבצעים. במדינות דמוקרטיות אחרות אין מדובר באלימות ובהתעללות שנדונו ואושרו על-ידי ועדה ממשלתית, שוועדה פרלמנטרית ומבקר המדינה מונו לפקח על ביצוען, ושבתי-משפט נדרשו לאשר תרגילים משפטיים שיכשירו אותן.

ההבדל הנורמטיבי בין ישראל למדינות דמוקרטיות אחרות התבטא בהיקף השימוש בעינויים בחקירות. כך, בעוד שבישראל נעשה שימוש כזה באופן שגרתי וכלפי אלפי נחקרים, במדינות מתוקנות היו מקרים בודדים בלבד.

היעילות של שימוש בכוח בחקירות

המבקשים להתיר שימוש בעינויים בחקירות השב"כ טוענים שבהתמודדות עם קבוצות טרור הדרך היחידה להוצאת מידע חיוני מנחקרים היא שימוש בשיטות הכרוכות בהפעלת לחץ פיסי, ורבים מתייחסים לשיטות חקירה אחרות בביטול ובזלזול, בטענה ש"אי אפשר לנהל חקירה על כוס קפה". אולם, אלה הטוענים כי אין כל תחליף לשימוש בלחץ פיסי בחקירות על-מנת למנוע פיגועים, לא סיפקו ולו ראייה אחת שזו הדרך היחידה, או אפילו היעילה ביותר להשגת מטרה זו. אין זה מספיק להצביע על מקרים בהם השב"כ, לאחר שהפעיל כוח בחקירות, הצליח למנוע פיגועים, שכן אין אנו יודעים מה היתה התוצאה לו היה השב"כ נמנע לחלוטין משימוש באמצעים אלה ונוקט באמצעים אחרים.

בנוסף, האיסור על שימוש בלחץ פיסי בחקירות אין משמעותו שלא ניתן לעשות דבר על-מנת למנוע פיגועים. ישנה אפשרות נוספת לפיה חוקרי השב"כ יפעלו, כמו במדינות רבות אחרות בעולם, במלוא הנחישות, התחכום והמקצועיות, בשיטות שהוכשרו להן, לנסות להוציא את המידע מהנחקר, בלי הפעלת כח. שיטות מסוג זה מופיעות, למשל, בהנחיות לחוקר של ה-CIA. אפשרות זו נתמכת על-ידי אנשי ביטחון רבים בישראל ובעולם, הטוענים שיש להעדיף, מנקודת הראות של יעילות החקירות, אמצעי חקירה שאינם כרוכים בלחץ פיסי על הנחקר, וכי אמצעים הכרוכים בלחץ פיסי אינם ערובה להצלחת החקירה.

את האזהרות שמשמיעים אנשי ביטחון, כי לא יוכלו למנוע פיגועים אם לא יותר להם להפעיל לחץ פיסי על נחקרים, יש לקחת בערבון מוגבל, שכן לא פעם אזהרות מסוג זה מתבדות. עדויות השקר של אנשי השב"כ בבת-המשפט ממחישות את נטייתם של אנשי מערכת הביטחון להגזים בתיאור הסיכונים הנשקפים למדינה. בפני ועדת לנדוי לא הכחישו אנשי השב"כ נוהג זה, אך הצדיקו אותו בטענה של "אין ברירה אחרת", שכן אסור לחשוף את שיטות החקירה בפני הציבור. היום, לאחר פירסומם של עדויות נחקרים, תצהירים שהוגשו לבג"צ ומסמכים רשמיים של המדינה, שיטות החקירה הן גלויות לציבור ולמרות זאת לא נטען כי ביטחון המדינה נפגע.

פגיעה במעמדה הבינלאומי של ישראל

מדינה המתירה לכוחות הביטחון שלה לפגוע במכוון בגופם ובנפשם של נחקרים הנתונים כליל למרותם, פוגעת קשה במעמדה הבינלאומי. המלצות ועדת לנדוי והדרך בה הן יושמו גררו ביקורת בינלאומית נוקבת, וחקיקת חוק מפורש על-ידי הכנסת שיתיר שימוש בלחץ פיסי בחקירות תגרור ביקורת חריפה בהרבה ותהפוך את ישראל למדינה הראשונה במחצית השנייה של המאה העשרים המתירה בחוק שימוש בלחץ בחקירות.

מתן היתר מסוג זה יכרסם באחד מהעקרונות המושרשים ביותר במשפט הבינלאומי הנוגע לזכויות אדם: האיסור המוחלט על עינויים והתעללות, ויתקבל בעולם כהבעת זלזול של ישראל בהתייבויות הבינלאומיות שקיבלה על עצמה וכקריאת תיגר על מאמציה של הקהילה הבינלאומית להדק את האיסור על עינויים בעולם.

המשפט הבינלאומי

כל חוק אשר יעניק היתר לשב"כ להפעיל לחץ פיסי בחקירות או לגרום במכוון סבל נפשי - גם אם ההיתר יוגבל אך ורק למקרים של הצלת חיים וגם אם ייאסר בו במפורש שימוש בעינויים - יתנגש באחד מן הכללים המושרשים ביותר במשפט הבינלאומי: האיסור המוחלט הן על עינויים והן על יחס או עונש אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים. כמו לעבדות, לרצח-עם ולפשעי מלחמה, ההתייחסות לעינויים במשפט הבינלאומי היא כאל דבר שלעולם ובשום נסיבות אין לו צידוק. כל ניסיון לפתוח סדק צר של היתר, בין היתר באמצעות הצדקה של עינויים או התעללות בנימוק של מאבק בטרור או ביטחון לאומי, נדחה על-הסף בבת-המשפט הבינלאומיים.

על-פי המשפט הבינלאומי ופסקי-הדין של גופים בינלאומיים האיסור אינו חל רק על אמצעים הגורמים כאב או סבל חמורים אלא על כל אמצעי חקירה הכרוך בגרימה מכוונת של כאב או סבל, בין אם פיסי ובין אם נפשי, שמטרתו לגבות מידע או הודאה. האיסור חל על כל שימוש בצורה כלשהי של לחץ פיסי בחקירות. אין במשפט הבינלאומי תנאים או סייגים בהם עינויים או התעללות ייחשבו לחוקיים.

ההיבט המוסרי - "לחץ פיסי" והעיקרון של "הרע במיעוטו"

התומכים במתן היתר לחוקרי השבי"כ להשתמש בלחץ פיסי במהלך חקירות, ועל אחת כמה וכמה בעיניים, מצדיקים זאת בטענה שזו הדרך היחידה למנוע את מותם של חפים מפשע, ולפיקך מדובר בבחירה ב"רע במיעוטו". עמדה זו מבוססת על התפיסה לפיה מוסריותו של כל מעשה נמדדת באמת-מידה אחת ויחידה: האם תועלת המעשה עולה על נזקו.

אבל כשבוחנים לעומק תפיסה זו מתברר כי היא מובילה לתוצאות שרובנו נדחה בשאט נפש ואשר חורגות אפילו ממה שהמדינה מוכנה לאמץ. לפי העיקרון של "הרע במיעוטו", אין כל סיבה, הגיונית או מוסרית, להגביל את השימוש בכוח רק לאמצעים שחומרתם לא תגיע לדרגת עינויים או התעללות. מהזווית הקרה והמחושבת של שקילת כל מעשה מבחינת הנזק והתועלת, יהיה מוצדק להפעיל עינויים אכזריים במיוחד כגון מכות חשמל, כריתות איברים ואינסוס, ואף עינויים עד מוות, כדי להשיג מהנחקר את המידע שיציל חיים. יתרה מזאת, לפי העיקרון של "הרע במיעוטו" מותר יהיה לענות גם חפים מפשע, ובלבד שהתוצאות ימנעו רעה גדולה יותר, כמו פיצוץ בבניין הומה אדם ומותם של רבים.

אולם, ראייה זו של הדברים מעוררת סלידה כה עמוקה, עד כי אין זה פלא שאיש מהמלומדים התומכים במתן היתר להפעלת לחץ פיסי בחקירות, ובהם נציגי המדינה, אינו נכנס לפרטים כאלה. רוב המצדדים בשימוש בכוח פיסי בחקירות, קובעים קווים אדומים הן לגבי נגד מי מותר להפעיל כוח בחקירות והן לגבי מידת הלחץ שמותר להפעיל על הנחקר.

מדינה דמוקרטית, המושתתת על שלטון החוק, לא יכולה לפעול אך ורק לפי שיקולים תועלתניים, ופעמים רבות היא נאלצת לוותר, לא אחת בכאב לב, על "קיצורי דרך" ו"יעגולי פינות" הנראים במבט שטחי וקצר-טווח יעילים ואולי מפתים כדי להציל חיי אדם. ואמנם, כשבוחנים את עמדת המדינה בנושאים אחרים, מתברר כי מדיניותה של ישראל היא על-פי רוב תוצאה של שיקולים מורכבים ולא אחת נדחים שיקולים של נזק ותועלת, גם כאשר הדבר עלול לעלות בחיי אדם, בפני שיקולים אחרים.

עינויים מהווים מעצם מהותם רע מוחלט ולכן הם אסורים באופן מוחלט. הרוע שבעינויים אינו נעוץ במשקלו בהשוואה לרעות אחרות, אלא בעצם המעשה עצמו. זוהי מתקפה מתוכננת מראש על שלמותו הפיסית והנפשית של הנחקר ועל כבודו העצמי, כשהוא עצמו חסר-אונים ותלוי לחלוטין באלה הפוגעים בו. הפעלת לחץ פיסי על נחקר ועינויו במטרה להוציא ממנו מידע, הופכת אותו לכלי שנועד לשרת מטרות חיצוניות לו - ולכך בלבד.

כאשר המטרה מקדשת את האמצעים, ההבדלים בין הטרור לבין הנלחמים בו מיטשטשים והולכים. טרור אינו נבדל מצורות אחרות של מאבק מבחינת סוג המטרות אותן הוא מבקש להשיג. הטרור בעייתי, מבחינה מוסרית, לאו דווקא בשל מטרותיו, אלא בשל אותה נכונות שלא לבחול באמצעים על-מנת להשיגן. כך גם מדינה המתירה לכוחות הביטחון שלה לענות נחקרים במסגרת מלחמתה נגד אויביה, מאמצת עמדה לפיה המטרה מקדשת את האמצעים. אולם, דרכי פעולה כאלה עומדות בניגוד גמור לערכי יסוד של מדינה דמוקרטית.

בסקנות

כל הצעת חוק אשר תתיר לשב"כ להשתמש במידה מסוימת של לחץ פיסי, ולו במקרים יוצאי דופן, כמוה כמתן היתר חוקי לעינויים. זו המסקנה המתבקשת מדרכי יישומן של המלצות ועדת לנדוי ב-12 השנים האחרונות, המלמדות שבפועל לא ניתן להגביל את השימוש בלחץ פיסי בחקירות כך שהוא לא יגיע לדרגת עינויים, ולא יופעל באופן שגرتי.

הדילמה בה נדרשת מדינת ישראל להכריע איננה בין מתן היתר להפעלת לחץ פיסי על נחקרים במקרים יוצאי דופן של "פצצות מתקתקות" לבין מותם של חפים מפשע. הדילמה האמיתית היא בין מתן היתר לעינויים של מאות ואלפי בני-אדם לבין אימוץ דרכי חקירה חלופיות, כפי שעשו מדינות אחרות שנאלצו להתמודד עם מצב דומה.

לאחר חמישים ואחת שנות עצמאות, ובעיצומו של תהליך שאמור להביא לפיוס בין ישראלים לפלסטינים, הגיעה השעה שמדינת ישראל תחוקק חוק שאוסר עינויים. בנוסף, עליה להסדיר את סמכויות השב"כ בחוק מבלי לתת כל היתר להפעלת לחץ בחקירות - לא מתון ולא מוגבר, לא בתחפושת של "אמצעים חריגים" או "אמצעים מיוחדים", לא על-פי שיקול של ראש השב"כ ולא על-פי אישור של ראש הממשלה.

חקיקה כזו תחזק את חוסנה המוסרי, המשפטי והבינלאומי של מדינת ישראל ותתרום לצביונה הדמוקרטי. רק אז נוכל לומר בישראל בסוף המאה ה-20, את שהכריז כבר בשנת 1874 הסופר ויקטור הוגו: "עינויים חדלו להתקיים".

תוכן

11	מבוא
14	פרק 1: ההיבט המוסרי - לחץ פיסי והעיקרון של "הרע במיעוטו"
14	א. תפיסת "הרע במיעוטו"
17	ב. ההשקפה האוסרת על עינויים באופן מוחלט
20	פרק 2: המשפט הבינלאומי
20	א. האיסור המוחלט על עינויים והתעללות - "יהיו הנסיבות אשר יהיו"
26	ב. היקף האיסור על עינויים והתעללות במשפט הבינלאומי
28	ג. שאלת חוקיותן של שיטות החקירה של השב"כ על-פי מוסדות האו"ם
	פרק 3: השלכות לחקיקה שתתיר הפעלת לחץ פיסי בחקירות -
31	לקחים מיישום המלצות ועדת לנדוי
32	א. הגלישה במדרון התלול: להלכה
35	ב. הגלישה במדרון התלול: למעשה
41	ג. מנגנוני פיקוח על עבודת השב"כ
	פרק 4: "דרכם של הצבועים" -
47	התמודדותן של מדינות דמוקרטיות עם טרור
48	א. בריטניה
51	ב. ארצות-הברית
53	פרק 5: היעילות של שימוש בלחץ פיסי בחקירות
59	מסקנות
62	נספח א': חקירתו בעינויים של ד"ר ג'מאל עמרו
74	נספח ב': רני טלמור - איך שפצה מתקתקת
79	מקורות

מבוא

בית-המשפט העליון עשה צעד מכריע לכיוון הצבתה של מדינת ישראל בשורה אחת עם המתוקנות שבמדינות העולם בקביעתו שחלק משיטות החקירה של השב"כ הן בלתי-חוקיות ופסולות. זאת מבלי להיכנע ללחצים הכבדים שהופעלו עליו מצד מערכת הביטחון, באי-כוחה של המדינה וחלקים ניכרים מהציבור הישראלי.

בפסק-הדין קיבלו שופטי בג"צ את הטענה, שהשמיעו משפטנים וארגוני זכויות אדם בארץ ובעולם כנגד ההיתרים שנתנה ועדת לנדוי, לפיה אין לשב"כ סמכות להשתמש באמצעים פיסיים בחקירות וכי אמצעי חקירה אלה אינם חוקיים. עם זאת, כתבו השופטים כי "אם המדינה מבקשת להבטיח כי חוקרי שירות הביטחון הכללי יוכלו להשתמש באמצעים פיסיים בחקירות, עליה לקבוע לעניין זה הסמכה בחוק."¹

בעקבות פסק-הדין קראו אנשי ציבור לחוקק חוק שיתיר לשב"כ להמשיך ולהשתמש באמצעים פיסיים בחקירותיו. סיעת הליכוד בכנסת הגישה לאחרונה הצעת חוק ברוח זו.² כמו כן, ב-15.9.99 מינתה ועדת השרים לענייני השב"כ, בראשות ראש הממשלה אהוד ברק, ועדה מקצועית, "שתמצא פתרון חוקי להפעלת כוח בחקירת חשודים בטרור, במקרים של סיכון ביטחוני מיידי ("פצצה מתקתקת")."³

בכל פעם שעולה נושא שיטות החקירה של השב"כ על סדר היום, מתמקד הדיון הציבורי בארץ, באופן כמעט בלעדי, בסוגיית "הפצצה המתקתקת": האם מוצדק לענות אדם שהניח פצצה, העומדת להתפוצץ בתוך זמן קצר, על-מנת לכפות עליו להעביר לשב"כ את המידע הנחוץ לנטרולה, ולהציל בכך חיי אדם? מצב היפותטי זה אכן מציב דילמה מוסרית קשה ומהווה שאלה פילוסופית מעניינת, אך לשאלת אמצעי החקירה הלגיטימיים בחברה דמוקרטית בהתמודדות בטרור יש השלכות רחבות ועמוקות, החורגות מדל"ת אמותיו של מקרה זה. כדברי השופט ברק, בפסק-הדין:

אם המחוקק ירצה [בחקיקה שתתיר לשב"כ שימוש בלחץ פיסי] יתן המחוקק דעתו לבעיות חברתיות, המוסריות, והפוליטיות הקשורות במתן הסמכה להפעלת אמצעים פיסיים בחקירה.⁴

מסמך זה מבקש להתייחס לאותן בעיות חברתיות, מוסריות ופוליטיות, המתעוררות במתן היתר בחוק להפעלת לחץ פיסי ולגרימה מכוונת של סבל נפשי בחקירות השב"כ, ובכך לתרום לדיון הציבורי בטרם יוכרע הדבר.

1 בג"צ הוועד נגד עינויים ואחי' נ' ממשלת ישראל ואחי' (להלן: פסק-דין חקירות השב"כ), סעיף 37.
2 הצעת חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות ואמצעי חקירה מיוחדים בעבירות ביטחון), התש"ס-1999.
3 הארץ, 16.9.99.
4 פסק-דין חקירות השב"כ, סעיף 37.

בצלם עקב בעשר שנות קיומו אחרי חקירות השב"כ, אולי יותר מכל גוף לא-ממשלתי אחר בארץ ובעולם. הוא פירסם את הדו"ח הראשון של ארגון זכויות אדם ישראלי בנושא זה,⁵ ולאחר מכן, שבעה דו"חות נוספים.⁶ במהלך השנים מסרו נציגי **בצלם** מידע בנושא חקירות השב"כ לשרים ולחברי כנסת, לדיפלומטים ולמקבלי החלטות בחו"ל, ולוועדות בארץ⁷ ובחו"ל.⁸

דו"חות אלה, שביקרו את שיטות החקירה שהיו נהוגות בשב"כ עד לפסק-הדין האחרון, גררו לא פעם תגובות סוערות, ואין להתפלא על כך לנוכח המציאות הביטחונית בישראל. אנשי **בצלם** מודעים לצורכי הביטחון של המדינה ולצורך לתת לשב"כ כלים שיאפשרו לו להגן על אזרחיה. עם זאת, כאזרחי המדינה וכפעילי זכויות אדם, אנו רואים כחובתנו לעקוב אחר הנעשה בחקירות השב"כ ולהתריע על דרכי חקירה הפוגעות בכבודם ובנפשם של הנחקרים. עלינו להבטיח שלא ירמסו - בחדרי החקירות, רחוק מהעין הציבורית - את צלם האנוש של אלפי בני-אדם בשם הביטחון של כל אחד מאתנו, ובכך יערערו על ערכי יסוד מוסריים, יפגעו בזכויות אדם ויקעקעו את שלטון החוק.

המסמך עוסק בנושאים הבאים:

פרק 1 דן **בהיבט המוסרי** של מתן סמכות לחוקרי השב"כ להפעיל כוח פיסי על נחקרים. הפרק בוחן את התפיסה המוסרית, עליה מתבססת המדינה, לפיה הפעלת לחץ פיסי בחקירות היא בבחינת "הרע במיעוטו" ומצביע על הפגמים הכרוכים בתפיסה זו. הפרק מראה כיצד, בתחומים אחרים, מדיניותה של ישראל אינה מושתתת על שיקולים צרים של נזק ותועלת מיידיים - גם כשמדובר בהצלת חיי אדם - ורוב החלטותיה הן תוצאה של שיקולים מורכבים, בהם התוצאות המיידיות אינן חזות הכול. כמו כן, מתייחס פרק זה למאפיינים הייחודיים של שימוש בלחץ פיסי וגרימה מכוונת של סבל נפשי בחקירות, ההופכים אותם למעשים פסולים ביותר מבחינה מוסרית.

פרק 2 דן **במשפט הבינלאומי**. הפרק מדגיש עד כמה האיסור המוחלט - הן על עינויים והן על יחס אכזרי, בלתי אנושי או משפיל - מעוגן בכל מסמך, הסכם או החלטה של הגופים הבינלאומיים העוסקים בנושא. הפרק סוקר את המסמכים המצביעים על כך שהקהילה הבינלאומית מתייחסת לעינויים, כמו לעבדות, לרצח עם ולפשעי מלחמה, כמעשה שלעולם ובשום נסיבות אין לו צידוק, ומבהיר כי האיסור על עינויים והתעללות⁹ במשפט הבינלאומי הוא רחב וכולל כל אמצעי חקירה הגורם במכוון כאב או סבל, בין אם פיסי ובין אם נפשי. על רקע זה מובאת עמדתם של מוסדות האו"ם המופקדים על זכויות אדם, שקבעו ששיטות החקירה של השב"כ שהיו נהוגות עד לפסק-הדין של בג"צ בנושא, היוו עינויים.

-
- 5 **בצלם**, חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה: התעללות, "לחץ פיסי מתון", או עינויים?
6 **בצלם**, חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה (דו"ח מעקב); **בצלם**, מותו של מוסטפא ברכאת באגן החקירות במיתקן הכליאה בטול-כרם; **בצלם**, "הנהלה החדש" בחקירות השב"כ: המקרה של עבד א-נאסר עובייד, **בצלם**, עדויות נחקרים פלסטינים, עדויות חוקרים; **בצלם**, מעצרים וחקירתם של בני הזוג "עלי" מהכפר בני נעים; **בצלם**, לגיטימציה לעינויים: החלטות בג"צ בעניין בילביסי, חמדאן ומובארק - מקורות והערות, **בצלם**, עינויים כשיגרה: שיטות החקירה של השב"כ.
7 ועדת ורדי; ועדה משותפת של ועדת חוץ וביטחון וועדת חוק, חוקה ומשפט שדנה בנושא חוק השב"כ.
8 ועדת האו"ם נגד עינויים; ועדת האו"ם לזכויות האדם.
9 להלן נשתמש במושג זה כקיצור למונח המשפטי "יחס או עונש אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים".

פרק 3 דן ב**לקחים מיישום המלצות ועדת לנדוי**. פרק זה אינו מבקש להתמקד בביקורת על שיטות החקירה שהונהגו בשב"כ בעקבות המלצות הוועדה, שכן אלה אינן מופעלות עוד בעקבות החלטת בג"צ. בחינה של יישום המלצות ועדת לנדוי הלכה למעשה חשובה לצורך הכרעה בדיון על החקיקה הראויה בנוגע לסמכויות השב"כ, שכן יש להניח כי חקיקה כזו תהיה במתכונת דומה להמלצות שניתנו על-ידי הוועדה, ותבקש אף היא לצמצם את היקף ההיתר לשימוש בלחץ פיסי ונפשי ולהגביל את האמצעים המותרים, כך שלא יגיעו לדרגת החומרה של עינויים. אולם, בפרק זה ננסה להראות שהניסיון שנצבר ב-12 השנים האחרונות בישראל מאז ניתנו המלצות הוועדה טפח על פני מי שהאמין כי ניתן להתיר הפעלת "לחץ פיסי מתון", בלי שהדבר יביא לעינויים של ממש של אלפי נחקרים, שחלקם חף מכל פשע.

פרק 4 דן ב**דרכי ההתמודדות של מדינות דמוקרטיות עם טרור**. פרק זה מבקש להפריך את הטענה הנפוצה בישראל כאילו כל מדינה דמוקרטית, הנתונה לאיומי טרור ופיגועים חבליים, משתמשת באמצעים פסיים בחקירות בכדי להגן על אזרחיה. הפרק מצביע על ההבדלים הנורמטיביים והמעשיים בשיטות החקירה הנהוגות במדינות המתמודדות עם טרור, כמו בריטניה וארצות-הברית, בהן השימוש בכוח כלפי נחקרים הוא בגדר חריג ואינו מהווה שיטת חקירה ממוסדת, ברשות ובסמכות - לבין מה שהיה נהוג בישראל מאז אימצה הממשלה את ההיתרים של ועדת לנדוי ועד לפסק-הדין של בג"צ.

פרק 5 דן ב**יעילות השימוש בכוח בחקירות**. אין **בצלם** מתיימר לבחון את יעילותן של שיטות חקירה אלה או אחרות, או להציע לשב"כ אמצעים יעילים חלופיים. אלא שבלהט הוויכוח שמעורר נושא חקירות השב"כ, נוצר לעתים קרובות הרושם כאילו הברירה היא בין שימוש בכוח ובין "לשתות קפה עם הנחקר". פרק זה מראה שהנושא של יעילות השימוש בכוח בחקירות מורכב בהרבה

הערה לגבי המינוח במסמך: במסמך זה העדפנו להשתמש גם במונח "לחץ" ולא רק ב"עינויים", וזאת על-מנת שלא ליתן בסיס, ולו הצר ביותר, להנחה כי חקיקה האוסרת "עינויים" אך מתירה הפעלת לחץ פיסי על הנחקר או גרימה מכוונת של סבל נפשי היא חקיקה ראויה. כפי שנטען להלן, הפעלת לחץ פיסי וגרימה מכוונת של סבל נפשי מהוות עינויים או יחס אכזרי, בלתי אנושי או משפיל, ולפיכך פסולת בתכלית.

פרק 1: ההיבט המוסרי - לחץ פיסי והעיקרון של "הרע במיעוטו"

א. תפיסת "הרע במיעוטו"

התומכים במתן היתר לחוקרי השבי"כ להשתמש בכוח במהלך חקירות, ועל אחת כמה וכמה בעיניים, אינם טוענים כי דרך זו היא רצויה כשלעצמה. גם לגישתם, ההתעללות בגופו של אדם ופגיעה בכבודו, יהיו החשדות נגדו אשר יהיו, הן בבחינת רעה, וככלל אין להצדיקן. אך יוצא מכלל זה הוא מצב בו ההתעללות באדם כזה היא הדרך היחידה למנוע את הפיכתם של אזרחים שלווים לקרבנותיו של אותו אדם.

עמדה זו מבוססת על איזון פשוט: מה חשוב יותר, או מה ראוי יותר לשמר - את כבודו ושלמות גופו של אדם אחד, או את חייהם וגופם של אנשים רבים? וביתר חריפות: כבודו ושלמות גופו של רוצח, המבקש להרוג בלא הבחנה אנשים רבים ככל האפשר על לא עוול בכפם נשקל, במצב כזה, מול חייהם ושלומם של אותם אנשים חפים מפשע. זו העמדה בה נקטה ועדת לנדוי:

הברירה היא, בלי כחל ושרק: האם יש להשלים עם עבירת התקיפה הכרוכה במתן סטירת לחי לנחקר, או באיום עליו, כדי להניעו לדבר ולגלות מקום מחבוא של חומרי חבלה שנועדו לשימוש לשם ביצוע של מעשה טרור המוני נגד אוכלוסייה אזרחית, וכך למנוע את הרעה הגדולה העומדת להתרחש? התשובה על כך מתבקשת מעליה. הכול תלוי בשקילת הרעות זו כנגד זו¹⁰

התפיסה האתית העומדת מאחורי עמדה זו גורסת כי מוסריותו של כל מעשה נמדדת באמת-מידה אחת ויחידה: האם תועלת המעשה עולה על נזקו. לפי תפיסה זו, דווקא הראייה של חייו של כל אדם כדבר מקודש מצדיקה פעולה שתגן על חייהם של מספר גדול יותר של בני-אדם כאשר ניצבים מול הצורך לבחור בין שתי רעות.¹¹

אבל כשבוחנים לעומק תפיסה זו, לפיה תוצאתו של כל מעשה היא חזות הכול וקדושת החיים גוברת על כל ערך אחר בכל הנסיבות, מתברר כי היא מובילה לתוצאות שרובנו נדחה בשאט נפש, ושחורגות אפילו ממה שהמדינה מוכנה לאמץ:

לפי העיקרון של "הרע במיעוטו", אין כל סיבה, הגיונית או מוסרית, להגביל את השימוש בכוח רק לאמצעים שחומרתם לא תגיע לדרגת עינויים או התעללות. כפי שניסח זאת לורד גארדינר, חבר בוועדת פארקר (ועדת חקירה בריטית שדנה, ב-1972, בשיטות החקירה שהופעלו כנגד חשודים ב-IRA):

10. דו"ח ועדת לנדוי, פסקאות 3.15 - 3.16.
11. Rudolph, עמ' 218-219.

אם יהיה זה חוקי להשתמש באמצעים שאינם חוקיים כיום נגד אדם שהמטרה סבורה כי יש ברשותו מידע שהיא רוצה להשיג, אך ייתכן כי אין בידו מידע כזה, אני, כמו רבים מהעדים שלנו, חיפשתי, אך לא יכולתי למצוא, לא הגיונית ולא מוסרית, איזה גבול שהוא לדרגת ההתעללות שיש להפוך לחוקית. הגבול הלוגי היחידי הנראה לעין לדרגת ההתעללות שיש להפוך לחוקית הוא דרגת ההתעללות המתגלה כנחוצה בכדי להוציא את המידע ממנו, שתכלול, אם צריך, עיניים קיצוניים.¹²

כך, לפי תפיסת "הרע במיעוטו", יהיה זה בלתי מוסרי לפסול עיניים עד מוות אם הם יכולים להביא להצלת חיים. זו המסקנה אליה הגיע נציג המדינה בדיון בבג"צ, עו"ד שי ניצן, אשר דבק בעקבות בעקרון זה. כך טען עו"ד ניצן בבג"צ:

כאשר משתמשים באמצעי מסוים, יש לאזן בין שני האינטרסים. הגנת הצורך זה לא דבר שמביא לתוצאה, זו נוסחה שיש לה שני רכיבים, מותר להפעיל את הגנת הצורך בתנאי שזה סביר. מבחינת החוק, אפילו מעשה שגורם למוות, אם יש לו הצדקה - זה מקובל. המצב הזה הוא בסיטואציה של פצצה מתקתקת, כשאדם אוצר אצלו מידע על פצצה שעומדת להתפוצץ. כאן קמה הגנת הצורך. קשה לחלוק על התיזה הזו. פרשנים רבים, שאסרו על עיניים, אומרים שיש מקרים, כפי שהצגתי, שחלה הגנת הצורך. באותן סיטואציות קונקרטיות, שם ניתן לעשות משהו מעבר לרף. כגודל הצורך כך גודל האמצעים שנפעיל.¹³

ואכן, מהזווית הקרה והמחושבת של שקילת כל מעשה מבחינת הנזק והתועלת, יהיה מוצדק להפעיל עיניים אכזריים במיוחד כגון מכות חשמל, כריתות איברים ואינוס, ואף עיניים עד מוות, כדי להשיג מהנחקר את המידע שיציל חיים כאשר אין די ב"לחץ פיסי מתון" להשגת מטרה זו, הכל "כגודל הצורך", כדברי עו"ד ניצן.

יתרה מזאת, לפי העיקרון של "הרע כמיעוטו" מותר יהיה לענות אפילו חפים מפשע. יהיה מוסרי לענות לא רק את האדם שהניח את הפצצה אלא גם, למשל, את בתו הקטנה כדי להפעיל עליו לחץ למסור את המידע כאשר מקום הימצאו של אותו אדם אינו ידוע, ובלבד שהתוצאות ימנעו רעה גדולה יותר, כמו פיצוץ בבניין הומה אדם ומותם של רבים.¹⁴

אולם, ראיה זו של הדברים מעוררת סלידה כה עמוקה, עד כי אין זה פלא שאיש מהמלומדים התומכים במתן היתר להפעלת לחץ פיסי בחקירות, ובהם נציגי המדינה, אינו נכנס לפרטים כאלה. רוב המצדדים בשימוש בכוח פיסי בחקירות, כולל אלה המגבילים זאת רק למקרים של "פצצה מתקתקת", קובעים קווים אדומים הן לגבי נגד מי מותר להפעיל כוח בחקירות והן לגבי מידת הלחץ שמותר להפעיל על הנחקר. ועדת לנדוי עצמה, שתמכה בעיקרון "הרע במיעוטו", הדגישה את "הסכנה שבגלישה אל עבר שיטות של משטרים השנואים עלינו" ובשל כך הגבילה את המקרים בהם

12 The Parker Commission, חוות הדעת של לורד גארדינר, פסקה 20(2).

13 בניצח חקירות השבי"כ, ישיבה מיום 20.5.98, פרוטוקול, עמ' 5. הדגשה שלנו.

14 דוגמא כזו מובאת במאמרו של Moore, עמ' 291-292.

מותר להפעיל לחץ על נחקרים וקבעה כי "אסור שהלחץ יגיע לדרגת עינייים גופניים או התעללות בנחקר או פגיעה חמורה בכבודו השוללת ממנו צלם אנוש".¹⁵

למעשה, גם כשבוחנים את עמדת המדינה בנושאים אחרים, מתברר כי מדיניותה של ישראל היא על-פי רוב תוצאה של שיקולים מורכבים. לא אחת נדחים שיקולים של נזק ותועלת, גם כאשר הדבר עלול לעלות בחיי אדם, מפני שיקולים אחרים.

מדינה דמוקרטית, המושתתת על שלטון החוק, לא יכולה לפעול אך ורק לפי שיקולים תועלתניים, ופעמים רבות היא נאלצת לוותר, לא אחת בכאב לב, על "קיצורי דרך" ו"יעגולי פינות" הנראים במבט שטחי וקצר-טווח יעילים ואולי מפתים כדי להציל חיי אדם. כך, במדינת חוק נאלצים שוטרים לא פעם לעמוד חסרי אונים מול סוחר סמים המסתובב חופשי ומוכר את סחורתו למבוגרים ולילדים. השוטרים יכולים "לשתול" על גופו סם ולעצרו, אך במדינת חוק הם ינהלו מעקב ממושך, מתסכל ולעתים מסוכן, עד שיאספו די ראיות לכאורה להעמידו למשפט כדן. בינתיים, יפלו קרבנות נוספים ברשתו של אותו סוחר. במדינת חוק נאלצים שופטים לא אחת לשחרר אדם גם כאשר הם משוכנעים בליבם כי הנאשם שלפניהם הוא פושע מסוכן, אם התביעה לא הביאה די ראיות להוכחת אשמתו. השופטים יכולים "לכופף" את החוק במעט על-מנת להבטיח כי הצדק ינצח, והחברה תינצל מאדם מסוכן, אך במדינת חוק השופט יפסוק כי אדם זה זכאי ויוציאו לחופשי. במדינת חוק נאלצים רופאים לדחות חולים הזקוקים נושאות להשתלת איברים. הרופאים היו יכולים להרוג חולה סופני השוכב בחדר הסמוך, ולהשתיל את איבריו בגופם של מספר אנשים שיוכלו לחיות שנים רבות לאחר מכן, אך במדינת חוק רופאים לא יעלו על דעתם מעשה כזה.

ייתכן כי בחירת האפשרות ה"קלה" תביא רווח והצלה מיידיים. אך ישראל נמנעת מכל אלה בידועה שמה שנראה כפתרון קל ויעיל בטווח הקצר, יביא לערעור של הערכים הבסיסיים ביותר שהמדינה דוגלת בהם ושהיא אינה מוכנה לוותר עליהם, גם אם המחיר על כך כבד.

מהאמור לעיל עולה, כי בעוד שבכל הנוגע להפעלת לחץ פיסי בחקירות השבי"כ נתלית המדינה דווקא בטענה של "הרע במיעוט" ובשיקולים של נזק ותועלת מיידיים כדרך להצדיק זאת, בנושאים אחרים היא מתחשבת בשיקולים נוספים.

מסקנה זו מעוררת את החשש כי מה שעומד בבסיס העמדה המצדיקה הפעלת לחץ פיסי בחקירות איננה רק הדאגה הכנה והמוצהרת להצלת חיי אדם אלא גם, ואולי בעיקר, העובדה שהמעונים הם רובם-ככולם פלסטינים.¹⁶ חשש זה מתחזק נוכח דבריו של ראש השבי"כ, עמי איילון, שרמז כי כאשר מדובר בפעולות של השבי"כ בקרב האוכלוסייה היהודית, מניעת פיגוע המוני אינה מהווה, לפתע, שיקול עליון. על-פי איילון, "אסור להפעיל סוכנים בקבוצות יהודיות בסגנון שבו פועל השבי"כ בתוך החמאס, אפילו במחיר של פיגועים קשים".¹⁷

15 דו"ח ועדת לנדוי, פסקה 3.15.

16 בנוגע למרכיב הלאומי שמאחורי המדיניות של ישראל בנוגע לחקירות השבי"כ, ראו קרמניצר ושגב, עמ' 681-680 וסטטמן, עמ' 179.

17 כל העיר, 30.7.99.

גם אם בוחנים את השאלה, האם יש לתת לשב"כ סמכות להשתמש בלחץ פיסי בחקירות מנקודת ראות של שיקולי נזק ותועלת בלבד, יש לקחת בחשבון את כל ההשלכות האפשריות שיהיו למתן היתר כזה. כך, למשל, מתן היתר כזה יחליש את דרישתה המוצדקת של ישראל שחייליה הנלקחים בשבי יקבלו יחס הומני וששבויהם לא יענו אותם. בשעת מלחמה נלקחים בשבי חיילים וקצינים המחזיקים במידע שהשגתו המיידית תוכל להציל חיי אדם, ולא אחת גם חיי אזרחים חפים מפשע, זאת בשעה שפצצות אינן רק "מתקתקות" אלא מתמוצצות לכל עבר. אם מדינות אחרות יאמצו את גישת ישראל, הן יוכלו לטעון כי החייל מחזיק במידע, למשל לגבי מטרות המיועדות להפצצה, ולכן מוצדק לענות אותו בהסתמך על עיקרון "הרע במיעוטו". מדינות אלה יוכלו להסתמך על ההיתרים שניתנו בישראל לחוקרי השב"כ ולצטט את אנשי הביטחון הישראליים שהצדיקו אותם.

אין אנו טוענים כי מתן היתר כזה יגרום לעיניניים של חיילים ישראלים, שכן אלה אירעו עוד לפני שניתנו המלצות ועדת לנדוי וייתכן שיקרו בעתיד, בלי קשר לחקיקה שתתקבל. אולם מתן היתר בחוק להפעלת לחץ פיסי בחקירות בהסתמך על השיקול של "הרע במיעוטו", גרום לכך שישראל תאבד את זכותה המוסרית והמשפטית לדרוש ממדינות אחרות לא לפגוע בחיילים שנשבו.¹⁸

ב. ההשקפה האוסרת על עינויים באופן מוחלט

ההשקפה המנוגדת לזו המצדיקה שימוש בכוח בחקירות בטענה של "הרע במיעוטו" גורסת כי עינויים - כמו רצח, עבדות, אונס ומעשים מתועבים אחרים - מהווים מעצם מהותם רע מוחלט ולכן הם אסורים באופן מוחלט. הרוע שבעינויים איננו נעוץ במשקלו בהשוואה לרעות אחרות, אלא בעצם המעשה עצמו. האיסור על עינויים קיים בלי קשר לשאלה מה תהיה התוצאה של השימוש בהם, גם אם הדבר ימנע פגיעה בערכים אחרים, כמו קדושת חיי אדם. גישה זו אומצה על-ידי הקהילה הבינלאומית, שאסרה על עינויים והתעללות יהיו הנסיבות אשר יהיו, גם אם הדבר יביא להצלת חייהם של רבים.¹⁹

הסיבה העיקרית בגינה נפסלו שיקולים של נזק ותועלת בכל הקשור לעינויים, ולכך שהקהילה הבינלאומית אימצה את התפיסה המוסרית האוסרת שימוש בעינויים באופן מוחלט, נעוצה במשמעות של מתן היתר לגרום במכוון סבל לאדם אחר. לכאורה, משמעות זו מובנת מאליה. אך למעשה, עבור מרבית הממשותתפים בדיון הציבורי בארץ בעניין זה, העיסוק בסבלו של הנחקר הוא תיאורטי, והזהדהות עם סבלו של נפגעי הפיגועים ועם בני משפחותיהם קלה יותר, בין השאר בשל העובדה שבעוד שכולנו (אזרחי ישראל) מהווים קרבות פוטנציאליים של טרור, הסיכוי שחוקרי השב"כ יפעילו נגדנו כוח ויענו אותנו הוא כמעט אפסי. אך הבנת המשמעות של הפעלת אלימות מכוונת כלפי אדם חיונית לדיון בחקיקה הראויה בנוגע לחקירות השב"כ.

18 ראו מאמרה של רני טלמור **בתרבות מעריב** מה-1.10.99. מצורף כנספח ב'.

19 על כך ראו בהרחבה פרק 2.

הפעלת כוח מסוג כלשהו בחקירות נועדה לשוב את הנחקר באמצעות יצירת לחץ הולך ומצטבר, המופעל על-ידי אמצעים פיסיים ופסיכולוגיים.²⁰ זוהי מתקפה מתוכננת מראש על שלמותו הפיזית והנפשית של הנחקר ועל כבודו העצמי, כשהוא עצמו הופך לחסר אונים ותלוי לחלוטין באלה הפוגעים בו. לפי ההנחיות לחוקר של ה-CIA משנת 1963, "התוצאה הרגילה של כפייה היא רגרסיה. הגנותיו הבוגרות של הנחקר מתפוררות עם הפיכתו לילדותי יותר." המדריך מצטט מחקר שנעשה על-ידי פרבר, לפיו התגובה של אדם הנתון ללחץ מסוג זה יוצרת לפחות שלוש תחושות: חולשה, תלות ואימה.²¹ שלא כמו במקרה של הטלת עונש, הנחקר לא יודע מתי תסתיים החקירה, ומצב זה של אי-וודאות מוסיף לחרדה ולאימה שהנחקר ממילא מרגיש.

הפעלת לחץ פיסי על נחקר ועינויו במטרה להוציא ממנו מידע, הופכת אותו לכלי שנועד לשרת מטרות חיצוניות לו - ולכך בלבד. אישיותו, רצונותיו, כאבו, סבלו - כל אלה אינם נחשבים, אלא במידה שהם משרתים את אותה מטרה. התוצאות היחידות של ההתעללות בנחקר להן מיוחסת חשיבות במקרה זה, הן הצלחת החקירה או כישלונה, בעוד סבלו של הנחקר אינו זוכה לכל התייחסות.

גישה זו באה לידי ביטוי בדברים שאמר איש השב"כ בדיון בבית-המשפט הצבאי בעניינו של סעיד זוערוב. להלן קטע מהחקירה הנגדית של איש השב"כ המכונה "גירי" בנוגע לאמצעי אותו תאר כ"סגירת האזיק עד הדרגה האחרונה האפשרית מבחינת היקף כף יד הנחקר":

ש: [עו"ד לאה צמל]. אתה התכוונת לגרום לו אי נוחות או כאב?

ת: ["המכונה גירי"]: אמרתי כבר שהמטרה של [כך] קבלת מידע חיוני.

ש: אמצעי כואב?

ת: תיארתי את האמצעי ואת המטרה והיא אינה גרימת כאב.²²

ובנוגע לאמצעי שתואר במסמך השב"כ כ"עמידה עם ידיים מעל הראש":

ש: והאמצעי נועד לגרום לנאשם מה הפעם: דגדוג, כאב, אי נעימות?

ת: האמצעי נועד לקדם מסירת המידע החיוני שהנחקר לא רוצה למסור.

ש: אתה מסכים אתי שהאמצעי הזה גורם לכאב ועינוי גופני, חולשה נפשית - או לפחות

מיועד לגרום לאלה?

ת: האמצעי מיועד להביאו לאותה מטרה שתיארתי ואני לא רוצה לחזור עליה.

ש: למה אתה חושב שאם תעשה לו זאת תדובב אותו?

20 ראו Lippman, עמ' 67.

21 CIA, Kubark Counterintelligence Interrogation. הנחיות אלה אשר התיירו שימוש בלחץ פיסי בחקירות אינן תקפות היום, ומאז 1985 פורסמו הנחיות חדשות שאסרו "שימוש בכוח, עינויים נפשיים, איומים, קללות, או חשיפה ליחס בלתי נעים ובלתי אנושי מכל סוג כדרך לסייע לחקירה." ראו International Herald Tribune, 6.3.98.

22 התובע הצבאי נ' סעיד סאלם איבראהים זוערוב, עמ' 35 לפרוטוקול.

ת: אמרתי את המטרה, הסברתי בצורה מפורטת את האמצעי. אמרתי גם שבכל מקרה אין הכוונה לענות אותו.²³

ההתייחסות לאדם כאל אמצעי בלבד נשללה על-ידי נשיא בית-המשפט העליון, אהרון ברק, בהתייחסו לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו:

מ"כבודו של האדם וחירותו" ניתן להסיק זכויות שונות הקשורות להליך של החקירה [...] אין לאפשר דרכי חקירה שבה הופך האדם לאמצעי לסיפוק מידע, אין לאפשר חקירה השוללת מהאדם את זהותו כאדם, ואין לאפשר ענישה הפוגעת באנושיותו של הפרט.²⁴

כאשר המטרה מקדשת את האמצעים, ההבדלים בין הטרור לבין הנלחמים בו מיטשטשים והולכים. טרור אינו נבדל מצורות אחרות של מאבק מבחינת סוג המטרות אותן הוא מבקש להשיג. טרוריסטים נאבקים לא אחת למען מטרות שהן כשלעצמן ראויות ואף נשגבות בעיני רבים, כגון חופש, עצמאות, צדק חברתי או זכויות מיעוטים. תוכנן הספציפי של מטרות אלה נתון לרוב בוויכוח קשה, אך הטרור בעייתי, מבחינה מוסרית, לאו דווקא בשל מטרותיו, אלא בשל אותה נכונות שלא לבחול באמצעים על-מנת להשיגו. כך גם מדינה המתירה לכוחות הביטחון שלה לענות נחקרים במסגרת מלחמתה נגד אויביה, מאמצת עמדה לפיה המטרה מקדשת את האמצעים. אולם, דרכי פעולה כאלה עומדות בניגוד גמור לערכי יסוד של מדינה דמוקרטית, וכפי שקבע השופט ברק "זה גורלה של דמוקרטיה, שלא כל האמצעים כשרים בעיניה, ולא כל השיטות בהן נוקטים אויביה פתוחות לפניו."²⁵

23 שם, בעמ' 36 לפרוטוקול.

24 ברק, עמ' 422.

25 פסק-דין חקירות השב"כ, עמ' 30.

פרק 2: המשפט הבינלאומי²⁶

כל חוק אשר יעניק היתר לשב"כ להפעיל לחץ פיסי בחקירות או לגרום במכוון סבל נפשי - גם אם ייקבע בו שההיתר הוא אך ורק למקרים של הצלת חיים, וגם אם ייאסר בו במפורש שימוש בעינויים - יתגש באחד מן הכללים המושרשים ביותר במשפט הבינלאומי: האיסור המוחלט הן על עינויים והן על התעללות לצורותיה.

איסור זה מופיע בכל מסמך, הסכם או החלטה של גוף בינלאומי העוסקים בנושא, והפסיקה של כל בתי-המשפט הבינלאומיים תומכת באיסור מוחלט זה באופן חד-משמעי. ההתייחסות לעינויים, כמו לעבדות, לרצח-עם ולפשעי מלחמה, היא כאל דבר שלעולם ובשום נסיבות אין לו צידוק.

על-פי המשפט הבינלאומי ופסקי-הדין של גופים בינלאומיים, האיסור במשפט הבינלאומי אינו חל רק על אמצעים הגורמים כאב או סבל חמורים אלא על כל אמצעי חקירה הכרוך בגרימה מכוונת של כאב או סבל, בין אם פיסי ובין אם נפשי, שמטרתו לגבות מידע או הודאה. האיסור חל על כל שימוש בלחץ פיסי בחקירות. אין במשפט הבינלאומי תנאים או סייגים בהם עינויים או התעללות ייחשבו לחוקיים.

א. האיסור המוחלט על עינויים והתעללות - "יהיו הנסיבות אשר יהיו"

1. מסמכים ואמנות העוסקים בזכויות אדם

(א) מערכת האו"ם

הקהילה הבינלאומית ניסחה שורה של הכרזות ואמנות בנושא זכויות אדם, האוסרות את השימוש באמצעי חקירה המהווים עינויים או התעללות. בסעיף 5 להכרזה העולמית בדבר זכויות האדם מ-1948 נקבע כי "לא יהיה אדם נתון לעינויים ולא ליחס או עונש אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים." על אף משקלה המוסרי הרב של ההכרזה, היא אינה מהייבט מבחינה משפטית. לפיכך, נוסחו אמנות המחייבות משפטית את המדינות החתומות עליהן. סעיף זה לזה שבהכרזה אומץ בסעיף 7 של האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות מ-1966, שאושרה על-ידי ממשלת ישראל בשנת 1991.²⁷

על מנסחי אמנה זו היה מוסכם כי במצבי חירום לא ניתן לשמור על כל הזכויות המעוגנות בהן באותה מידה כמו בעתות שלום, ולפיכך נקבע כי ישנן זכויות שניתן להגבילן באופן זמני, "במידה הנדרשת במדוקדק מפאת חומרת המצב" לאחר הכרזה על מצב חירום. עם זאת, לגבי חלק מהזכויות, ובהן האיסור על עינויים והתעללות, הוסכם והוצהר כי יש לכבדן בכל מצב ובכל תנאי,

26 להרחבה בנושא המשפט הבינלאומי ראו מקורות במשפט הבינלאומי ובמשפט המשווה - השלמת טיעון ונספחים מטעם המוקד להגנת הפרט בבג"צ חקירות השב"כ.

27 סעיף זה אומץ גם בסעיף 3 לאמנה האירופית לזכויות אדם, למעט העדרו של המונח "אכזרי".

ללא הסתייגויות וללא יוצאים מן הכלל.²⁸ את ההיגיון שבתביעה זו הסביר נציג בריטניה, שהיה שותף לניסוח האמנה האירופית הכוללת סעיף דומה, בהצעה שהעלה באחת מוועדות הניסוח:

המועצה המייעצת מבקשת להשתמש בהזדמנות זו כדי להצהיר כי עינויים פיסיים על כל צורותיהם מקומם לא יכירם בחברה נאורה [...] הם פשע נגד האלוהות ונגד האנושות ויש לאסור אותם. היא [המועצה] מכריזה כי על איסור זה להיות מוחלט ואין להתיר עינויים לכל מטרה שהיא, בין אם לספק ראיות, להציל חיים או אפילו למען ביטחון המדינה.²⁹

הוועדה לזכויות אדם, הפועלת מכוח האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות וחברים בה מומחים למשפט בינלאומי, פרסמה בשנת 1992 "הערה כללית" בנוגע לסעיף 7 לאמנה. הוועדה קבעה כי:

נוסח סעיף 7 אינו מאפשר הגבלה. הוועדה שבה ומדגישה כי, גם בנסיבות של מצב חירום, כולל כאלה אליהן מתייחס סעיף 4 לאמנה, אין להתיר כל גריעה מהוראות סעיף 7, ועליהן להישאר בתוקף. הוועדה קובעת, בנוסף, כי אין להיאחז בכל הצדקה או נסיבות מקילות על-מנת לתרץ הפרה של סעיף 7, מכל סיבה שהיא.³⁰

שורה ארוכה של כללים והצהרות נוספים שקיבל האו"ם, בהזדמנויות שונות, אוסרים אף הם על שימוש בעינויים והתעללות באופן מוחלט. כך, למשל, "כללי התנהגות לאנשים הממונים על אכיפת החוק", שקיבל האו"ם ב-17 בדצמבר 1979, מציינים בין היתר כי:

אדם הממונה על אכיפת החוק לא יגרום, יזום או ירשה כל פעולת עינויים, או יחס או עונש אחר שהוא אכזרי, לא-אנושי או משפיל, וכן לא יביא כצידוק לעינויים פקודות מגבוה, או נסיבות יוצאות דופן כגון מלחמה או איום מלחמה, איום לביטחון הלאומי, חוסר יציבות פוליטית פנימית או כל מצב חירום ציבורי אחר.³¹

ב-1984 קיבלה עצרת האו"ם את "האמנה נגד עינויים ויחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים אחרים". אמנה זו נכנסה לתוקף ב-1987 ואושררה על-ידי ישראל ב-1991. האמנה מטילה על המדינות השותפות לה שורה של התחייבויות הנוגעות, בין השאר, לחקיקה האוסרת על עינויים והתעללות ולמניעתם, לענישת מבצעים ולהימנעות מהסגרת אנשים למדינות בהן יהיו חשופים לסכנת עינויים. גם אמנה זו קובעת כי "אין להיאחז בנסיבות חריגות כלשהן, בין אם מצב מלחמה או איום במלחמה, אי-יציבות פוליטית פנימית או כל מצב חירום אחר, כצידוק לעינויים."³² בורגרס ודאנלוס, ממנסחיה העיקריים של האמנה נגד עינויים, כתבו כי לפי סעיף זה:

28 סעיף 4 לאמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות.

29 ראו "Travaux Préparatoires" Collected Edition of the עמ' 252-254.

30 General comment No. 20

31 סעיף 5. ראו גם, למשל, "כללי מינימום אחידים לטיפול באסירים" שקיבלה המועצה הכלכלית-חברתית של האו"ם ב-1955, במיוחד סעיף 31; "הכרזת האו"ם להגנה על כל בני האדם מפני עינויים וצורות אחרות של יחס או עונשי אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים" שקיבלה עצרת האו"ם ב-1975 (ואשר שימשה בסיס לאמנת האו"ם בנושא), במיוחד סעיף 3.

32 סעיף 2(2) לאמנה.

האיסור על עינויים הוא מוחלט ללא יוצאים מן הכלל. שום נסיבות חריגות שהן, כגון מצב מלחמה או של אי-יציבות פנימית, לא יכול להצדיק עינויים [...] הרקע לכך הוא כי, בעוד מותר למדינות, על-פי מספר אמנות זכויות אדם, לגרוע מהתחייבויותיהן בזמן מלחמה או מצבי חירום לאומיים אחרים, אין היתר לגריעה כזאת בנוגע לכמה זכויות בסיסיות של הפרט, ובכלל זה הזכות שלא להיות חשוף לעינויים או צורות אחרות של יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים.³³

המדינה טענה בבג"צ כי אמנם עינויים אסורים באופן מוחלט, אך האיסור על שיטות חקירה המהוות התעללות "אינו איסור מוחלט וניתן להגבילו בנסיבות חירום."³⁴ אולם עמדה זו אינה מדויקת, שכן סעיף 16 לאמנה נגד עינויים אוסר על "יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים." על-מנת למנוע פרשנות לפיה האיסור על אלה מצומצם יותר מהאיסור על עינויים, מצוין בהמשך סעיף זה כי "אין בסעיף זה כדי לפגוע במסמך בינלאומי או תחיקה לאומית המכילים או עשויים להכיל הוראות בעלות תחולה רחבה יותר".

ישראל שותפה הן לאמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות, והן לאמנת ג'נובה הרביעית (ראו להלן). שתייהן אוסרות במפורש יחס וענישה כאלה במונחים מוחלטים, כמתואר לעיל, ולפיכך היא מנועה מלטעון כי מותר לה, במצבים קיצוניים, להתעלל בפלסטינים, גם אם לא לענות אותם. כל עמדה אחרת תעמוד בניגוד להתחייבויות שישראל קיבלה על עצמה תחת המשפט הבינלאומי.

על-פי שיטת המשפט הנהוגה בישראל, אמנות בינלאומיות אינן חלק מהחוק המקומי כל עוד לא עוגנו בחקיקה המקומית, וכזו לא נעשתה עד היום בנושא העינויים. לעומת זאת, הוראות המשפט המנהגי מהוות חלק מהחוק המקומי. כיום אין כמעט חולק על כך, שהאיסור המוחלט על עינויים והתעללות מהווה חלק מהמשפט המנהגי ולפיכך מחייב את כל מדינות העולם. עובדה זו משתקפת הן במדיניות המשפטית של רוב המדינות, והן בעמדות ובדעות שמביעים מדינות, בתי-משפט ומומחים למשפט בינלאומי.³⁵

על החשיבות הרבה שהמשפט הבינלאומי מייחס לאיסור על עינויים והתעללות, ניתן ללמוד גם מהעובדה כי כל בתי-המשפט ששפטו פושעי מלחמה, החל מנירנברג בשנות ה-40 וכלה בבתי-המשפט העוסקים ביוגוסלביה-לשעבר וברואנדה בשנות ה-90, שפטו והרשיעו אנשים בעבירה של ביצוע עינויים. מעולם לא זוכה אדם לאחר שבית-משפט קבע כי הוא עינה אחרים בעילה שהמעשה היה חוקי או מוצדק בנסיבות בהן נעשה. לאחרונה, חוקת בית-הדין הפלילי הבינלאומי, שנתקבלה ברומא

33 Burgers and Danelius, עמ' 124.

34 תשובת המדינה לבג"צ חקירות השבי"כ, סעיף 31 (ד).

35 ההגדרה המשפטית של מנהג במשפט הבינלאומי מופיעה בחוקת בית הדין הבינלאומי, בסעיף (1)38(c). בנוגע להגדרת האיסור על עינויים כחלק מהמשפט המינהגי ראו את פסקי-הדין בעניין Pinochet ו-Filartiga. לגבי עמדות מומחים למשפט בינלאומי ראו למשל: Meron, עמ' 23; Morgan and Rodley, עמ' 62; Evans, עמ' 65-67.

ב-1998, מגדירה עיניים והתעללות הן כ"פשעים נגד האנושות",³⁶ והן כ"פשעי מלחמה"³⁷ זאת בלא שמי מנציגי המדינות שהשתתפו בניסוח הביע הסתייגות מהגדרה זו. המקרה היחיד בו נתבע ראש מדינה על-ידי מדינה אחרת, במקרה של תביעת ספרד את אוגוסטו פינשוה, היה בגין אחריותו על עיניים.

ב) המערכת האירופית

המערכת האירופית להגנה על זכויות האדם היא המערכת המפותחת והיעילה ביותר בעולם בנושא זה. למרות שישראל אינה שותפה למערכת זו, בחינה של הדרך בה מטפלת מערכת זו באיסור על עיניים חשובה לענייננו. זאת הן מפני שהמדינה, ולפניה ועדת לנדוי, מסתמכת על מערכת זו בניסיונה להגן על שיטות החקירה של השב"כ, והן מפני הטענה הנפוצה כי מדינות דמוקרטיות אחרות, כאלה החברות בקהילה האירופית, מתירות אף הן שימוש בלחץ פיסי כלפי נחקרים כשהן נאלצות להתמודד עם מצב בטחוני דומה לזה של ישראל.³⁸ בנוסף, פסיקתו של בית-המשפט האירופי משפיעה רבות על גופים אחרים בעולם העוסקים בשמירה על זכויות אדם.

יותר מכל גוף בינלאומי אחר, עסק בית-המשפט האירופי בהרחבה באיסור לענות נחקרים בהקשרים של מאבק בטרור ובמצבי חירום אחרים. ללא יוצא מן הכלל, חוזר בית-המשפט ומדגיש כי האיסור תקף, יהיו הנסיבות אשר יהיו. בית-המשפט האירופי דאג לסגירה "הרמטית" של האיסור על עיניים והתעללויות וכל ניסיון לפתוח סדק צר של היתרים, בין היתר באמצעות הצדקה של עיניים או התעללות בנימוק של מאבק בטרור או ביטחון לאומי, נדחה על הסף.

כך למשל, במקרה **אקסוי**,³⁹ דן בית-המשפט האירופי ביחסם של כוחות הביטחון הטורקיים לאדם, שנעצר כחשוד בחברות ובפעילות בארגון הכורדי PKK הפועל בדרכים אלימות נגד הממשלה הטורקית. עקב פעולות הארגון, הכריזה טורקיה על משטר חירום בדרום-מזרח המדינה, ובית-המשפט האירופי לא חלק על חוקיותה של הכרזה זו. בהתייחסו להפרות של סעיף 3 לאמנה האירופית האוסר על עיניים והתעללות, קבע בית-המשפט:

סעיף 3, כפי שבית-המשפט קבע במקרים רבים, מקדש את אחד הערכים הבסיסיים ביותר של חברה דמוקרטית. אפילו בנסיבות הקשות ביותר, כגון המאבק בטרור ובפשע, אוסרת האמנה באופן מוחלט על עיניים או על יחס או ענישה בלתי אנושיים או משפילים.⁴⁰

במקרה זה קבע בית-המשפט כי העותר, אקסוי, עונה על-ידי כוחות הביטחון הטורקיים. יצוין כי טורקיה לא ניסתה כלל להצדיק את עינויו של אקסוי בפני בית-המשפט, אלא הכחישה את העובדות כפי שהציג אותן.

36 סעיף (f)7, (k) לחוקת בית-הדין הפלילי הבינלאומי.

37 סעיף (ii)(a)(2)8, סעיף (i)(c)(2)8 לחוקת בית-הדין הפלילי הבינלאומי.

38 על נושא זה, ראו פרק 4.

39 פס"ד Aksoy, 1996. ראו גם פס"ד Aydin משנת 1997.

40 סעיף 62 לפסק-הדין.

במקרה צ'האל⁴¹, ביקשה ממשלת בריטניה לגרש להודו את העותר, אזרח הודי, בטענה שהוא פעיל בארגונים קיצוניים של קהילת הסיקים באנגליה, שהוא חשוד בתכנון מעשי טרור באנגליה ובמעשי אלימות, ושהוא קשור לארגון בדלני במדינת פאנג'ב הנלחם לעצמאות. צ'האל טען שאם יגורש יהיה צפוי לעיניינים בהודו, ולפיכך אין זכות לבריטניה לגרשו. בית-המשפט קיבל את טענתו ודחה את טענת בריטניה כי שיקולי ביטחון לאומי והמאבק בטרור יכולים להצדיק את הגירוש, ובכך את סכנת העיניינים לה ייחשף צ'האל בהודו. בפסק-הדין כתבו השופטים:

בית-המשפט מודע לקשיים העצומים בפניהם ניצבות מדינות בעידן המודרני, כשהן מגינות על תושביהן מפני אלימות טרוריסטית. אולם גם בנסיבות כאלה, אוסרת האמנה במנחים מוחלטים עיניינים או יחס או ענישה בלתי אנושיים או משפילים, ללא קשר להתנהגות הקרבן. [...]

האיסור בהוראת סעיף 3 על התעללות הינו מוחלט באותה מידה במקרים של גירוש. כך, בכל פעם שהוכח בסיס משמעותי לסברה כי אדם יעמוד בפני סכנת חשיפה ליחס המנוגד לסעיף 3 אם יועבר למדינה אחרת, אחריותה של המדינה השותפה לאמנה להגן עליו או עליה מפני יחס כזה מתקיימת במקרה של גירוש. [...] בנסיבות אלה, פעולותיו של האדם הנדון, תהיינה בלתי רצויות או מסוכנות כאשר תהיינה, אינן יכולות להוות שיקול מהותי.⁴²

בנוסף לאמנה האירופית לזכויות האדם, ניסחו מדינות אירופה את "האמנה למניעת עיניינים ויחס או ענישה בלתי אנושיים או משפילים". בתוקף אמנה זו פועלת ועדה המפקחת על קיום האמנה על-ידי עריכת ביקורים במתקני כליאה במדינות שחתמו על האמנה. הוועדה מוסמכת לבקר בכל מתקן כליאה שתבחר, בלא התראה מוקדמת, להיכנס לכל מקום במתקן שתצרה, ולהיפגש ביחידות עם כל עציר או אסיר שברצונה לפגוש. הוועדה נפגשת עם גורמים רשמיים ועם עצירים ואסירים, ומגישה דו"חות למדינות הנוגעות בדבר. בתגובה שולחות המדינות לוועדה דו"חות משלהן.

עמדתה של הוועדה, הן לגבי טרור והן לגבי עיניינים, היא חד-משמעית. כך התבטאה הוועדה, למשל, במקרה של צפון-אירלנד:

בפתיחת דו"ח זה, הוועדה מבקשת להדגיש כי היא מתעבת טרור, פשע שהוא מגונה עוד יותר במדינה דמוקרטית כגון צפון-אירלנד. יתרה מזו, הוועדה מודעת באופן מלא לקשיים הרבים העומדים בפני כוחות הביטחון במאבקם כנגד תופעה הרסנית זו.

פעולות טרור נתקלות, בצדק, בתגובה חזקה מטעם שלטונות המדינה. עם זאת, בשום נסיבות שהן אין להתיר לתגובה זו להידרדר לכדי מעשים של התעללות בידי חברי הכוחות הממונים על אכיפת החוק. מעשים כאלה מהווים הן הפרות בוטות של זכויות

41 פס"ד Chahal, 1996.

42 סעיפים 79-80 לפסק-הדין. ראו גם מקרה Tomasi להלן. כל פסקי-הדין שמזכירים כאן התבססו במידה רבה על פסק-הדין של בית המשפט האירופי בעניין Ireland v. United Kingdom מ-1978. על פסק-דין זה, ראו להלן פרק 4.

האדם והן שיטות פגומות להשגת ראיות אמינות למאבק בטרור. הם גם משפילים את עובדי הציבור המשתמשים או מורים להשתמש בהם. גרוע מכך, הם עלולים, בסופו של דבר, לחתור תחת יסודותיה של חברה דמוקרטית.⁴³

אף לא אחת ממדינות אירופה, ובכלל זה מדינות הנאלצות להתמודד עם טרור, ניסתה להצדיק בפני הוועדה עיוניים או התעללות בנימוק של צורך ביטחוני.

מהאמור לעיל עולה, כי הקהילה הבינלאומית דחתה ודוחה כל ניסיון להיאחז בטיעונים תועלתניים להצדקת ההפרה של האיסור על עיוניים והתעללות, וכי היא אימצה גישה מוסרית אבסולוטיסטית בכל הנוגע להן. פרופסור ניג'יל רודלי, מגדולי המומחים האקדמיים בנושא, אשר משמש גם בתפקיד המדווח המיוחד של האו"ם בנושא עיוניים, סיכם את עמדת המשפט הבינלאומי במילים אלו:

ניתן לסכם את המצב כיום [במשפט הבינלאומי] בנוגע להצדקה כמרכיב במושג העיוניים וצורות אחרות של התעללות כך: מושג זה אינו קביל כהגנה בפני האשמה בהפרת האיסור על עיוניים וצורות אחרות של התעללות; איסור זה הוא מוחלט. אין גם להשתמש בהצדקה על-מנת לפטור מאשמה פעולות של עיוניים או התעללות בנימוק תועלתני כללי שמטרתן לשרת תועלת גדולה יותר.⁴⁴

2. המשפט ההומניטארי הבינלאומי

החוקים שקיבלה על עצמה הקהילה הבינלאומית, אוסרים עיוניים והתעללות גם בנסיבות האנושיות הקיצוניות והאלימות ביותר - במלחמה - כולל חילוץ מידע משבויים או מעצירים. האיסור מופיע, בין השאר, באמנות ג'נובה משנת 1949, בלא כל אפשרות להריגים.⁴⁵ יש לציין כי דיני המלחמה נוגעים ישירות לענייננו, משום שמעמדה של ישראל בשטחים עודנו של כובש, ועצירים פלסטיניים הם בבחינת "מוגנים" כמשמעותם באמנת ג'נובה הרביעית, שעניינה חובותיו של כובש כלפי אוכלוסיית השטח הכבוש.⁴⁶ בסעיף 32 לאמנה זו נקבע כי:

בעלי אמונה זו מסכימים במפורש שכל אחד ואחד מהם אסור לו לנקוט שום אמצעי שיש בו כדי לגרום לסבלם הגופני או להשמדתם של המוגנים אשר בידם. איסור זה חל לא רק על רצח, עיוניים, עונשי גוף, השחתת גוף וניסיונות רפואיים או מדעיים שאין הטיפול

43. ראי CPT Report on visit the United Kingdom (Northern Ireland), פסקה 10. הוועדה השתמשה בנוסח זה בדרו"חות המיוחדים על טורקיה וברו"ח על ספרד.

44. Rodley, עמ' 84.

45. איסור זה מופיע כבר באחד המסמכים הראשונים שניסו להסדיר את המותר והאסור בעת מלחמה, הקודפיקציה של דיני המלחמה מ-1863 של מרופי ליבר (Lieber Code), אשר שימש את צבא ארצות-הברית במלחמת האזרחים. בסעיף 16 של מסמך זה, נקבע כי "צורך צבאי אינו יכול להתיר התאכזרות... או עיוניים במטרה להוציא הודאות." ראו גם בתקנות הנספחות לאמנת האג מ-1907: סעיף 4 - לגבי שבויי מלחמה וסעיף 44 - לגבי אזרחים; בסעיף 113) המשותף לארבע אמנות ג'נובה מ-1949 לגבי קונפליקט שאינו בינלאומי; באמנת ג'נובה השלישית, סעיפים 13-17 לגבי שבויי מלחמה; ובאמנת ג'נובה הרביעית, סעיפים 27, 31, 32, לגבי אזרחים הנמצאים בידי כובש או בעל סכסוך.

46. ראו בעניין זה **בצלם**, ההתנחלות בשטחים כהפרת זכויות אדם, עמ' 14-9.

הרפואי במוגן מצריכם, אלא גם על שאר מעשי אכזריות, אם בידי סוכנים אזרחיים ואם בידי סוכנים צבאיים.

בפרשנותו של פיקטט לאמנות גינווה, שפורסמה על-ידי הצלב האדום הבינלאומי, נאמר בנוגע לסעיף האחרון כי:

האיסור על עינויים המצוי בסעיף זה הוא מוחלט; הוא מקיף את כל סוגי העינויים, בין אם הם חלק מהליך ענישה או מהליכים ספק-שיפוטיים או חוץ-שיפוטיים. אין הם כרוכים בהכרח בפגיעה בשלמות הגוף, שכן "התקדמותו" של המדע מאפשרת את השימוש בטכניקות אשר גורמות סבל פיסי אך לא בהכרח בפגיעה גופנית.⁴⁷

ב. היקף האיסור על עינויים והתעללות במשפט הבינלאומי

כשבים לבחון את השאלה האם יש מקום לחוקק חוק שיתיר שימוש באמצעי לחץ בחקירות, יש לבחון מהו היקף האיסור הבינלאומי על עינויים ועל התעללות, והיכן עובר הקו בין שיטות חקירה מותרות לבין שיטות עליהן חל האיסור הבינלאומי.

המדינה מפרשת את האיסור במשפט הבינלאומי באופן צר, כך שיחול רק על אמצעים אכזריים במיוחד. כך, למשל, טענה המדינה כי "הגדרת המונח 'עינוי' יוחדה למקרים קיצוניים של התנהגות בלתי אנושית, ובלתי מקובלת לגוף, כגון מכות חשמל, עקירת ציפורניים, אונס, פגיעה באברי המין, החדרת חפצים וכו'".⁴⁸ המדינה טענה גם כי "כדי שמעשה יהווה 'עינוי', עליו לעבור סף גבוה מאוד של חומרה, ואף אלימות גופנית קשה לא בהכרח תיחשב 'עינוי'".⁴⁹

פרשנות זו של המדינה שימשה לה כהצדקה לשיטות החקירה שהיו נהוגות בשב"כ עד לאחרונה, בטענה שהן אינן אסורות על-פי המשפט הבינלאומי. המדינה, כמו גם ועדת לנדוי, הסתמכה בעניין זה, על פסק-הדין של בית-המשפט האירופי בעניין אירלנד נגד הממלכה המאוחדת (בריטניה)⁵⁰ שידון בפרק 4.

אולם, פרשנות המדינה מנוגדת לעמדה של גופים בינלאומיים העוסקים בנושא זה, המחילים את האיסור על מגוון רחב בהרבה של אמצעי חקירה.

אמנת האו"ם נגד עינויים מגדירה עינויים כגרימה מכוונת של "סבל או כאב חמור, בין אם נפשי ובין אם פיסי", בידי גורם רשמי, בהוראתו או בהסכמתו, בין השאר לשם "השגת מידע ממנו או מאדם שלישי".⁵¹ המשמעות של התעללות לא הוגדרה באמנות, אך מהאמנה וממסמכים אחרים עולה כי עינויים מהווים צורה מוגברת של התעללות.⁵² בפועל אין כל צורך למתוח קו ברור בין עינויים לבין

47. Pictet, עמ' 223.

48. תשובת המדינה לבג"צ חקירות השב"כ, פסקה 31(א). ההדגשה במקור.

49. שם, פסקה 35.

50. פס"ד *Ireland v. United Kingdom*, 1978.

51. סעיף 1(1) לאמנה נגד עינויים.

52. ראה סעיף 16(1) לאמנה נגד עינויים וסעיף 1(2) להצהרה נגד עינויים.

צורות אחרות של התעללות כדי להכריע אם אמצעי מסוים הוא חוקי, שכן "כל הבחנה בין עינויים לבין יחס או ענישה משפילים היא אקדמית, במובן זה שכל אלה אסורים באותה מידה על-פי המסמכים הבינלאומיים".⁵³

ועדת האו"ם לזכויות אדם, ועדת האו"ם נגד עינויים, המדווח המיוחד של האו"ם בנושא עינויים, בית-המשפט האירופי והוועדה האירופית לזכויות אדם, קבעו שוב ושוב כי כל שימוש בכוח פיסי אסור על-פי המשפט הבינלאומי.

כך, למשל, קבע בית-המשפט האירופי כי חקירת אדם במשך 14 שעות, במהלכן הוכה ונגרמו לו פציעות שטחיות, מהווה יחס "בלתי אנושי" ולפיכך מהווה הפרה של סעיף 3 לאמנה האירופית האוסר עינויים והתעללות. בית-המשפט קבע כי "צרכי החקירה, והקשיים שהינם חלק בלתי נפרד מהמאבק בפשע, ובמיוחד בכל הנוגע בטרור, אסור שיגבילו את ההגנה על שלמותם הפיזית של פרטים".⁵⁴ במקרה אחר, קבע בית-המשפט פה אחד, כי אדם שכוחות הביטחון הצרפתיים היכו אותו, השפילו אותו ואיימו עליו, עונה.⁵⁵ בית-המשפט הוסיף כי:

מעשים מסוימים, שהוגדרו בעבר כ"יחס בלתי אנושי ומשפיל" להבדיל מעינויים, ייתכן ויוגדרו באופן שונה בעתיד. לדעת בית-המשפט אמת-המידה הגבוהה ההולכת ונדרשת בתחום ההגנה על זכויות האדם והחירויות הבסיסיות דורשת במקביל, ובהכרח, תקיפות רבה יותר בהערכת פגיעות בערכיהן הבסיסיים של חברות דמוקרטיות.⁵⁶

גם הוועדה המפקחת על האמנה האירופית נגד עינויים קבעה כי כל שימוש בכוח פיסי הוא פסול. הוועדה הגדירה הכאת עצירים, סטירות לחי או בעיטות באופן עקבי כ"התעללות" או כ"התעללות פיזית" בין אם בוצעו במהלך חקירה ובין אם לאו.⁵⁷

הגדרת המדינה מתעלמת מכך שהאיסור חל גם על גרימת סבל נפשי, בלי כל לחץ פיסי הנלווה לכך. ההגדרה של עינויים באמנה נגד עינויים כוללת גרימת סבל נפשי חמור. כמו כן, ב"הערה כללית" בנוגע לסעיף 7 של האמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות שפרסמה הוועדה לזכויות האדם נקבע:

מטרתה של ההוראה בסעיף 7 [...] היא להגן הן על כבודו והן על שלמותו הגופנית והנפשית של האדם [...] אין האיסור שבסעיף 7 חל רק על פעולות הגורמות כאב פיסי, אלא גם על פעולות הגורמות סבל נפשי לקרבן.⁵⁸

53 Sieghar, עמ' 162. ישנם אמנם במשפט הבינלאומי חובות מסוימות הנוגעות לעינויים שלא נוגעות להתעללות (כגון חובת הסגרה של כל מי שביצע עינויים) אך אלה אינם רלוונטיים לעצם האיסור המוחלט הן על עינויים והן על התעללות.

54 פס"ד Tomasi סעיף 115 לפסק-הדין.

55 פס"ד Salmouni, סעיף 105 לפסק-הדין.

56 שם, פיסקה 101.

57 ראו למשל, דו"חות הוועדה בנוגע למלטה, 1990, פסקה 29; יוון, 1993, פיסקה 20; פורטוגל, 1996, פיסקה

8; סלובניה, 1995, פסקה 12.

58 General comment No.20

אוונס ומורגן כותבים כי יהיה זה בלתי סביר לאסור לחץ פיסי ולהתיר לחץ נפשי, היכול לגרום אף הוא לסבל רב. בהקשר זה הם מסבירים כי מאחר שהיום עיניים אינם חוקיים ויש להסתירם, מדינות דווקא מעדיפות עיניים פסיכולוגיים, שאינם מותירים סימנים על גוף הנחקר:

קשה עוד יותר לאבחן ולהוכיח בדיעבד טקטיקות פסיכולוגיות המיועדות להתיש את החשודים: מניעת שינה, איזמים כנגד המשפחה או היקרים לליבם, הצקה חקירתית בלתי-פוסקת, השפלות קטנות, רעש הגורם לבלבול, אורות בוהקים כיסוי העיניים או הראש, טמפרטורות גבוהות או נמוכות בתא, בידוד ממושך בחושך או בתנאים אחרים של בידוד חושי, שימוש בעמידה או כריעה רצופה ומעיקה פיסית, תוך כבילה לצינור או לרדיאטור [...] אם המעצר הוא ללא קשר עם החוץ, המותר לעתים קרובות בתוקף חקיקה נגד טרור או פשע מאורגן, ניתן לערום התקפה פסיכולוגית אחת לגבי רעותה בלא להזדקק לשיטות גסות ואלימות יותר, המשאירות סימנים גופניים מרשיעים.⁵⁹

ג. שאלת חוקיותן של שיטות החקירה של השב"כ על-פי מוסדות האו"ם

גישתו החד-משמעית של המשפט הבינלאומי, הן בנוגע למוחלטות האיסור והן בנוגע להיקפו, יושמה על-ידי מוסדות האו"ם השונים גם בנוגע לשיטות החקירה של השב"כ. כל הגורמים הבינלאומיים שבחנו שיטות אלה דחו בתוקף את טענת המדינה כי מצבה הביטחוני של ישראל מצדיק סטייה מהאיסור המוחלט על עיניים או התעללות. כמו כן, ישראל לא הצליחה לשכנע, ולו גורם בינלאומי אחד, בטענתה כי שיטות החקירה של השב"כ לא היוו עיניים או התעללות.

בדיון בפני וועדת האו"ם נגד עיניים על הדו"ח הראשון של ישראל, ב-1994, ביקרה הוועדה את השימוש ב"הגנת הצורך" להצדקת השימוש באמצעים פסיכים כלפי נחקרים פלסטינים. במסקנותיה קבעה הוועדה כי "מדאיגה מאוד העובדה שהחוקים הישראליים הנוגעים להגנות של "ציות לפקודות" ו"צורך" מפרים באופן ברור את התחייבויותיה של מדינה זאת תחת סעיף 2 של האמנה נגד עיניים".⁶⁰

בדיון בפני הוועדה, ב-1997, שעסק בדו"ח מיוחד של ישראל שהוגש על-פי דרישת הוועדה בנוגע ל"הגנת הצורך", הצהירה עו"ד נילי ארד, בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים כי "הגנת הצורך, שהיא חלק מהחוק הפלילי בישראל, מעולם לא היוותה הצדקה לעיניים או לצורות אחרות של יחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים".⁶¹ המדינה גם הכריזה כי היא מקבלת את עקרון האיסור המוחלט, הן על עיניים והן על התעללות, אפילו במצב של "פצצה מתקתקת":

59 Evans and Morgan, עמ' 59-60.

60 Committee Against Torture, Consideration of the initial report of Israel, 1994, para 43 (3)(3)

61 Committee Against Torture. Special Report submitted by Israel.1997, Summary record of the first part (public), para.4

האיסור על עינויים הוא מוחלט. כתוצאה מכך, ולמרות הקשיים הנוכחיים בהם נתונה המדינה והצורך הדוחק להילחם בטרור, החוקרים אינם מוסמכים בשום מקרה, ומעולם לא הוסמכו, להשתמש בעינויים, אפילו אם שימוש כזה עשוי למנוע התקפה נוראה ולהציל חיי אדם. כך גם, בהתאם לסעיף 16 באמנה, אסור באופן מוחלט להשתמש בשיטות חקירה אכזריות, בלתי אנושיות או משפילות.⁶²

עמדתה זו של ישראל תואמת לחלוטין את הוראות המשפט הבינלאומי, כפי שתוארו לעיל, ולא נותר לנו אלא לברך עליה. עמדה זו ברורה, חד-משמעית ונקייה מניסיונות התחמקות תחת תירוצי "הפצצה המתקתת" או "הגנת הצורך". ישראל חזרה על עמדה זו, מילה במילה, בדיון באותה ועדה שנה מאוחר יותר.⁶³

הוויכוח עם ישראל בדיוני ועדה זו נסב אפוא, בעיקרו, על השאלה האם מגיעים אמצעי החקירה של ישראל לדרגת החומרה של "יחס אכזרי, בלתי אנושי או משפיל" או אף עינויים. הוועדה בחנה את אמצעי החקירה שהיו נהוגים בשבי"כ, כפי שנמסרו על-ידי קרבנות ועל-ידי מקורות רשמיים, וקבעה חד-משמעית כדלקמן:

שיטות החקירה, שתוארו על-ידי ארגונים לא-ממשלתיים, על סמך דיווחים שנמסרו להם בידי נחקרים, ואשר נראה כי הן מיושמות באופן שיטתי, לא אושרו ואף לא הוכחו בידי ישראל. כיוון שכך, לא נותר לוועדה אלא להניח כי תיאור השיטות מדויק [...] לדעת הוועדה הן מפירות את סעיף 16 [האוסר התעללות] וכמו כן מהוות עינויים כפי שהם מוגדרים בסעיף 1 לאמנה. מסקנה זו ברורה במיוחד כאשר שיטות החקירה ננקטות בשילוב זו עם זו, מה שנראה כנוהג הרגיל.

הוועדה מכירה בדילמה הנוראה בה נתקלת ישראל בהתמודדותה עם איומי הטרוריסטים על ביטחונה, אך כמדינה שהיא צד לאמנה נגד עינויים מנועה ישראל מלהציג בפני הוועדה נסיבות יוצאות דופן כהצדקה למעשים האסורים על-פי סעיף 1 לאמנה. מניעה זו מנוסחת בבהירות בסעיף 2 לאמנה.⁶⁴

באותה שנה כתב המדווח המיוחד של האו"ם בנושא העינויים, פרופסור רודלי, בדו"ח השנתי שלו לנציבות האו"ם לזכויות האדם:

הצורות הבאות של לחץ במהלך חקירה מופיעות באופן כה עקבי (ולא הוכחו בהליכים משפטיים) כך שהמדווח המיוחד מסיק כי הן מאושרות על-פי הנהלים המוסמכים אך הסודיים: הושבה על כיסא נמוך מאוד או העמדה כשהגוף מקושת כנגד קיר (ייתכן כי שני המצבים ננקטים לסירוגין); ידיים ו/או רגליים נתונים באזיקה הדוקה, חשיפה לרעש חזק; מניעת שינה; כיסוי הראש בשק; חשיפה לאוויר קר; טלטול אלים (אמצעי

62 שם, סעיף 3.

63 Committee Against Torture, Second Periodic Report of Israel, 1998, Opening Statement, p. 6.

64 Committee Against Torture, Special Report submitted by Israel, 1997, Concluding Observations, paras. 4-6

"חריג", שהופעל כנגד 8,000 איש על-פי ראש הממשלה המנוח, יצחק רבין, ב-1995). כל אחד מאמצעים אלה, אם הוא ננקט לחוד, אולי אינו גורם סבל או כאב חמור. ביחד - והם ננקטים ביחד לעתים קרובות - יש לצפות כי הם יגרמו בדיוק לכאב או סבל כזה, במיוחד כשהם מופעלים לתקופה של, נאמר, מספר שעות. למעשה הם מופעלים לפעמים למשך ימים או אפילו שבועות רצופים. בנסיבות אלה, אין מנוס מלתאר אותם כעינויים.⁶⁵

ועדת האו"ם נגד עינויים חזרה על מסקנתה הני"ל ב-1998, לאחר שבחנה את הדו"ח השני (הרגיל) של ישראל, וכמוה המדווח המיוחד. באותה שנה הגישה ישראל דו"ח ראשון לוועדת זכויות האדם של האו"ם, האחראית על יישום האמנה בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות. גם מסקנתה של ועדה זו היתה חד-משמעית:

הוועדה מודאגת ביותר מכך שתחת ההנחיות לניהול חקירות של חשודים בטרור, ניתן להתיר לשירות הביטחון להשתמש ב"לחץ פיסי מתון" להשיג מידע הנחשב חיוני "להגנה על חיים" [...] הוועדה מציינת גם כי נציגות המדינה הודתה כי אמצעים של אזיקת הידיים, כיסוי הראש בשק, טלטולים ומניעת שינה ננקטו, ומוסיפים להינקט, כשיטות חקירה, בנפרד או במשולב. הוועדה סבורה כי השימוש בשיטות אלה מהווה הפרה של סעיף 7 לאמנה בכל נסיבות שהן. הוועדה מדגישה כי סעיף 7 לאמנה הוא איסור שאין לגרוע ממנו על עינויים ויחס או ענישה אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים על כל צורותיהם.⁶⁶

Report of the Special Rapporteur on Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment of 65
Punishment, 1997, para.121

Human Rights Committee, Concluding Observations, 1998, Israel, 66

פרק 3: השלכות לחקיקה שתתיר הפעלת לחץ פיסי בחקירות - לקחים מיישום המלצות ועדת לנדוי

לכאורה, הדיון בשיטות החקירה שהיו נהוגות בשב"כ עד לאחרונה, בעקבות המלצות ועדת לנדוי, מתייחר בעקבות פסיקת בג"צ שפסלה אותן. אולם, בחינת הדרך בה יושמו ההמלצות שהתירו הפעלת "לחץ פיסי מתון" בחקירות, חשובה, שכן סביר להניח כי מלבד ההיבט של הסדרת שיטות החקירה בחוק, תהיה כל חקיקה, שתתיר שימוש בהפעלת לחץ פיסי בחקירות, דומה מבחינות רבות להמלצות ועדת לנדוי.

כך, חקיקה כזו תבקש אף היא לצמצם את היקף ההיתר, להגביל את האמצעים המותרים כך שלא יגיעו לדרגת החומרה של עינויים, ולמנוע מצב בו השב"כ ישתמש באמצעים שהותרו לו באופן סיטוני. כמו המלצות ועדת לנדוי, חקיקה כזו תבקש לקבוע מנגנוני פיקוח על-מנת להבטיח שהשב"כ לא יחרוג מהמותר לו בחוק. קרוב לוודאי, שבחקיקה כזו לא ייקבעו במפורש האמצעים המותרים והאסורים, אלא תינתן הסמכה כללית לשב"כ להפעיל לחץ פיסי בחקירות ולגרום במכוון סבל נפשי, בנסיבות בהן הדבר חיוני להצלת חיי אדם, ובמקביל תינתן הסמכה להתקין תקנות סודיות שיסדירו את סמכויות החקירה.⁶⁷

ביקורת חריפה, משפטית, מוסרית וציבורית, בארץ ובחוי"ל, נמתחה על דו"ח לנדוי מאז פרסומו ב-1987. הביקורת נסבה על עצם ההיתר שנתנה הוועדה לשב"כ להשתמש בלחץ פיסי ופסיכולוגי, על העיקרון של "הרע במיעוטו" בו ביקשה הוועדה להצדיק את ההיתר, ועל הבסיס המשפטי של "הגנת הצורך" עליו הסתמכה הוועדה.

לא נדון כאן בביקורת המשפטית שנמתחה על ועדת לנדוי בנוגע לשימוש ב"הגנת הצורך" כבסיס החוקי להפעלת לחץ פיסי על נחקרים, שהרי בסוגייה זו כבר אמר בית-המשפט העליון את דברו בצורה ברורה. פרק זה בוחן את ניסיון הוועדה לצמצם את היקף השימוש בהיתר להפעלת לחץ פיסי בחקירות וכן להגבילו ל"לחץ פיסי מתון", ובחוסר האפשרות - להלכה ולמעשה - למנוע את ההידרדרות במדרון התלול, בהסתמך על הניסיון שהצטבר ב-12 השנים האחרונות.

67 מתכונת זו אומצה באחת מטיטות חוק השב"כ כשעוד נכלל בו סעיף בנוגע לחקירות השב"כ, ראו גרסה 10 להצעת חוק שירות הביטחון הכללי, התשנ"ו-1996.

א. הגלישה במדרון התלול: להלכה 68

ועדת לנדוי קבעה בהמלצותיה קו ברור, לפיו למדינה דמוקרטית העומדת מול טרור קשה מותר להפעיל רק "לחץ פסיכולוגי לא אליס" ו"מידה מתונה של לחץ פיסי" ואסרה על שימוש באמצעים המגיעים לדרגה של עינויים.⁶⁸ כמו כן, ביקשה הוועדה להבטיח שהאמצעים אותם התירה יופעלו אך ורק כנגד מי שבידו מידע שיכול להוביל להצלת חיי אדם.

ניסיון זה של הוועדה זכה לביקורת נוקבת, ומבקרים רבים טענו כי לא ניתן להגביל את השימוש באמצעי החקירה שהותרו בצורה זו.

1. זהות הנחקר

כאמור, ועדת לנדוי התבססה על עקרון "הרע במיעוטו" כדי להצדיק מבחינה מוסרית מתן היתר לשב"כ להפעיל לחץ פסיכולוגי ו"לחץ פיסי מתון" בחקירות, במקרים בהם הוצאת המידע מהנחקר חיונית להצלת חיי אדם.

מקרה "הפצצה המתקתקת" הוא הדוגמה הרווחת בהקשר זה, ובדיון הציבורי בארץ בנוגע לחקירות השב"כ הוא משמש כבסיס להצדקה של הפעלת עינויים בחקירות. אולם, הגדרה של נחקר כ"פצצה מתקתקת" חייבת להתבסס על קבלה של הנחות עובדתיות רבות כוודאיות. כשחוקרים אדם כזה, הספק יכול להתעורר, למשל, בקשר לכל אחד מאלה, או לכל צירוף שלהם:

- האם אכן הונחה פצצה?
- האם היא תתפוצץ?
- האם הנחקר באמת יודע את מיקום הפצצה?
- האם, באם נדע את מיקום הפצצה, נוכל לנטרל אותה?
- האם, באם נדע את מיקום הפצצה, נוכל (לחילופין) לפנות את האזור בזמן?
- האם עינוי הנחקר אכן יגרום לו למסור את המידע?
- האם המידע שהוא ימסור תחת עינויים לא יהיה כוזב?
- האם בכך שנענה את הנחקר, לא נוותר בכך על דרך יעילה יותר להשיג את המידע?
- האם נצליח לענות אותו בלי שיתעלף, ימות או יצא מדעתו, כך שהמידע החיוני יאבד?

המעבר מקביעות וודאיות לקביעות שרק נראות סבירות בנסיבות הקיימות הוא כמעט בלתי נמנע כאשר הסכנה של הרג חפים מפשע מרחפת מעל וכאשר האיסור המוחלט על פגיעה בגופו של הנחקר הוסר. ההתפשרות על רמת הוודאות תביא לעינוי נחקרים במגוון רחב הרבה יותר של מצבים. אולם, כפי שטוען פרופ' סטטמן,⁶⁹ "כדי שתהיה הצדקה לענות במקרה זה, לא די בהשערות קלושות על

68 לניתוח מורחב על הסכנות הטבועות בהמלצות ועדת לנדוי שיתוארו להלן בקצרה, ראו גיליון מיוחד של Israel Law Review מס' 23(2-3) (במיוחד מאמרו של קרמניצר) וכן מאמריהם של סטטמן ושל קרמניצר ושנב.

69 דו"ח ועדת לנדוי, סעיף 4.7.

קיומה של פצצה ועל כך שפלוני מחזיק במידע [...] הואיל ועינוי הוא אחד המעשים החמורים המזעזעים ביותר מבחינה מוסרית, נטל ראייה כבד ביותר מונח על כתפיו של המבקש להצדיקו.⁷⁰

הבעיה אינה נוגעת רק למידת הוודאות של ההנחות העובדתיות לגבי הנחקר החשוד בהטמנת הפצצה, אלא גם לשאלה את מי יש לחקור על-מנת להציל חיי אדם. המקרה של "הפצצה המתקתקת" משמש כהצדקה למתן היתר להפעלת לחץ פיסי על הנחקר, בנימוק שמדובר בסכנה וודאית ומיידית. אבל ועדת לנדוי, וכל מי שביקש להתיר בעקבותיה שימוש בלחץ פיסי בחקירות בהסתמך על עקרון "הרע במיעוטו", טענו שיש להתיר אותו לחץ על-מנת להציל חיי אדם לא רק כשהסכנה היא מיידית, אלא גם כשהצורך לסכלה הוא מיידית. כפי שקבעה הוועדה:

כאשר כבר מתקתק שעון ההפעלה המחובר למטען חבלה, מה נשתנתה, מבחינת הצורך לפעול, הפעלת המטען הוודאית בעוד חמש דקות מהפעלתו בוודאות בעוד חמישה ימים! לא גורם הזמן הוא המכריע אלא ההשוואה בין חומרת שתי הרעות.⁷¹

אמנם, יש בעמדה זאת היגיון פנימי, שכן אם האמצעי מוצדק מוסרית, הרי מוצדק - ואף הכרחי - להפעילו מוקדם ככל האפשר, משום שאין לדעת אילו סיבוכים אורבים בדרך למניעת הסכנה מהרגע שיתקבל המידע.

אולם ברע שמרחיבים את מושג "הפצצה המתקתקת" למקרים בהם לא נשקפת סכנה מיידית, ומתירים להשתמש בלחץ פיסי במצבים של צורך מיידית, אזי המקרה החריג והקיצוני של "הפצצה המתקתקת" הופך להיות משל כמעט לכל חקירה של השב"כ. שכן אם לא נענה היום ועכשיו את "קצה החוט" - את אותו פלסטיני חף מפשע המסרב למסור מידע על פעילות פוליטית לא-אלימה, העשוי להוביל למידע על פעילות פוליטית קיצונית יותר וכו' - אולי תתעכב השרשרת כולה, וכל התהליך המסובך והנפתל של לכידת החוליה שתטמין את הפצצה יתאחר ביום-יומיים, במהלכם ייתכן שתוטמן הפצצה וייהרגו חפים מפשע.

מסיבות אלה, הגבלת ההיתרים להפעלה של אמצעים פיסיים בחקירה רק כלפי נחקרים במקרים של "פצצה מתקתקת", נידונה מראש לכישלון. הניסיון להגביל את השימוש בעינויים רק למניח הפצצה ולמתוח קו ברור בין אחראים לפיגוע העתידי לבין כאלה שאינם אחראים לו קשה ביותר במציאות: היכן נמתח אותו? בין מניח הפצצה עצמו לחברי חוליינו? בין חברי החוליה למערכת הפיקוד של הארגון? בין הפיקוד הצבאי של הארגון להנהגה הפוליטית? הגבולות בין הקטגוריות השונות ובין רמות שונות של מעורבות, מטושטשים. בנוסף, החוקר ישאל את עצמו: מה ההבדל הגדול, למשל, בין עינוי אדם היודע על פצצה שתתפוצץ בעוד שעה לבין מי שמתכנן פיגוע שיבוצע בעוד שנה מבחינת האסון הגדול שאמנע?

70 סטטמן, עמי 173.

71 דו"ח ועדת לנדוי, סעיף 3.15.

2. חומרת אמצעי-החקירה

שאלה נוספת היא מהי מידת הלחץ שמותר להפעיל כלפי הנחקר על-מנת להשיג את המידע הנדרש לצורך הצלת חיי אדם. ועדת לנדוי ביקשה להתיר שימוש בלחץ פיסי כאמצעי אחרון בלבד, לאחר שכשלו שאר האמצעים שבידי החוקר:

אמצעי הלחץ צריכים להתרכז בעיקר בלחץ פסיכולוגי לא-אלים של חקירה נמרצת וממושכת ובשימוש בתחבולות, כולל מעשי הטעיה. אולם כאשר אלה אינם משיגים את המטרה, אין להימנע מהפעלת מידה מתונה של לחץ פיסי.⁷²

אולם, היתר זה טומן בחובו מתן רשות לשימוש באותם אמצעים שהוועדה עצמה ביקשה לצמצם את השימוש בהם, שכן מרגע שניתן היתר להשתמש באמצעים פיסיים בחקירה, ההידרדרות במדרון החלקלק לאמצעים חמורים יותר מובנית לתוך הליך החקירה.

ההסלמה מקורה בשיקולים התועלתניים שמנחים את חוקרי השב"כ, שתפקידם להוציא מידע מהנחקר היושב מולם. ראשית, ככל שהשימוש בלחץ פיסי יהיה מתון יותר ומבוקר יותר, כפי שחפצה הוועדה, כך תקטן יעילותו. שכן אם ידע הנחקר שמידת הלחץ שמותר לחוקר להפעיל נגדו מוגבלת, הוא לא ימסור את המידע המבוקש, שכן ברור לו שהמצב לא יורע עוד. במקרה כזה יעמוד החוקר בפני הפיתוי להגביר את הלחץ כדי להשיג את המידע. שנית, אישור שיטות של הפעלת כוח יוצר תמריץ להפעלתן כעניין שבסגרה לכל חשוד המתנגד בחקירה. אם החוקר יכול להשתמש בשיטות ממין זה, למה לו לבזבז את זמנו על שיטות אחרות, שגם אם יביאו להשגת המידע בסופו של דבר, ייתכן וידרשו זמן ארוך יותר?

בקובץ ההנחיות לחוקרים של ה-CIA משנת 1963 אף מוסבר שיהיה זה בלתי יעיל להשתמש באמצעי חקירה באופן הדרגתי על-פי חומרתם, שכן הדבר יזיק לחקירה עצמה. בפרק העוסק בשיטות חקירה שאינן כרוכות בהפעלת לחץ פיסי נקבע כי:

אף ששיטות אלה מופיעות כאן בסדר של לחץ גובר, אין להסיק שיש לנסות כל אחת מהן עד שהמפתח מתאים למנעול. נהפוך הוא, חלק ניכר ממיומנותו ומהצלחתו של החוקר המנוסה נובע מיכולתו להתאים את השיטה למקור. השימוש באמצעים שאינם מביאים להצלחה יחזק את כוח רצונו של הנחקר ואת יכולתו להתנגד. עיקרון זה משפיע גם על ההחלטה להשתמש באמצעים של לחץ ומווסת את הבחירה בשיטות אלה. אם סבור החוקר שלמקור מסוים, שהוא חסין לחלוטין, יש את המיומנות והנחישות לעמוד בכל שיטה שאינה כרוכה בהפעלת לחץ, או בכל שילוב של שיטות אלה, הרי שעדיף להימנע מהן לחלוטין.⁷³

מרגע שהוסרו המחסום הפסיכולוגי והאיסור המוסרי-חוקי על השימוש בכוח, המעבר מלחץ פסיכולוגי ל"לחץ פיסי מתון" ומשם לעינויים נעשה קל יותר. כדברי פרופ' קרמניצר:

72 שם, סעיף 4.7
73 CIA, Kubark Counterintelligence Interrogation, כאמור, שיטות חקירה הכרוכות בהפעלת לחץ מסוג
לשלו נאסרו בהנחיות חדשות שפורסמו ב-1985.

קיים הבדל בסיסי בין השפעתו המרסנת של איסור כללי, מוחלט, הנוגע למהות, לבין איסור כמותי הנוגע רק למינון או דרגה. קל הרבה יותר לקבל ולהפנים את הנורמה המשכנעת יותר, שגופו של החשוד הוא מקודש והפגיעה בו היא טאבו, מאשר להשתכנע בצדקתה של הוראה שרירותית למדי, האוסרת את המכה השלישית אך מתירה את הראשונה והשנייה, או האוסרת על שימוש באגרופים אך מתירה שימוש בכף היד. פסיכולוגית, הנמכת המכשול תביא לסחיפת הסכר כולו בזרם הגועש. אם הפגיעה בגופו של החשוד כבר אינה בבחינת טאבו, מה כבר תשנה מכה אחת נוספת בהשוואה לקדושת המטרה?⁷⁴

ב. הגלישה במדרון התלול: לפעשה

בחינה של יישום המלצות ועדת לנדוי ב-12 השנים האחרונות מצביע על כך שהטענות שהובאו לעיל בדבר חוסר האפשרות להגביל הן את היקף השימוש באמצעים והן את טיב אמצעי החקירה התמשו.

1. הרחבה גורפת של היקף השימוש בעינויים

ועדת לנדוי ביקשה להגביל את היקף השימוש באמצעי הלחץ שהתירה, אולם בפועל הפכו עינויים של עצירים פלסטינים להליך שגרתי הננקט כלפי מאות פלסטינים מדי שנה.

מספרם המדויק של הפלסטינים נגדם הופעלו אמצעי החקירה המתוארים להלן אינו ידוע לארגוני זכויות האדם, שכן פניות חוזרות ונשנות לשב"כ ולנציגי המדינה בבג"צ לספק נתונים אלו לא נענו מעולם. אולם, לפי ההערכות, ב-12 השנים שחלפו מאז ביקשה ועדת לנדוי לצמצם את היקף השימוש באמצעי חקירה הכרוכים בהפעלת כוח על הנחקר, עונו אלפי פלסטינים, אם לא רבבות, על-ידי חוקרי השב"כ.

לפי היועץ המשפטי לממשלה לשעבר, מיכאל בן-יאיר, חקר השב"כ בין השנים 1987 ל-1994 כ-23,000 פלסטינים.⁷⁵ על-פי דו"ח של ארגון אל-חאק, המבוסס על ראיונות עם למעלה מ-700 פלסטינים, שנערכו בין 1988 למאי 1992, לפחות 94% מאלו שנחקרו על-ידי השב"כ היו נתונים לצורה זו אחרת של עינויים או התעללות.⁷⁶ על-פי מדגם של מקרים בהם טיפל המוקד להגנת הפרט בשנים 1996-1997 העריך בצלם כי כלפי כ-85% מהנחקרים על-ידי השב"כ בתקופה זו הופעלו אמצעי חקירה המהווים עינויים. בראיון ל"יקול ישראל", שצוטט בעיתון הארץ, אמר ראש הממשלה דאז, יצחק רבין, כי שיטת "הטלטול" הופעלה כנגד 8,000 נחקרים.⁷⁷

תיאורן החוזר והנשנה של אותן שיטות חקירה עצמן במאות עדויות שנגבו על-ידי ארגוני זכויות אדם מעידות שחוקרי השב"כ לא הפעילו אמצעים אלה באופן חריג אלא שיטות אלה היו הנהוג הקיים

74 קרמיניצר, עמ' 254.

75 הארץ, 13.1.95.

76 Al-Haq, Torture for Security

77 הארץ, 30.7.95.

בחקירות. מעדויות נחקרים עולה כי החוקרים הפעילו כלפי כמעט כל נחקר פלסטיני את אותן שיטות חקירה, בצורה זהה ולמשכי זמן קבועים, דבר שהצביע על פעולה לפי נהלים קבועים. ההבדלים בין חקירה לחקירה היו זניחים, והליך החקירה הפך לבירורקטי ושיטתי, כאשר אמצעי החקירה שהופעלו כנגד הנחקר תועדו, כולל משך הזמן שכל אמצעי הופעל.

גורמים רשמיים הודו בהזדמנויות שונות כי רבים מהאמצעים אכן ננקטים כלפי נחקרים פלסטינים דרך שגרה. כך, למשל, העיד איש השב"כ המכונה "רוני" בבית-המשפט המחוזי בירושלים: "מה שאמרתי [קרי אזיקה, כיסוי הראש בשק וכד'] לא עשו רק לנאשם אלא אלה האמצעים הנקוטים לנחקרים במוקד".⁷⁸ היועץ המשפטי לממשלה לשעבר, מיכאל בן-יאיר, טען כי "השימוש באמצעי החקירה שנקרא טלטול, היה אמצעי חקירה שגרתי".⁷⁹

בפועל לא זו בלבד שהעינויים לא הוגבלו ל"מינחי פצצות מתקתקות", הם לא הוגבלו אף לחשודים בחברות בחוליות חבלה, או אפילו לאנשים החשודים בעבירה על החוק. השב"כ חקר באופן קבוע, תוך שימוש בעינויים, פעילים פוליטיים של תנועות אסלאמיות, סטודנטים החשודים בנטיות אסלאמיות, מורי דת, שיחיים ואימאמים ופעילים באגודות צדקה אסלאמיות, אחים וקרובי משפחה אחרים של אלה שהוגדרו כ"מבוקשים", בניסיון להשיג מהם מידע עליהם, או בעלי מקצוע העלולים להיות מעורבים בהכנת מטעני חבלה - והרשימה כמעט אינסופית. במספר מקרים נעצרו גם נשותיהם של נחקרים במהלך תקופת חקירתם, והחוקרים אף התעללו בהן, במטרה להגביר את הלחץ על אותם נחקרים,⁸⁰ ולא פעם עונו פלסטינים במטרה לגייסם כמשתפי פעולה.⁸¹

חלק ניכר מאלה שנחקרו בעינויים על-ידי השב"כ שוחררו בלא שיועמדו לדין או הושמו במעצר מינהלי, ולפיכך קשה להגדירם כ"פצצות מתקתקות", גם על-פי הפירוש המרחיב של מדינת ישראל. גם בנושא זה ביקשו ארגוני זכויות אדם מידע מהשב"כ ומנציגי המדינה, אך אלה סירבו גם לבקשה זו. אולם, מתוך מדגם של 162 פלסטינים שעונו על-ידי השב"כ, שיש לגביהם נתונים מלאים באשר לגורלם לאחר החקירה, 65 שוחררו בלא שנקטו נגדם כל צעדים ו-41 הושמו במעצר מינהלי. רק כנגד 56 פלסטינים הוגש כתב אישום.⁸²

יהיו שיטענו כי העובדה שנחקרים שוחררו ללא כתב אישום אינה מצביעה בהכרח על חפותם, אלא רק על כך שלא עלה בידי השב"כ לאסוף די ראיות קבילות נגדם. אולם במדינה מתוקנת, השומרת על שלטון החוק, אדם הוא חף מפשע עד שלא יוכח אחרת, והמקום להוכיח זאת הוא בבית-המשפט ולא במתקני החקירה של השב"כ.

78 עניין חיים פקוביץ', ישיבה מתאריך 29.4.1998, פרוטוקול, עמ' 26.

79 הלשכה, גיליון 27, אוקטובר 1995, עמ' 3.

80 ראו, למשל, בצלם, חקירתם של בני הזוג "עלי".

81 ר, למשל, בצלם, משתפי הפעולה בשטחים בתקופת האינתיפאדה.

82 המדגם מבוסס על נתונים של המוקד להגנת הפרט, הוועד נגד עינויים, בצלם, אל-חאק,

Amnesty International, Palestinian Human Rights Information Center, Human Rights Watch

2. המעבר מ"לחץ פסיכולוגי לא אלים" ו"לחץ פיסי מתון" לעינויים

ועדת לנדוי ביקשה להגביל לא רק את היקף השימוש בלחץ פיסי, אלא גם את חומרת האמצעים המופעלים על הנחקרים. החששות שביטאו מבקרי דו"ח ועדת לנדוי, שהיתר להפעיל "לחץ פיסי מתון" כאמצעי אחרון, יביא בפועל להפעלת עינויים כשגרה, התממשו.

ועדת לנדוי קבעה כי "מן הצורך להדריך את חוקרי השירות בקביעת סייגים ברורים בנדון זה, כדי למנוע הפעלת לחץ פיסי מופרז, על-פי שרירות לבו של החוקר."⁸³ לשם כך ניסחה הוועדה, בחלק החסוי של הדו"ח, קובץ הנחיות לחוקר "המגדיר על-פי ניסיון העבר, בדיוק ככל האפשר, את גבולות המותר לחוקר ובעיקר את האסור לו." והוסיפה:

אנו משוכנעים שאם יישמרו סייגים אלה ככתבם וכרוחם, תובטח יעילות החקירה ועם זאת היא תהיה רחוקה מהפעלת עינויי גוף או נפש, מהתעללות בנחקר או מהשפלת כבוד האדם שלו.⁸⁴

במהלך השנים שחלפו מאז ניתנו ההמלצות, טרחו נציגי המדינה והדגישו שוב ושוב כי חוקרי השב"כ פועלים לפי הנחיות ברורות, המגבילות את מידת האלימות המותרת וכי השימוש בלחץ פיסי כלפי נחקרים הוא מוגבל ומבוקר. אך המציאות מגלה תמונה שונה לחלוטין לפיה אימץ השב"כ שיטות חקירה המגיעות לדרגת עינויים.

פירוט מדויק של ההיתרים שניתנו לחוקרי השב"כ לגבי מידת הלחץ המותר אינו מצוי בדינו, שכן עד היום לא פורסמו החלק החסוי של דו"ח ועדת לנדוי או ההיתרים המיוחדים שניתנו על-ידי ועדת השרים לענייני השב"כ, המתירים אמצעי חקירה קשים יותר מאלו שהותרו על-ידי הוועדה. עם זאת, ממאות עדויות שנגבו מנחקרים פלסטינים על-ידי ארגוני זכויות-אדם ישראליים, פלסטיניים ובינלאומיים, מתצהירים שהוגשו על-ידי הנחקרים לבג"צ ומתשובות המדינה לעתירות נגד עינויים, מצטיירת תמונה ברורה של שיטות החקירה שהיו נהוגות בשב"כ. נציגי השב"כ ופרקליטות המדינה אישרו את השימוש ברוב השיטות והתיאור העובדתי המופיע בפסק-הדין האחרון של בג"צ רק מחזק זאת.

אמצעי החקירה כללו מספר שיטות: מניעת שינה למשך מספר ימים באמצעות כבילת הנחקר בתנוחות מכאיבות, השמעת מוסיקה חזקה, כיסוי הראש בשק מסריח, חשיפת הנחקר לחום או קור קיצוניים, קשירת הנחקר לכיסא נמוך ומשופע, הידוק האזיקים שעל ידי הנחקר, העמדת הנחקר כשידיו כבולות ומונפות מעלה, השכבת הנחקר כשגבו מונח על שרפרף גבוה וגופו מקושת לאחור, הכרחת הנחקר לכרוע על בהונות רגליו כשידיו כבולות מאחורי גבו, טלטולים פיסיים של הנחקר במהלכם תופס החוקר את הנחקר ומטלטל אותו, איומים וקללות, ומתן מזון באיכות ירודה וזמן בלתי מספיק לארוחות.

83 דו"ח ועדת לנדוי, סעיף 4.7.

84 שם, סעיף 4.8.

שיטות אלה הופעלו לרוב במשולב כדי ליצור לחץ מצטבר על הנחקר. כך, מניעת השינה מהנחקר הושגה באמצעות המוסיקה החזקה, הכיסא המשופע, הכבילה, ולעתים באמצעות כפיית תנחות כגון עמידה או מתיחת הזרועות לאחור. במקביל, נקטו החוקרים בשיטות שנועדו לגרום לבידוד חושי של הנחקר על-ידי ניתוקו מהעולם החיצוני, המוסיקה החזקה והשק המכסה את הראש. על-מנת להוסיף לכאב הפיסי הוסיפו להם החוקרים את הידוק האזיקים עד למקסימום, כפייה על הנחקר לכרוע ו"טלטולים".

3. ההשפעה של השימוש בעינויים על הנחקרים

השימוש השגרתי בעינויים בחקירות של פלסטינים, והלגיטימציה שניתנה לכך על-ידי ועדת לנדוי ובית-המשפט העליון עד לפסק-דינו האחרון, הובילו, בין השאר, לכך שהסבל הנגרם לנחקרים כתוצאה משימוש בשיטות אלה נעלם זה מכבר מעיני הציבור ולא נכלל בדיונים בנושא שיטות החקירה. קל מאוד להתעלם מההשפעות של שיטות החקירה על הנחקרים ומהסבל הנגרם להם, בעיקר כשמדובר בחקירות השב"כ המתרחשות רחוק מעין המצלמות וכל הידוע עליהן הן פיסות מידע שנמסרו לתקשורת, בבית-המשפט בדלתיים סגורות, או בעדויות של הנחקרים, וכשמדובר בהגנה על חייהם של אזרחי המדינה.

מה שמקשה עוד יותר להבין את התנסותו של הקרבן הוא מה שאליין סקארי מכנה "אי היכולת לחלוק כאב".⁸⁵ לאי-הנגישות למציאות האישית מאוד של הכאב עבור כל אדם שאינו חווה אותה באופן מיידי, יש השלכות ברורות על הדיון הציבורי בשאלה מה ייחשב כשיטת חקירה לגיטימית.

המדינה תיארה את שיטות החקירה המפורטות לעיל במונח "לא נעים"⁸⁶ או כחקירה שנלווים לה "אפקטים מכבידים".⁸⁷ אולם, תיאור זה מנותק מהמציאות, ושיטות החקירה של השב"כ גרמו כאב וסבל רב לנחקרים. כך, למשל, תיאר פלאח אבו רומיילה את השפעת החקירות עליו בתצהיר שנתן לעו"ד לאה צמל:

הישיבה והמוסיקה ביחד נותנים הרגשה שכל רגע אשתגע ואצא מדעתי. לא פעם בכיתי כשהרגשתי כמו משותק שלא יכול לקום. גם כשהתחננתי וצעקתי והשפלתי את עצמי זה לא עזר.⁸⁸

ב-20.11.98 כתבה עו"ד צמל מכתב לעו"ד אסנת מנדל ממחלקת הבג"צים בפרקליטות המדינה, המתאר את מצבו של חאמד דאהוד אחמד עלאמה:

ברגע זה אני חוזרת מזוועעת מביקור אצל מרשי שבנדון במגרש הרוסים בירושלים. הוא הוצא אלי מתא 20, תא החקירות של שב"כ על-ידי סוהר העובד עם שב"כ. הוא הגיע ממוטט ובוכה, ונפל על הספסל, כאשר כל גופו מעוקם וידיו נפוחות ומעיניו יוצא נוזל

85 Scarry, עמ' 4.

86 "unpleasant" כהגדרתם של עו"ד נילי ארד ועו"ד שי ניצן בהצהרתם לפני ועדת האו"ם נגד עינויים ב-1997, בפסקה 3.

87 דברי עו"ד שי ניצן בבג"צ חקירות השב"כ, ישיבה מיום 13.1.99, פרוטוקול, עמ' 12.

88 התצהיר ניתן ב-6.1.98, בג"צ חקירות השב"כ, עיקרי טעון מטעם העותרים, 7.1.98, נספח 2.

צהוב. בכה ולא יכל לדבר. הראה שרוצה מים. הובאו לו מים ושתה כמטורף שהלך במדבר עת רבה. הוא סיפר את סיפורו הרשום בתצהיר, תוך שהוא מתייפח כל הזמן ורועד, ומבקש נפשו למות.

ב-1991 פרסם העיתונאי ארי שביט מאמר על שירותו במילואים כשומר בכלא עזה. בין השאר כתב שביט:

בסוף המשמרת, בדרכך מהמאהל אל המקלחת, אתה שומע לפעמים צעקות אימים. אתה הולך במכנסיים קצרים ובכפכפים, ועל גבך מגבת ובידך נרתיק כלי הרחצה, ומעבר לגדר הפח המגולוץ של אגף החקירות מגיעות לאוזניך צעקות-אדם מסמרות שיער[...] והם צווחים משום שאנשים אחרים, מדיהם כמדיך, עושים בהם מעשים שגורמים להם לצווח. הם צווחים מפני שהמדינה שלך, היהודית, המדינה שלך, הדמוקרטית, באופן שיטתי ומסודר, וחוקי בהחלט - המדינה שלך גורמת להם לצווח.⁸⁹

גם פעיל הימין הקיצוני אביגדור אסקין, מסר בעדותו **לבצלם** כי "שמעתי ערבים צועקים צעקות אימים מחדר החקירות הסמוך, ואז הפעילו מוסיקה בכדי להשתיק את הצעקות."⁹⁰

הסבל והכאב אינם נגרמים רק באמצעות עינויים אכזריים במיוחד, כפי שתיאר גיאן עמרי את החוויה של "המכה הראשונה":

המכה הראשונה מבהירה לאסיר כי הוא חסר ישע, ולפיכך היא מלמדת על כל הצפוי לבוא אחריה [...]. הם רשאים להכות אותי בפני באגרופיהם, קולט הקרבן בפליאה אילמת ומסיק בוודאות אילמת כמוה: הם יעשו בי כל אשר ירצו [...] עם המכה הראשונה הנוחתת עליו הוא מאבד משהו אותו יכנה אולי זמנית "אמון בעולם" [...] יסוד של אמון בעולם [...]. הוא הוודאות שבהתאם לחוזים חברתיים כתובים ובלתי-כתובים יחוס עלי האדם השני - או בניסוח מדויק יותר, שהוא יכבד את קיומי הפיסי, ואתו גם את קיומי המטפיסי. גבולות גופי הם גם גבולות העצמיות שלי. שטח עורי מגן עלי מפני העולם החיצון. אם עלי לתת אמון, עלי לחוש על גבו של עורי רק את מה שברצוני לחוש.⁹¹

נשיא בית-המשפט העליון, השופט אהרון ברק, היה ער לסבל הנגרם לנחקרים בעקבות השימוש בשיטות חקירה ממין זה. בפסק-הדין שפסל את השימוש באמצעי החקירה שתוארו לעיל, כתב ברק, בנוגע לאמצעי הטלטול, כי אמצעי זה "מפר את כבודו" של הנחקר,⁹² וכי הכרחת הנחקר לכרוע גורמת ל"השפלה ופגיעה בכבוד האדם."⁹³ לגבי אמצעי "השבאח" קבע ברק כי "קיימות דרכים

89 ארי שביט, "12 יום על חוף עזה", **הארץ**, 3.5.91.

90 העדות נגבתה בידי יובל גינבר ב-12.6.98 בבית של אביגדור אסקין.

91 Jean Amery, עמי 27-28.

92 סעיף 24 לפסק הדין חקירות השב"כ.

93 שם, סעיף 25.

אחרות למנוע בריחה ממשמורת חוקית או הגנה על החוקרים, שאינן כרוכות בגרימת כאב וסבל לנחקר.⁹⁴ לגבי הושבת הנחקר על כיסא נמוך ומשופע קבע כי:

אין צורך חקירתי אינהרנטי בהושבת נחקר על כיסא כה נמוך ומוטה כלפי מטה, עד ששיבה עליו גורמת לכאב וסבל ממשיים לנחקר וודאי שאין סמכות החקירה הכללית כוללת גם הושבת נחקר על כיסא משופע קדימה, באופן המפעיל לחץ וכאב על גבו של הנחקר, כשבנוסף לכך הוא כבול בידי מאחורי הכיסא, באופן ובצורה עליהם עמדנו. כל אלה אינם כלולים במסגרת חקירה "הוגנת." אין הם סבירים. הם פוגעים בכבודו של הנחקר, בשלמות גופו ובזכויות היסוד שלו מעבר לנדרש.⁹⁵

על-מנת להמחיש את תחושת ההשפלה וחוסר האונים שאמצעי החקירה של השב"כ גרמו לנחקרים, אנו מביאים כנספח למסמך זה עדות מפורטת שנתן **לבצלם** ד"ר ג'ימאל מוחמד מוסא עמר, פרופסור לארכיטקטורה באוניברסיטת ביר זית.⁹⁶ יש להדגיש כי **בצלם** גבה עדויות רבות אחרות, המתארות באופן דומה את שעבר על נחקרים במהלך חקירה של השב"כ.

העובדה שאמצעי החקירה בהם השתמש השב"כ לא היו אכזריים כמו אלה המוכרים לנו ממשטרים חשובים, ושרוב המקרים הם לא הותירו צלקות, הקלה על יצירת הרושם ששיטות אלה אינן גורמות לסבל רב. לדוגמה, מניעת שינה מהנחקרים, שהיתה נהוגה בחקירות השב"כ במשך שנים רבות עד שנאסרה לאחרונה על-ידי בג"צ, נראית לכאורה כשיטת חקירה שאינה מזיקה במיוחד לנחקר, במיוחד בהשוואה לאמצעי חקירה הכרוכים בהפעלת אלימות ישירה כגון טלטולים או כבילה מכאיבה ותנוחות מכאיבות. אולם, בספרות המקצועית נחשבת מניעת שינה כאמצעי עינויים.⁹⁷ כדברי פטריק ג. ואל, מנהל הקבוצה למחקר תפקודי המוח ב-College University בלונדון:

רעב, פחד ותשישות מאיצים ומחריפים את הדיסאוריינטציה לה גורם הבידוד החושי. זה מעט מיושן לקבוע ששום נזק פיסי אינו נובע משיטות אלה, כאילו בכך מסתיימת אחריותו של החוקר ולהרס הנפשי אין כל חשיבות.⁹⁸

מידת הנזק שעלולה להיגרם ממניעת שינה שונה מאדם לאדם, אך מהספרות המקצועית בנושא זה עולה כי אמצעי זה גורם נזק נפשי ופיסיולוגי, ואנשים רגישים עלולים אף לאבד כתוצאה מכך את שפיות דעתם או ללקות בהתקפים של מחלות כגון אפילפסיה.⁹⁹

94 שם, סעיף 26.

95 שם, סעיף 27.

96 ד"ר עמר מסר עדות **לבצלם** בתחילת שנת 1998, אך עד לאחרונה סירב להיחשף בציבור וביקש מ**בצלם** לא לפרסם את פרטיו האישיים. רק לאחרונה הסכים להיחשף ובעקבות זאת ראיין אותו העיתונאי ג'דעון לוי מעיתון **הארץ** והכתבה פורסמה ב-17.9.99 במוסף השבת.

97 ראו Freund, עמ' 21, שכותב כי "מניעת שינה היא צורה של עינוי, ואומצה בטכניקות רוסיות וסיניות של 'שטיפת מוח'." ראו גם Metin Basoglu et al. בעמ' 79.

98 מכתב לעיתון **The Times** מה-24.1.71.

99 ראו Freund, McCarthy and Waters, Luce and Segal. לגבי ההשפעות של מניעת שינה על נחקרים ראו גם את עדותו של מנחם בגין בפרק 5.

ג. מנגנוני פיקוח על עבודת היזב"ג

אחת התשובות לטענה, שלא ניתן למנוע את ההידרדרות במדרון החלקלק מרגע שניתן היתר להפעיל לחץ פיסי בחקירות היא, שכל חקיקה שתיתן היתר כזה תקבע במקביל גם מנגנוני ביקורת, שיפקחו על שיטות החקירה שיופעיל השב"כ ויוודאו שהשב"כ לא יחרוג מהסמכויות שניתנו לו. כך יובטח כי הפעלת הלחץ הפיסי תצמצם אך ורק לאותם מקרים קיצוניים בהם החוק יתיר זאת וכי הלחץ שיופעל לא יעלה על המותר בחוק ולא יגיע לדרגת עינויים.

טיעון זה היה סביר אילולא הניסיון היה מוכיח אחרת. מאז נתקבלו המלצות ועדת לנדוי, ב-1987, נמצאות חקירות השב"כ תחת פיקוח וביקורת של כמה גופים, לרבות ביקורת שיפוטית. הגופים הללו היו אמורים להבטיח כי השימוש בלחץ פיסי ייעשה רק באותם מקרים שהוועדה התירה, כי הלחץ יוגבל ל"לחץ פיסי מתון" וללחץ פסיכולוגי ולא יגיע לדרגת חומרה של עינויים, ולדאוג כי האחראים לחריגה מהכללים יועמדו לדין.

מלבד בג"צ בפסק-דינו האחרון, מנגנוני הביקורת כמעט ולא ערערו על דרכי פעולתו של השב"כ. זאת למרות התצהירים, העתירות, העדויות והכתבות בעיתונות שהצביעו שוב ושוב, כפי שהראינו לעיל, כי השב"כ מענה את רוב רובם של הנחקרים הפלסטינים המגיעים אליו.

מנגנוני הבקרה והפיקוח לא רק שלא הצליחו למנוע את ההידרדרות המהירה במדרון התלול אלא שבמקרים מסוימים אף תרמו לו. בהתאם להמלצות ועדת לנדוי, הוקמה ועדת שרים לענייני השב"כ, בראשות ראש הממשלה, המופקדת על ביצוע ביקורות תקופתיות על ההיתרים הניתנים לחוקרי השב"כ ומוסמכת לערוך שינויים בקובץ ההנחיות לחוקר שייראו לה דרושים על-פי הנסיבות המשתנות מדי פעם. בספטמבר 1994, בעקבות שורה של פיגועי התאבדות, הרחיבה הוועדה את ההיתר שניתן על-ידי ועדת לנדוי, ונתנה לשב"כ היתר להפעיל "לחץ פיסי מוגבר". היתר זה ניתן אמנם רק לשלושה חודשים, אולם מאז ועד היום הוא מוארך באופן קבוע. כלומר, ועדה מיוחדת זו, לא רק שלא חסמה את השימוש הנרחב בעינויים אלא יזמה בעצמה את החרפתם.

אבל אפילו בתחום הצר של הביקורת על יישום ההיתרים שניתנו לשב"כ על-ידי ועדת לנדוי עצמה, הפיקוח על חקירות השב"כ היה רופף ביותר, וכשנתגלו חריגות, הן טופלו, אם בכלל, בסלחנות.

ועדת לנדוי קבעה כי "במקרים בעלי חומרה מיוחדת, שבהם יש יסוד לאישום פלילי, אינו יכול עובד השירות - ולענייננו חוקר של השירות - להיות מחוסן למעשה בפני העמדתו לפני בית-משפט באישום פלילי".¹⁰⁰ לפי דבריו של יצחק רבין, בשנת 1992, בהיותו שר הביטחון, "השב"כ מתייחס ומטפל בכל תלונת נחקר, קלה כחמורה, ובודק את הדברים לעומקם. במקרים שבהם התגלו חריגים, והם מעטים ביותר, טופל בהם בכל חומרת הדין".¹⁰¹

100 דו"ח ועדת לנדוי, סעיף 4.19.

101 תשובה לשאלתא שהגישה ח"כ נעמי חזן בנובמבר 1992.

אולם, העמדה לדין של חוקרי שב"כ, שפעלו בניגוד להיתרים של ועדת לנדוי נדירה, על-אף שהשב"כ חרג פעמים רבות מההיתרים שניתנו לו. במקרים המועטים בהם הועמדו חוקרים לדין, הם זוכו או הורשעו בעבירות קלות ונידונו לעונשים סמליים. מנגנוני הפיקוח והבקרה לא הצליחו למנוע את המצב הקיים היום, בו חוקרי השב"כ הננים ממעין חסינות ככל הנוגע למעשיהם כלפי נחקרים פלסטינים.

כדי להדגים את הטענה בדבר הפיקוח הרופף על ההיתרים ובדבר החסינות הכמעט מוחלטת של חוקרי השב"כ, נביא שלושה מקרים שאירעו בתקופות שונות מאז ניתן לשב"כ היתר להשתמש בעינויים בחקירות.

1. כלא עזה - 1988-1992

אחד המקרים הבולטים בו הועמדו לדין אנשי שב"כ דווקא מלמד על ההיקף הרחב בו חרג השב"כ מההיתרים שניתנו לו.

ח'אלד שיחי' עלי מת ב-19 בדצמבר 1989 כתוצאה מעינויו על-ידי חוקרי שב"כ במתקן החקירות של עזה. לפי דו"ח הנתיחה הוא הוכה בבטנו, וכתוצאה מכך נגרמו לו שטפי דם פנימיים שהובילו למותו. שני חוקרים במתקן החקירות, שהיו מעורבים במותו, הועמדו לדין. בשלב הראשון הם הואשמו בהריגה, אך בעקבות עסקת טיעון הומר האישום לגרימת מוות ברשלנות. החוקרים הודו בעובדות, הורשעו ונידונו לשישה חודשי מאסר.¹⁰²

עשר שנים לאחר האירוע, בספטמבר 1999, מסרו החוקרים לתקשורת את גרסתם המלאה לאירוע, לאחר שראש השב"כ דאז, יעקב פרי, כתב בספרו כי הם היו האחראים היחידים למותו של שיחי' עלי.¹⁰³

לפי גרסתם, חוקרים נוספים היו מעורבים בחקירה, אולם בלחץ חבריהם לצוות לקחו הם, שהיו הזוטרים ביותר, את האחריות המלאה למותו. בהתאם לכך, כל החוקרים שהיו מעורבים בפרשה מסרו עדויות שקר במשטרה, בידיעתו ובעידודו של יעקב פרי. בראיון לגדי סוקניק, בחודש ספטמבר 99, אמר אחד החוקרים: "לקחנו על עצמנו את האשמה עם מחשבה, שבעצם, אנחנו היום מגנים על המערכת, על השיטה, על הארגון, על המדינה, תקרא לזה. זה היה ברור לנו."

לטענתם, שיטות החקירה שהם וחבריהם לצוות החקירה הפעילו נגד שיחי' עלי, לא היו יוצאות דופן והשימוש ב אלימות כלפי נחקרים החורגת מההיתרים שנתנה ועדת לנדוי היתה הנורמה באותו מתקן באותה תקופה:

היתה השיטה שבכתב, מה שאתה קורא דו"ח לנדוי, אבל היתה השיטה שבעל-פה, שהיא בעצם השיטה בפועל [...] כל מה שעשינו בחדרי החקירות היה חריג, לא עבד לפי

102 מדינת ישראל נ' פלונים, בבית המשפט המחוזי בירושלים בפני השופטת מ' ארד.
103 פרי, עמי 150-152.

הספרים ולא עבד לפי דו"ח לנדוי [...] אני רוצה רק להדגיש משהו: אנחנו לא המצאו שיטות, לא יזמנו שיטות.¹⁰⁴

דבריהם של שני החוקרים על-כך שהיתה "תורה שבעל-פה" שחרגה מהנהלים הכתובים ומההיתרים של ועדת לנדוי, אושרו על-ידי ח"כ גדעון עזרא, לשעבר סגן ראש השב"כ. למחרת הראיון שהעניקו שני החוקרים לגדי סוקניק, התראיין ח"כ עזרא לאותה תוכנית ואמר: "אני חושב שהם [שני החוקרים] אומרים במידה רבה את האמת [...] לפי דעתי הם ידעו את הוראות השירות ומצד שני היתה התורה שבעל-פה של המנהלים שלהם."¹⁰⁵

ממצאי דו"ח מבקר המדינה על השב"כ לשנים 1988-1992 - הביטוי הרשמי הגלוי היחיד מאז ועדת לנדוי בנוגע למידת ההקפדה של השב"כ על ההיתרים שניתנו להם - מחזק את טענתם של שני החוקרים, שהשב"כ הפעיל באותן שנים שיטות חקירה בניגוד להנחיות שקיבלו. מבקרת המדינה דאז, מרים בן-פורת, נכשלה בניסיונה לשכנע את הדרג הפוליטי לפרסם את ממצאי הדו"ח שכתבה,¹⁰⁶ לכן פורסמו עיקרי ממצאי הדו"ח רק חמש שנים לאחר השלמת הביקורת, בהודעה לעיתונות מטעם ועדת המשנה לשירותים חשאיים של הכנסת. בהודעה נאמר:

דו"ח מבקר המדינה בדק בעיקר את מיתקן חקירות השב"כ בעזה והעלה ממצאים על חריגות משיטות החקירה ביחס להמלצות ועדת לנדוי, וכן לגבי אמינות חלק מהדיווחים שאינם עומדים באמות מידה ישרות ונקיות כמצופה מארגון ביטחוני ממלכתי חיוני.¹⁰⁷

מהאמור לעיל עולה כי השב"כ לא הסתפק בהיתרים שנתנה לו ועדת לנדוי לשימוש ב"לחץ פיסי מתון" והוסיף להם, ללא רשות וללא סמכות, שיטות חקירה אחרות. בנוסף, חוקרי השב"כ המשיכו לתת לגופים מוסמכים דיווחים כוזבים, וזאת לאחר שוועדת לנדוי טענה כי נורמה של עדויות שקר בבתי-משפט אשר השתרשה בשב"כ במשך 15 שנה,¹⁰⁸ נורמה שמעליה, קבעה הוועדה, "מתנוסס אותו דגל שחור האומר, אסור",¹⁰⁹ בטלה ועברה מן השב"כ.

למרות הממצאים החמורים של מבקרת המדינה לגבי שיטות החקירה בשנים 1988-1992, לא הועמד לדין ולו חוקר שב"כ אחד - חוץ משני חוקרים זוטרים שהורשעו בגרימת מותו ברשלנות של שיח' עלי - לא בעקבות החריגות השגרתיות משיטות החקירה שהתירה ועדת לנדוי, ולא בעקבות הדיווחים הכוזבים שמסרו חוקרי השב"כ.

104 5 עם גדי סוקניק, ערוץ 2, 14.9.99.

105 5 עם גדי סוקניק, ערוץ 2, 15.9.99.

106 ראו אלוף בן, "השב"כ שרוי באפלה", הארץ, 23.7.97.

107 הודעה מטעם ועדת המשנה לשרותים חשאיים של הוועדה לענייני ביקורת המדינה ח"כ רן כהן, ח"כ עוזי לנדאו בעניין דו"ח מבקר המדינה על מערך החוקרים בשרות הביטחון הכללי לשנים 1988-92, 22.7.97.

108 דו"ח ועדת לנדוי, למשל בפסקה 2.33. הדין בתופעה זו מצוי בפסקאות 2.27 - 2.53.

109 שם, פסקה 4.22.

2. פרשת חריזאת - 1995

עבד א-סאמד חריזאת נעצר ב-22.4.95 והועבר לחקירת השב"כ במגרש הרוסים. על-פי המדינה, טולטל חריזאת מספר פעמים במהלך חקירתו, ברוב הפעמים "על-ידי אחיזה בחלק הקדמי של בגדו" ופעמיים "תוך אחיזה בכתפיו או בבגד שעל כתפיו", וזאת בניגוד לדרך בה הונחו החוקרים לבצע את הטלטול¹¹⁰ כ-12 שעות לאחר תחילת החקירה התמוטט חריזאת, ולאחר בדיקת חובש הועבר לבית-החולים, שם נפטר ב-25.4.95.

בבדיקה הפתולוגית שנערכה לחריזאת נמצא כי מותו נגרם בעקבות טלטולו על-ידי חוקריו, אם כי לא ניתן היה לקבוע חד-משמעית האם הטלטול שנעשה בניגוד להנחיות הוא שגרם זאת, או שמא לטלטול שנעשה לפי ההנחיות היתה השפעה מצטברת.

למרות העובדה שהחוקרים חרגו מההנחיות שניתנו להם, ולמרות שבדו"ח המחלקה לחקירות שוטרים נכתב כי "למח"ש ידועה סיבת המוות בסבירות גבוהה וידועה לה גם זהות החוקר אשר טלטל את המנוח תוך אחיזה בכתפיים," הגיעה מח"ש למסקנה כי אין להטיל אחריות פלילית על החוקר, או על ראש השב"כ, או על חברי ועדת השרים לענייני השב"כ אשר התירו את השימוש באמצעי זה, והסתפקה בהעמדה לדין משמעתי של החוקר שטלטל את חריזאת, בשל חריגה מנהלים. המלצה זו אומצה על-ידי פרקליטות המדינה.¹¹¹

לא רק שהחוקר הועמד רק לדין משמעתי, מנגנוני הביקורת אף לא דרשו כי השימוש באמצעי הטלטול, שכתוצאה מהשימוש בו נגרם מותו של אדם, יופסק, למרות שהפתולוג קבע כי מדובר באמצעי שיכול, ולו במקרים נדירים, לגרום למותו של הקרוב. לטענת המדינה, בעקבות מותו של חריזאת "הכניסה ועדת השרים לענייני השב"כ לנוהלי החקירה סייגים נוספים בנושא הטלטול, מעבר לסייגים שנקבעו בנהלים קודם לכן,"¹¹² אך האמצעי עצמו לא נאסר לשימוש.

בנוסף, בעקבות מותו של חריזאת התברר לוועדת השרים כי הדרך בה מבצעים חוקרי השב"כ את הטלטול שונה מהדרך בה הדגימו אותו לפניו. כדברי היועץ המשפטי דאז מיכאל בן-יאיר:

ההדגמה של הטלטול שנעשתה בפני ועדת השרים לענייני השב"כ בממשלה הקודמת, ושבעקבותיה נוסח הנוהל בעניין ההיתרים, שאנחנו הארכנו כל שלושה חודשים, איננו אותו טלטול כפי שמבצעים אותו בחקירות.¹¹³

גם לאחר שהתברר לוועדה כי אנשי השב"כ שיקרו להם, וכי הם פועלים בניגוד להנחיות שניתנו להם - כזכור, 8,000 פלסטינים טולטלו לפני שחריזאת טולטל - לא הועמד לדין אף אחד מהם והשימוש

110 תשובת המדינה לבג"צ 5380/95, סעיפים 10 ו-13.

111 על הבעייתיות בשיקולים שהנחו הן את המחלקה לחקירות שוטרים והן את פרקליטות המדינה, ראו העתירה לבג"צ 5380/95 שהוגשה על-ידי עו"ד אביגדור פלדמן ולאח צמל מטעם הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל ועמותת הרופאים הישראלים-פלסטינים לזכויות האדם.

112 תשובת המדינה לבג"צ 5380/95, סעיף 32.

113 הלשכה, גיליון 27, אוקטובר 1995, עמ' 4.

באמצעי לא נפסל. מנגנוני הביקורת, שחובתם היתה למנוע מקרים בהם ימותו אנשים בחקירות של אנשי השב"כ, ולמנוע הפעלת אמצעי לחץ קשים במיוחד שיגרמו לכך, לא פעלו במקרה זה להעמדת האחראים לדין אלא פעלו בעיקר כדי להצדיק את החוקר.

3. עומר עבד א-רחמן ר'נימאת - 1997¹¹⁴

ר'נימאת נעצר באפריל 1997 ונחקר בעינויים במשך 45 יום. רק אז הותר לו להיפגש לראשונה עם עורכת-דינו, אלגרה פצ'קו, שבעקבות הפגישה עתרה לבג"צ כדי להפסיק את העינויים.¹¹⁵ ר'נימאת הובא לדין בעתירה כשסימני העינויים ניכרים היטב על גופו. חוקרי השב"כ הדגימו לשופטים, בדלתיים סגורות, את השיטות שהפעילו נגד ר'נימאת. בתשובתה לעתירה הודתה המדינה בשימוש במניעת שינה, הושבה בתנחת "שאבח", איזוק מכאיב והשמעת מוסיקה רועשת. שופטי בג"צ דחו את העתירה וסירבו להוציא צו ביניים שיורה לשב"כ להפסיק את עינויו של ר'נימאת.

לאחר שחרורו נבדק ר'נימאת על-ידי רופאים מומחים שקבעו כי נגרמו לו נזקים גופניים "לצמיתות". המחלקה לחקירות שוטרים, לעומת זאת, הסתפקה בבחינה שטחית ובלתי מקצועית של הסימנים שנתרו על גופו של ר'נימאת, ולא טרחה לשלוח אותו לבדיקה אצל רופא מטעמה. בממצאי הבדיקה כתב ערן שנדר, ראש המחלקה:

בהתחשב בכך שהממצאים העלו כי האמצעים שנקטו כלפי העותר תאמו את היתרי החקירה ונהליה וקיבלו אישור הדרגים המוסמכים, ובהתחשב בכך שהממצאים לא העלו חריגה מהנהלים, לא מצאתי לנכון להמליץ על הסקת מסקנה כלשהי לחובת מי מחוקרי העותר.

בכך קבעה המחלקה לחקירות שוטרים כי לחוקרי השב"כ מותר לגרום נזק בריאותי ואף נכות לחוקר, בלא שהדבר יוגדר עבירה פלילית, ואפילו לא עבירת משמעת.

שלושת המקרים הנ"ל מדגימים את הגישה הסלחנית, בה נוקטות רשויות החוק בישראל בכל הנוגע לעבירות פליליות של חוקרי השב"כ. היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין, הודה בכך שהפיקוח על השב"כ הוא יחסית רופף, והסכים ש"בשורה התחתונה לא היה זה פיקוח מלא, בהתחשב בהיקפו של הארגון ונושאי עבודתו."¹¹⁶

מסקנה זו עולה גם מראיון שהעניקה פרקליטת המדינה, עדנה ארבל, לגרעון אלון לעיתון הלשכה. כשנשאלה "כיצד את, כפרקליטה ושופטת לשעבר, מיישבת את הסתירה בין ההכרח להעמיד לרשות השב"כ את הכלים למלא את תפקידו לסיכול פיגועים לבין ההכרח לשמור בחקירות השב"כ על צלם האדם ועל עקרונות חוק יסוד כבוד האדם וחירותו?" ענתה ארבל:

יכולות להיות שלוש תשובות אפשריות לשאלה זו: הראשונה, שהפעילות של השב"כ היא באזור הדמדומים והוא מעל לחוק. חלילה לנו מדעה כזו, משום שהיא נהוגה במשטרים

114 על מקרה זה והאסמכתאות לדברים שכתובים להלן עליו, ראו **בצלם**, עינויים כשגרה, עמ' 35-51.

115 בג"צ 3282/97.

116 רובינשטיין, עמ' 58.

טוטליטריים שאיננו רוצים להידמות להם. **האפשרות השניה שיש בה מידה רבה של התחסדות, היא שהשב"כ חייב לפעול במסגרת החוק וכל סטייה או חריגה קלה ממנו, מחייבת העמדה לדין. אני חושבת שבמציאות הקשה בה אנו שרויים, קשה לחיות עם הגישה הקיצונית הזו.** האפשרות השלישית, מייצגת את הגישה שגובשה ע"י דו"ח ועדת לנדוי, לפיה אנו חיים במציאות שלעתים זו מציאות של מלחמה. כשאנו שרויים בתקופה של פורענויות ומעשי טרור, מתחייבת לעתים חקירה נמרצת כזו או אחרת ולפרקים נאלצים להשתמש, בנסיבות מיוחדות כש"הפצצה מתקתקת", בלחץ פיסי מתון.¹¹⁷

איננו באים לטעון כאן בדבר תפקודם הלקוי של מנגנוני הפיקוח והבקרה, והדרך בה טיפלו מנגנונים אלה בתלונות נגד חוקרי השב"כ יכולה להיות מוסברת באמונתם הכנה בעבודה החיונית של השב"כ לצורך שמירה על שלום הציבור. כפי שכתבו קרמניצר ושגב:

אפשר להעלות את ההשערה שרוב בני החברה הישראלית, ובעקבותיה שופטי בג"צ, מעדיפים שלא לדעת את הפרטים הבלתי-נעימים בדבר הדרך שבה מוגנים אזרחים במדינה מפני פעולות-טרור. מכיוון שההתמודדות עם הטרור היא משימה שאין מחלוקת לגבי חשיבותה, וכיוון שברור שאין דרך אלגנטית להתמודד אתה - הדרך הקלה ביותר היא מתן יד חופשית לאלו שתפקידם הוא ביצוע המשימה האמורה בלי לפקח על פעילותם.¹¹⁸

בהתחשב בכך, ניתן לומר כי כישלונם של מנגנוני הפיקוח במניעת השימוש הנרחב בעינויים היה, במידה רבה, צפוי ומובנה בתוך המסגרת שקבעה ועדת לנדוי. שורש הבעיה אינו תפקודם או יעילותם של אמצעי הפיקוח, אלא עצם מתן ההיתר להפעיל לחץ פיסי בחקירות.

מרגע שהוסר האיסור המוחלט לפגוע בנחקר, יתקשו גם מנגנוני פיקוח, יעילים ככל שיהיו, למתוח את הגבול בין "לחץ פיסי מתון" ל"לחץ פיסי מוגבר", ובין אלה לבין עינויים של ממש. כיצד יוכל חבר בוועדת השרים לומר לראש השב"כ שאמצעי זה לא חיוני, או שהשימוש במידה זו או אחרת של לחץ אינו שקול כנגד מידת הסכנה הצפויה? באותה מידה, במהרה ייתקלו האחראים על הפיקוח בשרירותיות עליה בנויה ההבחנה בין נחקרים שהטמינו בעצמם "פצצה מתקתקת", לבין אלו שעלולים להטמין פצצה בעתיד הקרוב, לבין אחרים הנמצאים בקשר עם מי שעלול להטמין אותה.

לא מנגנוני הפיקוח הם אלו שיעצרו את ההידרדרות במדרון החלקלק, ההופכת דמוקרטיות למשטרים אפלים בהם כוחות הביטחון נמצאים מעל לחוק ואנשיהם נהנים מחסינות בכל הנוגע למעשיהם כלפי נחקרים. רק הדבקות העיקשת בלאו המוחלט על כל צורה של הפעלת לחץ פיסי היא שתוכל למנוע הידרדרות זו.

117 הלשכה, גיליון 32, ספטמבר 1996, עמ' 8, ההדגשה שלנו.

118 קרמניצר ושגב, עמ' 680.

פרק 4: "דרכם של הצבועים"?

התמודדותן של מדינות דמוקרטיות עם טרור

טענה נפוצה, המושמעת בישראל בעד מתן היתר לשב"כ להפעיל לחץ פיסי כלפי נחקרים, היא כי גם מדינות דמוקרטיות אחרות, הנתונות לאיומי טרור ופיגועים חבלניים, משתמשות בשיטות חקירה מסוג זה בכדי להגן על אזרחיהן. טענה זו הושמעה לראשונה על-ידי ועדת לנדוי: "סדנא דארעא חד הוא במשטרים מתוקנים הנתונים לאיום של טרור".¹¹⁹ מאז שבה והועלתה טענה זו על-ידי נציגי ממשלת ישראל ודובריה בפורומים בינלאומיים¹²⁰ ובפני בית-המשפט העליון. כך, למשל, בינואר 1999 טען עו"ד יהודה שפר מפרקליטות המדינה בבג"צ כי "כל המדינות הנאורות שנמצאו בדילמות כאלו, פעלו בצורה דומה".¹²¹

לא פעם מוסיף מי שמעלה טיעון זה כי העובדה שמדינת ישראל מודה בגלוי כי היא נוקטת ב"אמצעי חקירה פיסיים" ומבקשת להסדיר אמצעים אלה בחקיקה, ועל-ידי כך להגביל את שימושם ולהבטיח פיקוח הולם עליהם, עדיפה על "דרכם של הצבועים, המכריזים על דבקות בשלטון החוק, תוך העלמת עין מן הנעשה מתחת לפני השטח", כדברי ועדת לנדוי.¹²²

ההנחה המובלעת בטענה זו היא, כי הפעלת לחץ פיסי הכרחית בחקירת טרוריסטים לשם הצלת חיי אדם ולכן אפילו המתקנות שבמדינות נזקקות לשימוש באמצעים מסוג זה מול קבוצות טרור, שלא בוחלות בשום אמצעי כדי לממש את מטרותיהן.

טענה זו לא היתה נכונה כבר כשהושמעה לראשונה על-ידי ועדת לנדוי, ובוודאי שאיננה נכונה היום. מדינות דמוקרטיות בנות תרבות, שישראל חפצה להימנות עליהן - ובהן מדינות המתמודדות עם טרור אכזרי - לא ביקשו מעולם להסדיר בחוק הפעלת כוח בחקירות, וחדלו זה מכבר מן השימוש השיטתי והממוסד באמצעי חקירה ממין זה.

על-מנת להפריך את הטענה הרווחת כי אפילו המדינות המתקנות ביותר נאלצות להשתמש באמצעי חקירה הכרוכים בהפעלת כוח על הנחקר בבואן להתמודד עם פיגועים קשים, נתאר את דרכי פעולתן של בריטניה, אשר מאחוריה שנים רבות של מאבק עקוב מדם עקב הסכסוך בצפון-אירלנד, ושל ארצות-הברית, המתמודדת עם מספר רב של פיגועים מדי שנה.

119 דו"ח ועדת לנדוי, סעיף 3.29 לדו"ח.

120 בדו"ח המיוחד שהגישה ישראל לוועדת האו"ם נגד עינויים ב-1997 נכתב כדלקמן:

"moderate physical pressure (also used in other democratic countries)" בדו"ח הראשון שהגישה

ישראל לוועדה נעשה שימוש בביטוי דומה, "Not unknown in other democratic countries."

121 בג"צ חקירות השב"כ, ישיבה מיום 13.1.99, פרוטוקול, עמ' 15.

122 דו"ח ועדת לנדוי, סעיף 4.4.

א. בריטניה

המקרה של בריטניה חשוב במיוחד לעניינו, לא רק משום שהיא מזכרת לעתים מזומנות בהקשר זה,¹²³ או משום שהיא נחשבת ל"אם הדמוקרטיות". חשיבותו נובעת גם מכך, שהבסיס המשפטי הרלוונטי היחיד שהביאה ועדת לנדוי לקביעתה כי "סדנא דארעא חד הוא", היתה תלוניתה של אירלנד נגד בריטניה בפני הוועדה ובית-המשפט האירופיים לזכויות האדם.¹²⁴ מאז ועדת לנדוי, שבו נציגי המדינה ונתלו שוב ושוב במקרה זה, בניסיון להוכיח כי שיטות החקירה של השב"כ, שכללו הפעלת לחץ פיסי ופסיכולוגי, אינן ייחודיות לישראל, וכי אין הן בגדר עינויים.

שנות השבעים המוקדמות היו השנים האלימות ביותר שידעה צפון-אירלנד זמן רב. מ-1971 עד למאוס 1975 נהרגו למעלה מ-1,100 איש וכ-11,500 איש נפצעו; בחלקים מהשנים 1971 ו-1972 בלבד הוטמו והתפוצצו כ-1,130 פצצות; מאחורי פיגועים אלה עמד כוח מזוין מאורגן, ה-IRA.¹²⁵ במשך תקופה קצרה בשנת 1971 הפעילו כוחות הביטחון הבריטיים בצפון-אירלנד שיטות חקירה אלימות נגד 14 חשודים מה-IRA. שיטות חקירה אלה נדונו בפסק-הדין בעניין אירלנד נגד הממלכה המאוחדת (בריטניה) משנת 1978, וזכו לכינוי "חמש הטכניקות". כך תיאר אותן בית-המשפט האירופי:

- א. העמדה אל הקיר: אילוף העצירים להישאר במשך מספר שעות ב"תנחות מעיקות", שתוארו בידי אלה שנחשפו להן כ"הצמדה אל הקיר, כשאצבעותיהם מוצבות גבוה מעל הראש, על הקיר, הרגליים מפושקות וכפות-הרגליים לאחור, כך שהם נאלצו לעמוד על בהונות רגליהם כשמשקל גופם בעיקר על האצבעות";
- ב. כיסוי הראש בשק: הונח שק שחור או כחול-כהה שכיסה את ראשי העצירים ולפחות בהתחלה הוא נשאר שם כל הזמן, להוציא חקירות;
- ג. חשיפה לרעש: לפני החקירות, הוחזקו העצירים בחדר בו הושמע רעש חזק ושורקני;
- ד. מניעת שינה: בין החקירות, נמנעה שינה מהעצירים;
- ה. מניעת מזון ומשקה: אספקת כמויות מזון מופחתות לעצירים במשך שהותם במרכז החקירות ובין החקירות.¹²⁶

123 כך, למשל, כתב דן מרגלית ("... מה רוצה קלדרון? שישראל תחקה את המערב הנערץ עליו, ותתיר לשב"כ לחקור באלימות, וראש הממשלה ישקר לכנסת ויאמר כי לא היו דברים מעולם? כפי שקורה באם-הדמוקרטיות בלונדון" "שטנת השטן", **הארץ**, 20.9.91. באופן כללי יותר כתב ראובן מרחב: "מהמעט שאנו יודעים על התנהגותה של אם הדמוקרטיות בצפון-אירלנד, הרקורד שלנו בעניין זכויות האדם אינו נופל משלה", "למה הם מצליחים", **הארץ**, 5.12.97.

124 פסה"ד *Ireland v. United Kingdom* משנת 1978. המקרה האחר שהביאה ועדת לנדוי (בסעיף 3.23 לדו"ח) כדי להוכיח את הטענה לגבי הנהוג ב"משטרים מתוקנים" הוא תלונית שהגישו מדינות שונות נגד יוון. המקרה נדון ב: *Denmark et al v. Greece* בשנת 1969. אולם יוון נשלטה באותם ימים בידי דיקטטורה צבאית עריצה ואלים, ועל יחסה של דיקטטורה זו כלפי אזרחיה קבלו המדינות המתלוונות. אין מדובר אמורא כלל ב"משטר מתוקן הנתון לאיום של טרור", ולכן אין כל צורך לעסוק בעניין זה כאן.

125 שם, ראו בפרק ההיסטורי, במיוחד סעיפים 11-34 ו-48.

126 שם, בסעיף 96.

ישראל נתלתה בעובדה כי בית-המשפט האירופי קבע ברוב דעות כי גם אם מדובר ב"יחס בלתי אנושי" וגם "משפיל", ולפיכך אסור, אין מדובר בעינויים. המדינה אף טענה כי "מהשוואת חמשת האמצעים אשר נדונו בפסק-דין זה לאמצעים שמהווים את מושא העתירות שלפנינו, עולה בבירור כי האמצעים אשר נדונו שם חמורים באופן ברור מאלו שבענייננו."¹²⁷

עם זאת, עריכת השוואה בין "חמש הטכניקות" של בריטניה לבין שיטות החקירה של השב"כ, מובילה למסקנה שונה:

א. אלימות ישירה: שיטות החקירה הבריטיות לא כללו אלימות פיסית ישירה. בניגוד לכך, השב"כ הפעיל אלימות כזו כלפי נחקרים פלסטינים בשיטת ה"טלטול", ב"הידוק האזיקים", וכן בסטירות, מכות וכד'.

ב. משך הפעלתם של האמצעים: ברור כי אמצעי התנוחות המכאיבות, כיסוי הראש בשק, המוסיקה הרועשת ומניעת השינה גורמים סבל רב יותר ככל שמתארכת התקופה בה הם מופעלים. התקופה הכוללת בה הופעלו השיטות הבריטיות היתה ארבעה-חמישה ימים. לעומת זאת הופעלו שיטות החקירה של השב"כ לא אחת לאורך שבועות. כך, שיטת התנוחה המכאיבה הבריטית הופעלה לכל היותר במשך עשרים עד שלושים שעות, אך תקופה זו כללה מספר הפסקות למנוחה. שיטות התנוחות המכאיבות של השב"כ נמשכו (בהפסקות ל"חקירה" - אך גם זו עשויה להיערך כשהנחקר כבול לכיסא קטן), על-פי רישומי השב"כ עצמו, עד 60 שעות רצופות, ובהפסקות ממושכות יותר ל"מנוחה" הן נמשכו שבועות ואף חודשים. הבריטים מנעו שינה מהנחקרים למשך לא יותר מארבעה-חמישה ימים, וגם זאת בהפסקות. לעומת זאת השב"כ מנע שינה מנחקרים לתקופות ארוכות בהרבה שעלו לעתים על עשרה ימים.

ג. מניעת מזון ומשקה: בצפון-אירלנד נקטו החוקרים הבריטים, בחלק מהזמן בשיטה של צמצום המזון ללחם ומים, אך המוסדות האירופיים לא יכלו להגדיר במדויק את היקף השימוש באמצעי זה. נחקרים בשב"כ התלוננו תדיר כי המזון היה באיכות נמוכה ביותר, כי הם נאלצו לאכול בידיהם, בתא שירותים מזוהם, וכי הוקצבו להם דקות ספורות לאכילה בלבד.

מן האמור לעיל עולה כי השב"כ נהג להשתמש בשיטות דומות לאלה שהפעילו הבריטים ב-1971, כלומר, אמצעים של מניעת שינה, גרימת סבל פיסית ובידוד חושי. אלא שהשב"כ הפעיל את אותם אמצעים לתקופות ממושכות פי כמה, ומכאן ברור שהסבל שנגרם כתוצאה מכך גדול בהרבה אף הוא. בנוסף, הפעיל השב"כ, בניגוד לבריטים, אמצעים של אלימות ישירה. מכאן שגם אם נקבל את טענתה של ועדת לנדוי כי היא המליצה (בזמנה) על אמצעים מתונים מאלה שנקטו הבריטים,¹²⁸ ברור שבפועל האמצעים שנקטו עד לפסיקת בג"צ עולים בהרבה בחריפותם על השיטות הבריטיות של 1971. לא ניתן אפוא ליישם ישירות את מסקנות בית-המשפט האירופי לגבי "חמש הטכניקות" על שיטות החקירה של השב"כ.

127 תשובת המדינה לבג"צ חקירות השב"כ, פסקה 42.

128 דו"ח ועדת לנדוי, סעיף 4.13.

יתרה מזאת, כבר בחודש מארס 1972, בטרם ניתן פסק-הדין שאסר את השימוש באמצעים אלה, הכריזה ממשלת בריטניה, בעיצומו של גל מעשי הטרור, כי היא מפסיקה להשתמש בשיטות חקירה אלה.¹²⁹ בריטניה לא ניסתה להצדיק בפני בית-המשפט האירופי את שיטות החקירה בטענה כי גל הטרור והצורך להשיג מידע על-מנת להציל חיים מחייבים זאת, והודתה בפני בית-המשפט כי השימוש ב"חמש הטכניקות" היה פסול ואסור, והתחייבה שלא לשוב ולהשתמש בו. מאז אין מונעים בבריטניה שינה מעצרי ה-IRA, אין מכסים את ראשיהם, אין מעמידים אותם בתנחות מכאיבות ואין משמיעים באוזניהם רעשים. אם יש מקרים של התעללות - בין בטרוריסטים ובין בכל עציר אחר - הם נחשבים לעבירה על החוק ומבצעהם צפויים לעונש.

ישראל של 1999 הוסיפה אם כן להסתמך על שיטות חקירה שהופעלו בבריטניה ב-1971, לפני 28 שנים, לתקופה קצרה ביותר, כלפי 14 אנשים בלבד, ואשר השימוש בהן הופסק מיד לאחר מכן ונאסר לחלוטין. בינתיים חלו שינויים בחקיקה ובפסיקה האירופית והעולמית, במגמה להדק את האיסור על עינויים והתעללות. לא זו בלבד שאין מפעילים עוד שיטות חקירה הגורמות סבל פיסי ונפשי, אלא מקפידים גם על זכויות יסוד אחרות של נחקרים, כגון הזכות להיפגש עם עורך-דין בתוך זמן קצר ביותר מרגע מעצרים.

הטרור בבריטניה ובצפון-אירלנד לא פסק בשנות ה-70. חרף זאת, חל מאז תהליך של שיפור מתמיד בכיבוד זכויותיהם של כלואים בכלל ונחקרים בפרט. בהתאם להמלצות ועדת נט, עוגנה בחוק זכותם של עצירים - ובכלל זה חשודים בפעילות טרור - לפגוש את עורכי-דינם בתוך 48 שעות מרגע מעצרים, וכל החקירות מוקלטות במלואן. בעקבות זאת חלה ירידה משמעותית בתלונות עצירים על עינויים והתעללות.¹³⁰

על המצב בבריטניה בשנות התשעים, יעיד הציטוט הבא, הלקוח מדו"ח הוועדה האירופית למניעת עינויים שביקרה בבריטניה ב-1994:

במהלך הביקור, לא שמעה המשלחת טענות על עינוי עצירים [...] בידי שוטרים, במתקנים בהם ביקרה או במוסדות משטרה אחרים באנגליה ובויילס. זאת ועוד, כמעט ולא הושמעו טענות על צורות אחרות של התעללות באנשים שנעצרו על-ידי המשטרה על-פי חוק המשטרה והראיות הפליליות 1984 (PACE) או על-פי החוק למניעת טרור (כללים זמניים) 1989 (PTA).¹³¹

בדו"ח על זכויות האדם של מחלקת המדינה האמריקאית, נמנו מספר אמצעים שמפעילה ממשלת בריטניה במטרה להבטיח קיום הוראות החוק בדבר האיסור על עינויים, בהם:

- בשנת 1992 מונה עורך-דין בכיר מטעם המדינה כנציב תלונות עצמאי למתקני מעצר בצפון-אירלנד, וניתנה לו הסמכות לבצע ביקורות פתע במתקנים אלה, להיות עד לחקירות ולראיין עצירים. הדו"ח מונה 176 ביקורות כאלה שנערכו בשנת 1997 כבדה.

129 כך פורסם בעיתון The Times ב-2.3.72.

130 ראו Amnesty International, Torture in the Eighties, עמ' 59-61.
131 CPT Report of visit to the United Kingdom from 15 to 31 May 1994, פסקה 16

- בחודש פברואר 1998 הוכנסו לשימוש בשלושת מתקני החקירה בצפון-אירלנד מצלמות וידאו לתיעוד החקירה. צעדים להסדרת הקלטה קולית של החקירות נעשו בעת שנערך דו"ח מחלקת המדינה.¹³²

גם בחקיקה המחמירה נגד טרור, שקיבל הפרלמנט הבריטי בשנה שעברה בעקבות הפיגוע הרצחני באומאה, אין זכר לפגיעה בזכויות העצירים לפגישה עם עורכי-דינם, שלא לדבר על היתרים כלשהם לחוקרים להפעיל לחצים פיסיים או פסיכולוגיים.¹³³

ההבדל הנורמטיווי בין ישראל למדינות דמוקרטיות אחרות התבטא בהיקף השימוש בעינויים בחקירות. כך, בעוד שבישראל נעשה שימוש כזה באופן שגרתי וכלפי אלפי נחקרים, במדינות מתקונות היה זה בגדר חריג ובמקרים בודדים בלבד. על-פי ארגון "אמנסטי אינטרנשיונל" מספרן של התלונות בבריטניה, כולל צפון-אירלנד, לגבי עינויים בשנים 1987-1998, אינו גבוה ¹³⁴ לעומת זאת, עשתה ישראל שימוש נרחב ושיטתי¹³⁵ באמצעי חקירה המהווים עינויים.

ב. ארצות-הברית

האיסור על עינויים והתעללות מעוגן בתיקון השמיני לחוקת ארצות-הברית. בית-המשפט העליון קבע את ההלכה המהווה אבן יסוד בהתפתחות ההגנה על זכויות עצירים, המכונה "הלכת מירנדה."¹³⁶ לפי הלכה זו, יש לקרוא לחשוד את זכויותיו לפני מעצרו, בהן זכות השתיקה והזכות להיפגש עם עורך-דין. אם לא נעשה כן - הודאות שניתנו על-ידי החשוד או ראיות שהושגו בעקבות הודאות אלה, יהיו פסולות.

ארצות-הברית נאלצת להתמודד מדי שנה עם מאות מעשי טרור, וכ-40% ממעשי הטרור המבוצעים מחוץ לגבולות ארצות-הברית מכוונים נגדה.¹³⁷ למרות זאת, אין הבולשת הפדרלית, הרשות הממונה על הלוחמה בטרור ועל חקירת חשודים, רשאית להפעיל לחץ פיסי בחקירות או לשלול מהנחקר את זכותו להיפגש עם עורך-דין.

כך, למשל, טימותי מקוויי נחשד, ומאוחר יותר הורשע, בביצוע הפיגוע הקטלני ביותר בתולדות ארצות-הברית, בעיר אוקלהומה, ב-19 באפריל 1995. בפיגוע זה נהרגו 168 אנשים ורבים אחרים נפצעו. מתצהיר שבסוּעָה שניתן על-ידי עורך-דין רוברט ניי, סניגורו של מקוויי, עולה כי בשעת מעצרו, יומיים לאחר הפיגוע, לא ידעו אנשי הבולשת הפדרלית אם מקוויי פעל לבדו, והם חשדו שמדובר לפחות בשותף אחד לפיגוע עצמו. בשעת מעצרו של מקוויי חששו אנשי הבולשת, שמבצעי הפיגוע

U.S. Department of State, "United Kingdom Country Report on Human Rights Practices 132 for 1998."

Criminal Justice (Terrorism and Conspiracy) Act, 1998 133

134 המונחים המשמשים בד"כ את מחברי הדו"חות לתיאור מספר התלונות הן "some" או "several"

135 בדו"חות "אמנסטי" מופיע ביחס לישראל המשפט "Systematic use of torture or ill-treatment" ברציפות מאז שנת 1991 ועד היום.

136 436 (1996) U.S. 384.

137 הארץ, 9.9.99.

קשורים לתכנון פיגועים דומים ברחבי ארצות-הברית. חרף הסכנה המיידית, לא הופעל כל לחץ פיסי, מתון או אחר, על טימותי מקוויי, לא בחקירות ולא ביניהן. מהתצהיר עולה באופן חד-משמעי כי מטימותי מקוויי לא נמנעה שינה, הוא לא נכבל בתנחות מכאיבות, לא נמנע ממנו מזון ולא הושמעה באוזניו מוסיקה רועשת. יתרה מזו, למקוויי הותר לפגוש את עורך-דינו מיד עם מעצרו, ועורך-הדין נוכח בכל פעם שמר מקוויי נחקר.¹³⁸

מקרה נוסף הוא זה של גאזי איבראהים אבו מאזר, פלסטיני שהיגר לארצות-הברית. בחודש יולי 1998 הורשע אבו מאזר באשמת קשר לביצוע חבלני ברכבת התחתית בניו-יורק. בעת מעצרו של אבו מאזר נערך חיפוש בדירתו, בה נמצא צינור מלא בחומר נפץ מוכן להפעלה. אבו מאזר לא הכחיש את כוונתו לבצע פיגוע כדי להרוג כמה שיותר יהודים וטען בבית-המשפט כי "באתי לארצות-הברית כדי להענישה על תמיכתה בישראל."¹³⁹

בתצהיר בשבועה, שניתן על-ידי סניגורו של אבו מאזר, עו"ד לורנס רוג'ירו,¹⁴⁰ נמסר כי בעת מעצרו של אבו מאזר לא ידעו החוקרים אם הוא פעל לבד או האם היה חלק מחוליה. למרות שהיה מדובר במניעה של פיגוע שיגרם למותם של רבים, אבו מאזר נפגש עם עורך-דין בתוך שעה ממעצרו. במהלך חקירתו לא השתמשו החוקרים בשום אמצעי לחץ מסוג כלשהו.

תקנה 5 לתקנות הפדרליות, העוסקות בהליכים פלייליים, קובעת כי כל אדם שנעצר, גם אם הוא חשוד בעבירות ביטחון, יובא בפני שופט ללא דיחוי. התקנה קובעת גם כי השופט יידע את הנאשם על זכותו לייצג משפטי וייתן לו שהות מספקת להיוועץ בעורך-דין. לפי התצהיר של עו"ד רוג'ירו, "אי-ציות של הממשלה להליכים אלה שימש בעבר בסיס לביטול ההליכים נגד נאשם או לדחיית כל ההצהרות שהצהיר הנאשם בפני המשטרה." בנוסף, כל התעללות, פיסית, או פסיכולוגית בנחקר, עשויה לגרור הגשת תביעה אזרחית כנגד הממשלה וקציני המשטרה באופן אישי.

אין אנו טוענים כי ארצות-הברית אינה מפירה זכויות אדם. ארגוני זכויות אדם מדווחים פעמים רבות על הפרות חמורות, למשל בכל הנוגע לעונש מוות או בנוגע לאלימות משטרתית.¹⁴¹ אולם, בכל הנוגע לחקירות, גם כאשר מדובר בחקירות של חשודים בפעולות טרור, עינויים או התעללות הם, אם בכלל, בגדר חריג ולא נורמה מקובלת.

138 התצהיר ניתן ב-8.1.99 והוגש על-ידי הוועד נגד עינויים בישראל במסגרת הדין בעתירת חקירות השב"כ. 139 הארץ, 24.7.98.

140 התצהיר ניתן בפני עו"ד Kathleen Ledwith והוגש על-ידי הוועד נגד עינויים בישראל במסגרת הדין בעתירת חקירות השב"כ.

141 ראו, למשל, Shielded from Justice: Police Brutality and Accountability in the United States, Human Rights Watch; United States of America: Race, Rights and Police Brutality, Amnesty International; United States of America, Against Death, Amnesty International.

פרק 5: היעילות של שימוש בלחץ פיסי בחקירות

לדעת **בצלם**, הפעלת לחץ פיסי על נחקרים אסורה לחלוטין. עם זאת, גם אם בוחנים את הסוגייה מנקודת המבט הצרה של יעילותה כדרך להשגת מידע שיציל חיי אדם, המסקנה אינה חד-משמעית.

המבקשים להתיר שימוש בעינויים בחקירות השב"כ טוענים, שבהתמודדות עם קבוצות טרור הדרך היחידה להוצאת מידע חיוני מנחקרים היא שימוש בשיטות הכרוכות בהפעלת לחץ פיסי, ורבים מתייחסים לשיטות חקירה אחרות בביטול ובזלזול, בטענה ש"יאי אפשר לנהל חקירה על כוס קפה". בהתאם לכך, הזהירו אנשי מערכת הביטחון כי החלטת בג"צ, שאסרה על השב"כ להמשיך ולהשתמש בשיטות החקירה בהן השתמשו מאז ניתנו המלצות ועדת לנדוי, תמנע מהם לבצע את עבודתם ביעילות והם לא יוכלו עוד להגן על אזרחי המדינה מפני פיגועים.¹⁴²

אולם, אלה הטוענים כי אין כל תחליף לשימוש בלחץ פיסי בחקירות על-מנת למנוע פיגועים, לא סיפקו ולו ראייה אחת שזו הדרך היחידה, או אפילו היעילה ביותר להשגת מטרות. זו. אין די בהצבעה על מקרים בהם השב"כ, לאחר שהפעיל כוח בחקירות, הצליח למנוע פיגועים, שכן אין אנו יודעים מה היתה התוצאה לו היה השב"כ נמנע לחלוטין משימוש באמצעים אלה ונוקט באמצעים אחרים.

נציגי השב"כ מביאים שוב ושוב נתונים על קרבנות הטרור בשנים האחרונות כדי להצדיק את הצורך בשימוש באמצעים "נמרצים", בלשונם. אך הנתונים מצביעים רק על היקף הבעיה ולא על הפתרון הרצוי. הרי אותם קרבנות נהרגו דווקא בתקופה בה ניתנה לשב"כ סמכות להפעיל לחץ פיסי שהגיע לדרגה של עינויים בחקירות. יתרה מזו: הפיגועים החמורים התרחשו דווקא לאחר שבספטמבר 1994 ניתן לשב"כ היתר מיוחד להשתמש באמצעי חקירה חמורים יותר. ניתן כמובן לטעון, כי לולא השתמש השב"כ בשיטות חקירה אלה היה מספר הקרבנות גדול בהרבה, אולם בהיעדר הוכחות מוצקות, טענה זו אינה מוכיחה כי עינוי של נחקרים היא הדרך היעילה ביותר למנוע פיגועים. העמדה לפיה עינויים הם הדרך היחידה למניעת פיגועים, הובעה על-ידי שופט בית-המשפט העליון מישאל חשין. בדיון בעתירה של מוחמד חמדאן להפסיק את חקירתו בעינויים, הציג השופט חשין בפני בא-כוח העותר, עו"ד אנדרה רוזנטל, את המקרה ההיפותטי בו הוטמנה פצצה שאמורה להתפוצץ בעוד שעתיים במגדל שלום, אין כל אפשרות לפנות את האנשים, והנחקר יודע היכן היא

142 כך, למשל, טען מיכה קובי, לשעבר ראש מחלקת חוקרי השב"כ בעזה: "כמי שיש לו ניסיון רב בחקירות, אני קובע כי לא ניתן לבצע חקירות ממצות במתכונת שהכתיב בג"צ [...] אני צופה עליה גדולה מאוד בפיגועים והתרחבות של תשתית החמאס, שכן החלטת הבג"צ תעודד את ארגוני המחבלים לחדש פעילות טרור". **ידיעות אחרונות**, 7.9.99. סגן שר הביטחון אפריים סנה אמר: "ההחלטה תקשה על השב"כ להילחם בטרור, היא מטילה על חוקרי השב"כ מגבלות שאינן עומדות בקנה אחד עם המציאות". **הארץ**, 7.9.99. ח"כ גדעון עזרא, לשעבר סגן ראש השב"כ, טען: "אנחנו עלולים לשמש מחיר יקר על פסיקת בג"צ, יהיה הרבה יותר קשה לשב"כ לסכל פיגועים". **הארץ**, 7.9.99.

הוטמנה וכיצד ניתן לנטרל אותה. לאחר שעו"ד רוזנטל טען כי גם במקרה כזה לא תהיה כל הצדקה לענות את הנחקר, הצהיר השופט חשין כי "זו העמדה האנטי-מוסרית הקיצונית ביותר ששמעתי מימי. אלף אנשים עומדים להיהרג, ואתה מציע לא לעשות דבר!"¹⁴³

אבל הברירה אינה בין שימוש בכוח בחקירות ובין "לא לעשות דבר". ישנה אפשרות שלישית, לפיה חוקרי השב"כ יפעלו, כמו במדינות רבות אחרות בעולם, במלוא הנחישות, התחכום והמקצועיות, בשיטות שהוכשרו להן, לנסות להוציא את המידע מהנחקר, בלי הפעלת כוח. כך פועלת המשטרה בארץ, גם כשמדובר בחשיפה של כנופיית פושעים מסוכנת. שיטות מסוג זה מופיעות, למשל, בפרק המכונה Techniques of Non-Coercive Interrogation of Resistant Sources בהנחיות לחוקר של ה-CIA משנת 1963.¹⁴⁴

אפשרות זו נתמכת על-ידי אנשי ביטחון רבים, בישראל ובעולם. לטענתם, יש להעדיף, מנקודת הראות של יעילות החקירות, אמצעי חקירה שאינם כרוכים בהפעלת לחץ פיסי על הנחקר. כך למשל, טען צבי אהרוני, ממקימי השב"כ ובעבר ראש מחלקת החקירות, בראיון שהעניק לעיתון הגארדיאן:

לקחתי חלק בבניית שירות ביטחון הפנים, והייתי גאה בכך, בכל מה שעשינו. היום זה מעורר בי געל. תן לי לומר לך דבר אחד, כאשר אני עמדתי בראש מחלקת החקירות, איש לא יכול היה לגעת באסיר. יכולת כמובן לנקוט בתחבולות למיניהן, יכולת להציק להם, לשתול עליהם מיקרופונים, לצותת לשיחות שלהם. אבל להכות אותם? לענות אותם? וכיום לא זו בלבד שזה נעשה, זה חוקי. ניתן לענות ערבים. זה חוקי בארצי שלי.¹⁴⁵

יעקב פרי, בהיותו ראש השב"כ, הסתייג אף הוא משיטות חקירה הכרוכות בהפעלת לחץ פיסי כלפי נחקרים, ותמך בשיטות חקירה חלופיות:

אני אישית לא האמנתי אף פעם בשיטה של עינויים או לחץ כבד, כיוון שבסופו של דבר אתה לא משיג את התוצאה המקווה. אתה יכול להשיג אולי מהר יותר תוצאות מיידיות, אתה אולי מרוויח חלק מהקרב, אתה מפסיד את המלחמה. אין אח ורע להתמודדות אינטלקטואלית, מאמצי שכנוע והבאת הצד השני למצב שבו הוא מבין שייטב לו וייטב לעניין, אם הוא ישחרר את כל מה שיש בבטנו.¹⁴⁶

ראש אגף החקירות במטה הארצי (אח"ק), ניצב יוסי לוי, הביע הסתייגות מהפעלת כוח בחקירות וטען שניתן לחקור באמצעים חוקיים:

143 הארץ, 15.11.96, הדברים נאמרו בדיון בפני בג"צ, שבסיומו החליט בית-המשפט להתיר לשב"כ להשתמש ב"כוח פיסי" כלפי מוחמד חמדאן. יצוין כי הפרוטוקולים הרשמיים של ישיבות בג"צ אינם כוללים את דברי השופטים. עו"ד רוזנטל אישר **לבצלם** כי הדברים הללו אכן נאמרו, ושום הכחשה להם לא באה מהשופט חשין או מבית-המשפט העליון.

144 CIA, Kubark Counterintelligence Interrogation, עמ' 64-80.

145 The Guardian, 16.7.97.

146 מעריב, 5.5.95.

יש בידי החוקר מגוון של כלים חוקיים, שבהם הוא לומד להשתמש בהכשרתו במשטרה [...] לדעתי, כל החקירות המוצלחות לא נערכות בכוח, אלא בשכל. צריך הרבה שכל ותחכום בחקירה. זוהי התמודדות שכלית בין גוף עברייני לבין גוף חוקר. חשוב גם התזמון בחקירה. יש הרבה חקירות, שאם לא עושים אותן בזמן ובעיתוי הנכון, מאבדים את המומנטום של השגת ראיות וסיכול העבירה.¹⁴⁷

אוליבר רוואל, לשעבר המשנה למנהל ה-FBI, טען שפעמים רבות התוכח עם אנשי שבי"כ בנוגע לשיטות החקירה בהן הם משתמשים. לדבריו:

אמרתי להם שהם עושים קיצורי דרך. זו לא בעיה להביא מישהו לחקירה, להרביץ לו ולהוציא ממנו מידע. כך גם היו עושים בבריית-המועצות. החוכמה היא להגיע למידע באמצעים מתוחכמים - עבודת מעבדה, האזנות סתר, מעקבים, טכנולוגיות משכללות, מצלמות אינפרה-אדום. האמצעים שלהם גם הרבה פעמים לא יעילים - אנשים מודים שהרגו גם את סבתא שלהם רק כדי שיפסיקו להרביץ להם. הם צריכים לשנות את קווי המחשבה שלהם. נכון שפה ושם מוציאים מידע שימושי, אבל לא ברוב המקרים. אמרתי להם שאם הם רוצים שישראל תיחשב למדינה שומרת חוק, היא חייבת להפסיק להפר את החוק הבינלאומי.¹⁴⁸

בתחילת שנות ה-70, עת התנהל בבריטניה דיון בנוגע לשימוש בשיטות חקירה אלימות כלפי חברי ה-IRA, כתב סיריל קנינגהם, פסיכולוג בכיר שעסק במודיעין בתחום שבויי המלחמה מטעם ממשלת בריטניה, את הדברים הבאים:

אם המשטרה המלכותית של אלסטר, או למעשה הצבא, משתמש בשיטות עליהן דווח, הרי שהם נוהגים בטיפשות ובחוסר דמיון יוצאים מן הכלל [...] [בשיטות כאלה נעשה שימוש] בחקירות "שדה", אשר מעצם הגדרתן, מהוות תהליך מיון. באופן מסורתי ובינלאומי הדבר מבוצע על-ידי יחידות וכוח-אדם שהכשרתם אינה מספקת ואשר עומדים בקושי בדרישות תפקיד החוקר במובנו המודרני. ה[נסיבות האחרות] הן אלה בהן נשללים מחוקרים בעלי הכשרה נאותה העוזרים והמשאבים ההולמים, בדרך-כלל על-ידי מפקדים ופוליטיקאים אשר, בבורותם, מוסיפים להתייחס לחקירה כאל תשאול עוין בידי אנשים שכישוריהם היחידים הם קול רם והתנהגות שתלטנית. (החוקר הטוב ביותר שפגשתי מעודי, זה אשר הכשיר אותי, היה בעל התנהגות חלקקה כשל כומר!) [...] קיים מגוון של שיטות עקיפות, שיעילותה של כל אחת מהן תלויה בהימנעות מכל צורה של אכזריות.¹⁴⁹

באותו עניין כתב מר' ל' סט. קלייר גרונדונה, מפקד מרכז החקירות של השירותים המשולבים במלחמת העולם השנייה:

147 "לא בכוח, אלא בשכל", על המשמר, 21.9.94.

148 הארץ, 9.9.99.

149 במכתב שפורסם ב-The Times ב-25.11.71.

בשלבים המוקדמים [של מלחמת העולם השנייה] כל ה"אורחים" שלנו (והם כונו כך באורח קבע), היו ניצולים מכלי-טיס שהופלו או מצוללות שהושמדו - בדרך-כלל נאצים אכזריים אשר גרסו בביטחון מחוצף כי אין זו אלה שאלה של זמן עד שימחץ היטלר את בריטניה, וששלטונו בעולם כולו עתיד לבוא. היה ברשותם מידע רב-ערך, ותפקידנו היה להוציא מהם כמה שניתן, אבל תמיד תוך כיבוד אמנת גינווה. לפיכך היה על חקירותינו (אז וגם לאחר-מכן) להיות ערמומיות ורבות-תושייה. השיטות בהן השתמשו היו של "הוצאה ללא כאבים" תוך תיבול בתחבולנות כשרה. לעתים מזומנות ה"אורח" אפילו לא חש בכך שמסר מידע שימושי [...] סופקו מגורים נוחים, ותנאיהם הבסיסיים של האסירים היו זהים לאלה של הסגל הבריטי. האמת הפשוטה היא, שלו הציע אחד החוקרים שלנו להפעיל לחץ פיסי מכל סוג שהוא על מי מהאסירים (מה שוודאי לא היה זוכה לאישור), הוא היה נהפך למשל ולשנינה בקרב עמיתיו. אף-על-פי-כן, ה"מודיעין" שקיבלנו (שכל פרטיו קושרו זה לזה בזהירות) היה בעל ערך עצום. במובן זה, די לומר שלולא המידע שהפיק ה-CSDIC, היתה לונדון, ולא הירושימה, נהרסת על-ידי פצצת האטום הראשונה.¹⁵⁰

בנוסף, ההנחה כי גרימת כאב או סבל היא תנאי הכרחי להוצאת המידע מהנחקר, מתעלמת מהעובדה הבסיסית כי נחקרים רבים יהיו מוכנים להגיד כל דבר שהחוקר יבקש, ולהודות בכל אשמה שהוטלה עליהם, בכדי להפסיק את העינויים. יעילותו המפוקפקת של השימוש בכוח כדי להוציא מהנחקר מידע אמין מתבטאת בצורה מזויקת באמרה שהיתה נהוגה במשטרת סייגון בשנות ה-70, לפיה "אם הם לא אשמים, תכה אותם עד שיהיו אשמים."¹⁵¹

ראש הממשלה לשעבר, מנחם בגין, כתב בהקשר זה על ההשלכות של מניעת שינה על הנחקר מתוך חוויותיו בכלא הרוסי בשנות 1940:

ושוב בא לילה ללא שינה ושוב בא לילה עם חקירה, ושוב, ושוב [...] לילה אחרי לילה, במשך שבועות [...] בראשו של האסיר הנחקר נוצר מין ערפל מוזר: נפשו יגעה עד מוות, רגליו מועדות ואחת תשוקתו: לישון, קצת לישון, לא לקום, לשכב, לנוח, לשכוח [...] מי שהתנסה בתשוקה זו יודע כי לא הרעב ואף לא הצימאון ישווה לה [...] נתקלתי באסירים שחתמו על מה שנצטוו לחתום רק כדי לזכות במה שהחוקר הבטיח להם [...] שינה לא מופרעת.¹⁵²

דוגמה למקרה בו הודה אדם רק כדי להפסיק את העינויים, הוא המקרה של גימאל אל-הינדי, שנעצר ונחקר על-ידי השב"כ בנוגע לרצח של שני הישראלים אוהד בכרך ואורי שחור, בוואדי קלט ב-1995.

150 במכתב שפורסם ב-The Times ב-27.11.71.

151 מצוטט אצל Lippman, עמ' 68.

152 בגין, עמ' 166.

אחרי שעונה במשך חודש, הודה אל-הינדי שהשתתף ברצח ונקב בשמותיהם של שלושה אנשים נוספים. מאוחר יותר הוכיח אל-הינדי, שביום הרצח עבד בהתנחלות, ובעקבות זאת שוחרר.¹⁵³

לעומת זאת, ישנם נחקרים שלא ימסרו מידע גם אם תופעל נגדם אלימות קשה. בספרו, מתאר ראש השב"כ לשעבר, יעקב פרי, איש חמאס, שלמרות חקירה "אינטנסיבית" לא הוציא מפיו "ולו בדל של מידע חדש". מוסיף פרי.¹⁵⁴

קל להבין זאת. רק אנשים בעלי אופי חזק, כמותו, יכולים למלא את התפקיד שמילא בחמאס. אנשים כאלה מסוגלים לספוג כל אי-נוחות ולעמוד בפני כל לחץ, בפני כל פיתוי בחקירה.

האזהרות הנשמעות על-ידי אנשי ביטחון, כי לא יוכלו למנוע פיגועים אם לא יותר להם להפעיל לחץ פיסי על נחקרים כפי שהורה להם בית-המשפט העליון, צריכות להילקח בעירובן מוגבל. קרמניצר ושגב הצביעו על:

נטייתם של האחראים על הביטחון להגזים בתיאור הסכנה הביטחונית, כדי להבטיח את מילוי כל דרישותיהם ולאפשר להם כר פעולה רחב ככל האפשר משיקולי יעילות. נטייה זו היא טבעית כאשר מדובר באנשים שתפקידם הוא הגנה על ביטחון הציבור, בשל הסיכונים הגדולים במיוחד הקיימים בתחום זה, אך דווקא משום כך היא מחייבת ביקורת על-ידי גורמים מאזינים.¹⁵⁵

בהתייחס לדברי אנשי השב"כ לאחר פסק-הדין של בג"צ, אמר ראש ועדת חוקה, חוק ומשפט, ח"כ אמנון רובינשטיין, כי במהלך השנים הוא למד להיות ספקן לגבי אזהרות כאלה. הוא מביא, כדוגמה, את אזהרות הממונים על אכיפת החוק בעקבות חקיקת חוק המעצרים החדש, שהפחית את הזמן בו יש להביא עציר לפני שופט מ-48 שעות ל-24 שעות, ואת התנגדות אנשי מערכת הביטחון לפני 20 שנה לביקורת שיפוטית על מעצר מינהלי. רובינשטיין מוסיף ש"אמצעים אלה הוכרוזו כאסון, אך הממונים על אכיפת החוק ובכירים במערכת הביטחון למדו לעשות עבודה מצוינת אחרי שנקבעו אמצעים אלה."¹⁵⁶

הנושא של עדויות שקר של אנשי שב"כ בבתי-המשפט, ממחיש אף הוא את נטייתם של אנשי מערכת הביטחון להגזים בתיאור הסיכונים הנשקפים למדינה. בפני ועדת לנדוי לא הכחישו אנשי השב"כ

153 **בלם, שותפים לאי-צדק.**

154 פרי, עמי 166.

155 קרמניצר ושגב, עמי 679-678. נטייה זו אינה ייחודית לישראל. כך, למשל, דו"ח שעסק בשיטות החקירה של הצרפתים במספר מדינות באפריקה קבע כי "לבקר גוף של עובדי ציבור, שניתן לזקוף לזכותם כה הרבה מסירות וגבורה, יהיה לא חכם ויכול להוביל לתוצאות חמורות." בנוסף, קבע הדו"ח, "איסור על כל שיטת חקירה שאינה לגמרי חוקית, יביא את המשטרה למצב של אי-סדר ושיתוק." ראו Office of the Governor General, Civil Inspectorate-General in Algeria, "the Wilume Report," (Algiers, march 2 1995) quoted in, Pierre Vidal Naguet, *Torture: Cancer of Democracy*, trans. Barry Richards (Middlesex: Penguin, 1963) מצוטט ב-Lippman, עמי 68.

16.9.99, Jerusalem Post 156

נוהג זה, אך הצדיקו אותו בטענה של "אין ברירה אחרת." כדברי הוועדה, "הסיבה העיקרית לכך שחוקרי השירות שיקרו בבת-המשפט, במסגרת משפטי הזוטא, והכחישו הפעלת לחץ פיסי כלשהו על נחקרים, היא הצורך האופרטיבי שלא לחשוף את שיטות החקירה."¹⁵⁷ היום, לאחר פרסומם של עדויות נחקרים, תצהירים שהוגשו לבג"צ ומסמכים רשמיים של המדינה, שיטות החקירה הן גלויות לציבור ולמרות זאת לא נטען כי ביטחון המדינה נפגע.

למרות התעקשותם של אנשי השב"כ בפני ועדת לנדוי כי מתן עדויות שקר חיוניות למלחמה בטרור, קבעה הוועדה באופן חד-משמעי שנוהג זה חייב להיפסק. פרופ' סטטמן טוען כי מסקנה דומה צריכה להתקבל בנוגע לעיניים:

לגבי עדות שקר בבת-המשפט התברר אפוא שאפשר אחרת, וכי המחיר המוסרי והחברתי הכרוך במדיניות השקרים הוא גבוה מדי [...] יש צורך בשינוי תבניתי דומה גם לגבי אמצעי הלחץ והעינוי המופעלים כלפי מאות אלפי עצירים פלסטינים. לכאורה נדמה ש"אי-אפשר אחרת" אלא להכות בעוצמה רבה עצירים כפותים, להושיב אותם שעות וימים בתא זעיר כששק מסריח על ראשם, לקשור אותם למשך שעות ארוכות בתנחות מכאיבות. אבל גם כאן אפשר אחרת - המחיר המוסרי והחברתי הכרוך במדיניות אלימה זו הוא גבוה מדי.¹⁵⁸

לסיכום, הבחירה אינה בין מעשה לאי-מעשה, ואף לא בין שיטות המצליחות תמיד לבין שיטות שנועדו לכישלון. יתרה מזאת, ההתייחסות לשימוש בכוח כדרך היחידה להשגת מידע אמין, מנציחה את עצמה ומונעת כל אפשרות לפיתוח שיטות חקירה אחרות. כדברי פרופ' קרמניצר:

קיומה של ההרשאה להפעיל לחץ פיסי עלול גם להוות תמריץ שלילי בכל הנוגע לפיתוחן ולשכלולן של שיטות חקירה לא-אלימות, ובכך להפחית את יעילותה של החקירה ולהרבות את מספר המקרים בהם נעזרים בכוח פיסי. מה שאמור להיות המוצא האחרון, עלול להפוך - מתוך שיקולים של יעילות וחיסכון בכוח אדם ובזמן - לשיטה הראשונה בה משתמשים. לחץ פיסי עלול להפוך למפלטו של החוקר העצלן, חסר-הסבלנות או ההכשרה.¹⁵⁹

157 דו"ח ועדת לנדוי, סעיף 2.37.

158 סטטמן, עמ' 196-197.

159 קרמניצר, עמ' 254.

מסקנות

1. בניסיון להסדיר בחוק את נושא חקירות השב"כ, ייתכן כי רבים יטענו כי בהתחשב בקשיים הביטחוניים של ישראל, המתכונת הנורמטיבית שעיצבה ועדת לנדוי מהווה את האזיון הראוי בין הצורך לשמור על חיי אזרחי המדינה לבין הצורך לשמור על אופייה של ישראל כמדינת חוק דמוקרטית. לפי מתכונת זו, יש להתיר שימוש בלחץ פיסי כדי להציל חיי אדם, תוך איסור מפורש על אמצעי חקירה שיש בהפעלתם כדי לגרום לנחקר כאב או סבל חמורים.

אולם, כפי שניסינו להראות במסמך זה, כל הצעת חוק אשר תתיר לשב"כ להשתמש במידה מסוימת של לחץ פיסי, ולו במקרים יוצאי-דופן, כמוה כמתן היתר חוקי לעינויים. זו המסקנה המתבקשת מבחינת הדרך בה יושמו המלצות ועדת לנדוי ב-12 השנים האחרונות, המצביעה על כך שבפועל לא ניתן להגביל את השימוש בלחץ פיסי בחקירות כך שהוא לא יגיע לדרגת עינויים, ולא יופעל באופן שיגרותי.

2. במשך שנים רבות עינו חוקרי השב"כ אלפי נחקרים בשם ביטחון המדינה, וגרמו להם במכוון כאב וסבל קשים. רבים מהם שוחררו לאחר עשרות ימי חקירה בלא שהוגש נגדם כתב אישום או הושמו במעצר מינהלי בלי שיועמדו לדין. העינויים לא היו חריגים ולא הוגבלו ל"פצצות מתתקוקות." נהפוך הוא, הם נהפכו לשגרה ביורוקרטית לכל דבר: היה ציוד סטנדרטי לעינויים והיה רישום קפדני של זמני הכאבה וסבל. אפילו בתשובות המדינה לעתירות נגד עינויים חזרו שוב ושוב פסקאות שלמות של הצדקה שגרתית למעשים חריגים כביכול. אמצעי הפיקוח על השב"כ לא הצליחו למנוע את הפיכתם של העינויים בישראל לעניין שגרת, שיטתי וממוסד.

טענת נציגי המדינה כי שיטות החקירה של השב"כ, עד פסק-הדין של בג"צ, היו רק "לא נעימות" וכמעט שלא גרמו לסבל, מהווה עלבון לאינטליגנציה ולרגש האנושי של רוב בני-האדם, ואין פלא שטענת המדינה משכנעת מעטים בלבד, אפילו בארץ. בסקר שערך מכון "דחף" עבור **בצלם** בסוף 1998, השיבו כ-76% מהנשאלים כי שיטות חקירה הכוללות טלטול הנחקר, מניעת שינה לאורך זמן וקשירות מכאיבות, הן בחזקת "עינויים".

ברגע של פתיחות יוצאת דופן אמר אחד מחוקרי השב"כ בנוגע לחקיקה שתסדיר את חקירות השב"כ כי "הכול עניין של סמנטיקה. אפשר לקבוע בחוק שבחקירות אסור לענות ולהשפיל מחבלים, החשודים בתכנון ובביצוע פיגועים, ולהתיר להפעיל עליהם רק לחץ פיסי מוגבר. בסופו של דבר - זה כמעט אותו דבר."¹⁶⁰ גם המדינה הידיונית ביותר לישראל, ארצות-הברית, קבעה כי השב"כ משתמש, בחלק מהמקרים, בשיטות חקירה המהוות עינויים.¹⁶¹

160. הארץ, 6.9.95.

U.S. Department of State, "Israel and the Occupied Territories - Country report on Human Rights Practices for 1998."

מי שמבקש להתיר שימוש מוגבל בלחץ פיסי בחקירות, נושא בנטל הוכחה כבד, שהלכה למעשה ניתן יהיה למנוע את ההידרדרות המהירה במדרון החלקלק המוביל לעיניניים.

3. גם אם היה ניתן להצביע על כך שבנסיבות מסוימות הפעלת לחץ פיסי בחקירות תביא להצלת חיי אדם, יש לדחות על הסף כל היתר בחוק, ולו הסמלי ביותר, להפעלת לחץ כזה בחקירות. עינויים מהווים פגיעה כה חמורה בכבודו של אדם ובצלם האנושי שלו ולכן אין כל מקום להכלילם באיזון מסוג כלשהו.

4. לטענה כי "משטרים מתוקנים" אחרים מענים עצירים או מתעללים בהם בבחינת הכרח בל-יגונה בחקירות חשודים בפעילות טרור, כפי שנהגה ישראל עד להכרעת בג"צ, אין אחיזה במציאות.

אין אנו מתיימרים לטעון כי לא יימצאו במדינות כאלו מקרים בהם אנשי כוחות הביטחון הפעילו אלימות קשה כלפי עצירים ואסירים, בין היתר במהלך חקירתם. אלא, כפי שעולה מהדוגמאות של בריטניה וארצות-הברית, במשטרים אחרים השימוש בכוח כלפי נחקרים כדי לחלץ מהם מידע או הודאה הוא בגדר חריג בלתי-מורשה ואינו מהווה שיטת פעולה ממוסדת, ברשות ובסמכות, כפי שנהוג היה בישראל מאז אימצה הממשלה את ההיתרים של ועדת לנדוי ועד לפסק-הדין של בג"צ שאסר זאת.

במדינות מתוקנות, הפעלת לחץ פיסי היא בניגוד מפורש לחוק, ושופט, שמקרה כזה יובא לפניו, יעניש את המבצעים. במדינות דמוקרטיות אחרות אין מזדבר באלימות ובהתעללות שנדונו ואושרו על-ידי ועדה ממשלתית, שוועדה פרלמנטרית ומבקר המדינה ממונים לפקח על ביצוען, ושבת-משפט נדרשו לאשר תרגילים משפטיים שיכשירו אותן.

5. בהכרעה האם יש להתיר בחוק הפעלת לחץ פיסי או גרימה מכוונת של סבל נפשי בחקירות, יש לשקול גם כיצד ישפיע הדבר על מעמדה של ישראל בעולם כמדינה דמוקרטית, שומרת חוק וזכויות אדם, שיקול שהוזכר על-ידי ועדות שעסקו בעבר בנושא זה. כך, ועדת לנדוי עמדה על כך שדרכי החקירה של שירות ביטחון הנהוגות במשטר כלשהו, מהוות בבואה נאמנה של טיב המשטר כולו¹⁶² והוסיפה:

חייבים להקפיד, מאוד, פן תביא פריצת המסגרת של איסורי החוק הפלילי לידי התרת הרצועה, כאשר כל חוקר עושה דין לעצמו על-ידי שימוש בלתי מרוסן, לפי שרירות ליבו, באמצעי כפיה נגד נחקר. בדרך זו עלולה דמותה של המדינה כמדינת חוק, השומרת על זכויות האזרח, להישחת ללא תקנה והיא תדמה לאותם משטרים, הנותנים בידי שירותי הביטחון שלהם כוח ללא מצרים.¹⁶³

גם הוועדה לבדיקת חקיקה נגד עינויים, שהוקמה כדי לבחון את הצורך בשינויים בחקיקה הישראלית לצורך התאמתה להוראות האמנה נגד עינויים, התייחסה לשיקול זה בדברי ההסבר

162 דו"ח ועדת לנדוי, סעיף 4.2.

163 שם, סעיף 3.16.

להצעת החוק לאיסור עינויים, וקבעה כי בחקיקה כזו "במישור החיצוני תצהיר מדינת ישראל, כי היא שומרת על מקומה בקבוצת המדינות הנאורות, אשר חרטו על דגלן את חשיבותן העליונה של זכויות האדם, ובמרכזן - זכותו של האדם לשלמות גופו ולשמירה על כבודו".¹⁶⁴

מדינה המתירה לכוחות הביטחון שלה לפגוע במכוון בגופם ובנפשם של נחקרים הנתונים כלי למרותם, פוגעת קשה לא רק בצביונה הדמוקרטי אלא גם במעמדה הבינלאומי. ואמנם, המלצות ועדת לנדוי והדרך בה הן יושמו גררו ביקורת בינלאומית נוקבת. חוק מפורש על-ידי הכנסת שיתיר שימוש בלחץ פיסי בחקירות יגרור ביקורת חריפה בהרבה. בחקיקה מסוג זה, תהיה ישראל המדינה הראשונה במחצית השנייה של המאה העשרים המחוקקת חוק שמתיר שימוש בעינויים בחקירות. מתן היתר מסוג זה יכרסם באחד מהעקרונות המושרשים ביותר במשפט הבינלאומי הנוגע לזכויות אדם - האיסור המוחלט על עינויים והתעללות. חוק כזה יתקבל בעולם כהבעת זלזול של ישראל בהתחייבויות הבינלאומיות שקיבלה על עצמה וכקריאת תיגר על מאמצייה של הקהילה הבינלאומית להדק את האיסור על עינויים בעולם.

השלכות אלה היו אחת הסיבות להתנגדותו הנחרצת של לורד גארדינר, חבר בוועדת פארקר הבריטית, למתן היתר בחוק הבריטי לשימוש בלחץ פיסי בחקירות של חשודים מה-IRA. לטענתו:

אם, באמצעות חוק חדש של הפרלמנט, אנו נפרדים כעת מסטנדרטים בינלאומיים, שביצירתם סייענו, אני מאמין שהדבר יסב נזק כבד למוניטין שלנו ויהווה מכה קשה לניסיונות הבינלאומיים לשיפור מצב זכויות האדם.¹⁶⁵

6. הדילמה בה נדרשת מדינת ישראל להכריע איננה בין מתן היתר להפעלת לחץ פיסי על נחקרים במקרים יוצאי-דופן של "פצצות מתקתקות", לבין מותם של חפים מפשע. הדילמה האמיתית היא בין מתן היתר לעינויים של מאות ואלפי בני-אדם לבין אימוץ דרכי חקירה חלופיות, כפי שעשו מדינות אחרות שנאלצו להתמודד עם מצב דומה.

לאחר חמישים ואחת שנות קיומה, ובעיצומו של תהליך שאמור להביא לפיוס בין ישראלים לפלסטינים, הגיעה השעה שמדינת ישראל תחוקק חוק שאוסר עינויים. בנוסף עליה להסדיר את סמכויות השב"כ בחוק, מבלי לתת כל היתר לגרימה מכוונת של סבל נפשי או להפעלת לחץ פיסי בחקירות - לא מתון ולא מוגבר, לא בתחפושת של "אמצעים חריגים" או "אמצעים מיוחדים", לא על-פי שיקול של ראש השב"כ ולא על-פי אישור של ראש הממשלה.

חקיקה כזו תחזק את חוסנה המוסרי, המשפטי והבינלאומי של מדינת ישראל ותתרום משמעותית לצביונה הדמוקרטי. רק אז נוכל לומר בישראל בסוף המאה ה-20 את שהכריז כבר בשנת 1874 הסופר ויקטור הוגו: "עינויים חדלו להתקיים".¹⁶⁶

164 המבוא לדברי ההסבר להצעת חוק העונשין (תיקון - איסור עינויים), התשנ"ה-1995. הצעת חוק זו לא הוגשה עד היום לכנסת.

165 צוטט בעיתון *The Times*, 3.3.72.

Peter, torture 166.

נספח א' - חקירתו בעינויים של ד"ר ג'פאל עמרו

עדותו של ד"ר ג'פאל מוחמד מוסא עמרו, בן 41, נשוי ואב לתמישה ילדים, פרופסור לארכיטקטורה באוניברסיטת ביר-זית, תושב מזרת-ירושלים

העדות נגבתה בידי יובל גינבר ומרווה ג'בארה-טיבי, באוניברסיטת ביר-זית ב-25.3.98 ובידי יובל גינבר ב"אורינט האוס" במזרח-ירושלים ב-2.4.98

בלילה שבין יום ד' ל-ה', 8.1.98, נכנסו לביתי שוטרי מג"ב ואנשי שבי"כ, כולל האחראי על האזור מטעם השבי"כ, שהזדהה כ"דביר". דפקו על הדלת בכוח, אשתי העירה אותי, הלכתי לראות וראיתי את מג"ב והשבי"כ. פתחתי "דביר" קרא לי החוצה, לקח את תעודת הזהות שלי ואמר שהוא צריך לחפש בבית. הם לא הראו לי צו. הילדים צרחו מפחד, כי השוטרים סגרו את הילדים לבד בחדר אחד. גיל הילדים בין שנתיים ל-13 שנה.

השוטרים חיפשו בכל הארונות והחדרים, החיפוש נמשך 3-4 שעות. הם נתנו לי רשימה של דברים שהחרימו.

[יובל גינבר מעיר: ברשימה פנקס טלפונים, "דיסק קשיח" (אך על-פי ד"ר עמרו אין מחשב בבית ונלקח דיסקט קטן רגיל), מסמכים, מכתבים, כרטיסי ביקור, יומן כיס, חוברות, מכתבים.]

רגע קשה מאוד היה כשהוא אמר לי: תלבש בגדים, תכין את עצמך ותגיד שלום לאשה וילדים. שאלתי אותו למה, והוא אמר: אתה פעיל בארגון עוין לישראל. אמרתי: אניי הוא אמר: כן. אמרתי: אם תוכל להוכיח זאת אבוא אתך. הוא אמר: לא, יש צו שתבוא הלילה.

התלבשתי. הייתי בטוח שהכול יימשך כמה שעות בלבד. רציתי ללכת, והוא אמר: לא, זה יימשך הרבה זמן, תגיד לכולם שלום. הוא עמד על כך שיפתחו את החדר בו היו הילדים ואגיד להם שלום. בשבילי זה היה עינוי - לא רציתי שיראו אותי במצב הזה. אמרתי להם שלום ויצאתי עם אנשי מג"ב והשבי"כ. "דביר" נעלם, אבל השאיר את מספר הטלפון אצל אשתי ואמר לה להתקשר אליו למידע עלי. כל תהליך המעצר היה בלי אלימות.

הוכנסתי לגיפי של מג"ב. זה היה אולי ב-4 בבוקר. לקחו אותי למגרש הרוסים. בכניסה לשם מסרו אותי אנשי מג"ב למשטרה. השוטרים ישר אמרו לי שאני מואשם בפעילות בארגון בלתי-חוקי. השוטר שאל: אתה מודה? אמרתי: לא, כמוכן. השוטר אמר: זה יוכח אצל השבי"כ.

לקחו אותי פנימה, עלינו במדרגות, הושיבו אותי על כיסא וצילמו אותי - אחר-כך ראיתי את התמונה הזו בכל פעם שטיפלו בי, על כרטיס. השוטר לקח ממני פרטים אישיים, אחר-כך קרא לשוטר אחר, ואז לראשונה שמו על ידיי אזיקים, מאחור. לקחו אותי לרופא, הוא בדק דופק, חום, הפשיט אותי ובדק אותי באופן יסודי, אמר לי לקום ולשבת, שאל אותי אם יש לי מחלות. אמרתי שלא.

השוטר לקח אותי במסדרונות, עד שעברנו דלת, ומיד אחריה היה וילון. הוא סגר את הדלת. על הרצפה היתה ערמה של שקים מסריחים נורא, לידם היתה שקית פלסטיק גדולה ובה אשפה. את המראה הזה ראיתי בכל פעם שעברתי לשם בדרך לרופא. כל פעם שיצאתי מאגף החקירות הורידו לי את השק ושמו אותו בערמה הזאת. עד אז לא שמעתי על נושא השקים. השוטר דיבר אתי כל הזמן בעברית. אמרתי שאני לא מבין. הוא אמר בערבית: אתה חמור. אתה פרופסור ולא מבין עברית? הוא דיבר ערבית מצוינת. הוא התיר יד אחת ותפס את האזיקים. הוא אמר לי להרים מהרצפה שק אחד. לקחתי שק והוא צרח עלי אז שמתי את השק על הראש. הראש שלי גדול, וזה לחץ נורא. בנוסף, השק עשוי מחומר כמו חאקי צבאי, אבל החלק שעל הקדקוד מחומר אחר, קשה יותר, ומכביד. השק הזה נורא ואיום - אין דבר רע ממנו. עדיף שיכו אותך 24 שעות ולא ישימו עליך שק כזה. השק צר, וקשה לנשום. אתה מזיע, והזיעה ניגרת על כל גופך. שלושה נוזלים מתערבבים על הגוף: זיעה, נזלת מהאף ורוק מהפה - כי אין לך ידיים לנגב. כמוכן שהשק עובר מאחד לאחד. אף פעם לא קיבלתי שק נקי. פעם השק היה ממש נורא, בטוח 100% שהשק הזה היה בשירותים, כי היה לו ריח של צואה. ביקשתי משומר רוסי אחד (אמרו לי שהוא עובד 16 שנה במגרש הרוסים) שיחליף את השק. בתגובה הוא נהיה כמו חוקר: הרביץ לי מכות קשות ובעט בי. הוא אמר: מה, אני משרת שלך? והתחיל לקלל אותי במלים שבלתי אפשרי לחזור עליהן. הוא לא החליף את השק. זה היה ביום ה-11 של המעצר.

כבר ביום המעצר הבנתי שהכול מתוכנן, מאורגן. הורגים אותך על-פי תוכנית מחושבת וממוחשבת עד הדקה.

השוטר שהביא אותי פתח את הווילון. המקום אליו נכנסנו סגור לגמרי, אין חלונות. השוטר גורר אותך בשק באלימות, כמו שגוררים סוס או פרה שמסרבים ללכת. אתה מושך אחורה, כי אתה פוחד ליפול. מספר פעמים נתקלתי בקירות או דרכתי על עצירים אחרים שיושבים שם. גם עלי דרכו הרבה פעמים.

לא האמנתי שיש דברים גרועים ממכות, עד שנכנסתי לשם. הלוואי והיו חוזרים לשיטה של מכות.

עברנו במסדרונות. השוטר הכניס אותי לחדר, והרגשתי שאני דורך על מרבד. השוטר הושיב אותי על דבר שקוראים לו כיסא, אבל השם האמיתי שלו הוא עינוי. גודל המושב פחות מדף A4, הוא נוטה קדימה, גובה הכיסא אולי 20 ס"מ. יש מסעד קטן, בערך באותו גודל. הכיסא הזה הוא כמו ארנב - הרגליים האחוריות ארוכות והקדמיות קצרות. יש חתיכת ברזל שיוצאת מהרצפה, ובה חור ודרכו נקשרת הרגל האחורית של הכיסא. אבל אפשר להוריד את חתיכת הברזל לתוך הרצפה, כך שלא ניתן לראות אותה - אם מישהו נכנס למשרד והם לא רוצים שיראה מה קורה שם, הם יכולים להוציא את הכיסא ולהעלים את חתיכת הברזל. ראיתי את זה פעם.

השוטר אמר לי להוריד את הידיים, התיר את האזיקים, ואז כבל את הידיים שלי, מאחורי הגב, לכיסא, יד אחת לפני המסעד ואחת מאחוריו. אם אתה מנסה להתרווח, כי הכתפיים כואבות נורא,

זה מהדק את האזיקים והידיים מתנפחות. ב-24 השעות הראשונות ידדי התנפחו נורא, ודם החל לנוול היכן שהיו האזיקים. רק ב-10 הימים האחרונים הם טיפלו בזה, ושמו רצועת בד כמו של ספורטאים כדי שהסימנים ייעלמו.

בנוסף הופיעה אצלי אלרגיה, גירודים בכל הגוף. עד היום אני מתגרד עד זוב דם. בחיים לא היה לי דבר כזה, עד היום הראשון של החקירה.

אחרי רבע שעה של ישיבה התחילו לחקור אותי. אולי זה היה ב-6 או 7 בבוקר. בא חוקר, הסיר את השק, ואמר: אהלן, אהלן ד"ר עמרו, אנחנו רוצים לדבר אתך כבר הרבה זמן. הוא אמר: מה דעתך שלא תעשה לנו בעיות ואנחנו לא נעשה לך? גורלך כעת בידנו. אתה לא נמצא בבית-סוהר, אלא בבית-המטבחים של מגרש הרוסים. אתה מלומד, למדת בגרמניה, בוא נקצר את הדרך. אם תקל עלינו נקל עליך. אם לא - כל התיק שלך ברור, ואנחנו נקשה עליך. שם החוקר "שאוקיי" בחור גדול. הוא אמר שאביו צ'רקסי ואמו יהודיה. יש לו מבנה גוף אתלטי, חזק מאוד.

הוא אמר: אתה לגבינו אדם מסוכן מאוד. אני לא אמרתי כלום, ניצלתי את הזמן ליהנות מזה שהסירו את השק מהראש. הוא אמר: אם לא תקל על עצמך, אף אחד בעולם, ואפילו אלה שלך, לא יוכל לעזור לך או להוציא אותך מידינו. אתה בחקירה צבאית עכשיו. אני, בידיים האלה, הרגתי את עבד א-סמד חריזאת, טלטלתי אותו עד שמת. שמעת עליו? אמרתי: לא. הוא אמר: זה חמור כמוך, שלא רצה לדבר. אני לא הכרתי את המקרה. הייתי בגרמניה כ-17 שנה, וגם כשחזרתי ב-92 לא נכנסתי ממש לעניינים האלה. "שאוקיי" ישב על השולחן, רחוק ממני. כשניסיתי להסתכל מסביב הוא אמר: למה אתה מסתכל למעלה ולמטה? תסתכל בעיניים שלי. ניסיתי להבין מה הוא רוצה. הוא אמר: אני רוצה שתספר לי על כל קשריך עם חמאס. צחקתי: דווקא עם חמאס? הוא אמר: כן, מה מוזר בזה? אמרתי: חשבתי שתשאל אותי על קשריי עם "אורינט האוס". אני יועץ רשמי שם מ-92, מאז שחזרתי מגרמניה. הוא אמר: אנחנו מוזמן יודעים על קשריך עם חמאס. הוא אמר: חמורים כמוך דיברו בהתחלה ככה, כמו שאתה מדבר עכשיו, ואחר-כך אחרת, יא בן... והוא החל בשרשרת ארוכה של קללות. אז הוא קם, תפס את השק ושם אותו עלי. החקירה הזאת - עם הפסקות - נמשכה עד הצהריים, וגם "עמיר" השתתף בה. לא הכו אותי, חוץ מזה שבכל פעם שיצא החוקר הוא שם עלי את השק, בתוספת מכה על השק. בא חוקר חדש - הוריד את השק.

חקירות היו שלוש פעמים ביום, כל פעם בין שעתיים לשלוש.

שישה אנשים חקרו אותי: "שאוקיי" "אבו חאתם" "עמיר" "מרטיין" "יואב" ועוד אחד.

לעתים רחוקות חקר אותי רק חוקר אחד. לפעמים היו כל השישה ביחד, לפעמים שניים, שלושה, ארבעה. "עמיר" אמר שיש לו MA בפסיכולוגיה באוניברסיטה העברית. הוא ניסה לשכנע אותי. הוא רק דיבר, והתרכז בלחץ פסיכולוגי.

העניינים ב"שאבאח" כללו שיבעה דברים ביחד: (1) השק (2) האזיקים ההדוקים על הידיים והרגליים (3) הישיבה על הכיסא (4) המוסיקה, והצעקות שאתה שומע כשהמוסיקה מופסקת (5) חוסר היכולת לנגב את הזיעה, להתגרד (6) מניעת השינה (7) הקור.

"שאווקיי" אומר: שוטר. בא שוטר, לקח אותי, שם אותי במסדרון. הרגשתי שעברתי שתי דלתות. באמצע המסדרון הושיבו אותי על כיסא, בדיוק כמו הכיסא במשרד החקירות. היה קר מאוד, אולי מתחת לאפס. ישבתי שם 6 או 7 שעות. הרגשתי שהגוף שלי מתפרק. הרצפה לא מכוסה, ובניגוד למשרד - בו יש חימום - במסדרון אין. גם בלילה בו ירד שלג בירושלים, אני הייתי שם. השק יוצר טמפרטורה גבוהה ואתה מזיע, והרגליים היו קפואות. זה יצר בעיה של זרימת הדם.

במסדרון יש מוסיקה חזקה ביותר, עם קצב נורא שלא נותן לך לישון בכלל. היה שיר באנגלית, משהו כמו NOBODY CAN HELP YOU, שהם נגנו שוב ושוב. מדי פעם יש הפסקות, ואז אתה שומע אנשים צורחים ממכות: יא אלה, זה כואב, וכי'.

ישבתי 48 שעות רצופות על הכיסא. מדי פעם בא מישהו, אמר: אתה עדיין חיי אתה לא רוצה לצאת מהמצב הזה? כל פעם מישהו אחר. הידיים התנפחו, הרגליים "נרדמו", הגוף התקשה, לישון לא היה ניתן, בגלל המוסיקה, הצרחות, הקור - הכול.

במשך כל תקופת המעצר לא הייתי בתא, אלא פעמיים. כל שאר התקופה הייתי במשרד החקירות או במסדרון. לפעמים העמידו אותי כשידיי קשורות לאחור לצינור, לשעה, ואחר-כך שוב על הכיסא. לעתים ב"ארון" צר מאוד, בקיר, ואז סוגרים וילון. ניצלתי את העובדה הזאת להגיע לקיר ואיכשהו להסיר את השק.

שמעתי אנשים אחרים צועקים שהם רוצים "שירותים" [בעברית]. שם למדתי את המלה הזאת. אמרתי כמוהם. השומרים אמרו: שתוק, החוקר לא הסכים לגביך. לפעמים עברו ככה שתי משמרות של שומרים ולא נתנו לי. הגעתי עד דרגה כזאת שהייתי צורח, שלא היה אכפת לי אם יכו אותי. עצירים אחרים שמעו, והצטרפו אלי במחאות. השומרים חששו, כנראה, כי אסור להם להתיר דיבורים בין העצירים, והבטיחו לי "יעוד חמש דקות". הם נתנו לי, אבל בהזדמנות זאת גם נתנו לי את הארוחה. הם תמיד מאחדים את הארוחה והשירותים. נאלצתי לצרוח ככה בכל פעם שרציתי ללכת לשירותים. הכול אצלם היה מתוכנן. אפילו הקללות, כאילו לימדו אותם להגיד את אותן הקללות.

יש שוטר אחד, מבוגר מאוד - אולי בן 55 או 60. הוא היה מצוין. הוא היה בא אלי מיד כשקראתי לו, נותן לי מים, לוקח אותי לשירותים וגם מרפה קצת את האזיקים. הוא לבש מדי משטרה. האחרים לבשו מדים אחרים.

את האוכל נותנים בשירותים. זה שירותים ערביים, חור ברצפה. כולם משתמשים בשירותים האלה, זה נורא. לכלוך, סרחון, משהו לא ייאמן. יש שם תולעים שמסתובבות בכל מקום. ביומיים-שלושה הראשונים אתה נגעל מכדי לאכול. השוטר דוחף לך את המגש ברגל, לתוך התא. יש שני תאים בהם אוכלים, באחד אין כיסא בכלל, ובשני יש כיסא של "שאבח" ושם מתקלחים. אפשר להתקלח רק על כיסא, כי לעמוד יחף על הרצפה הזאת אף אחד לא יסכים. כשנכנסתי לשם וראיתי את הכיסא אמרתי: יופי, אני במסעדה.

ארוחת הבוקר, אני משער שהיא בין 6:00 ל-7:00. היו מביאים ביצה ו-4 או 5 זיתים בשקית ניילון, ו-4 פרוסות לחם. אבל עצירים שלא היו יכולים לאכול מסיבה זו או אחרת היו מחביאים את האוכל שלהם, ועצירים אחרים יכלו לאכול קצת. יש מים, אין תה. את המגש שמים על הברכיים. אין כלים, אוכלים ביד.

בצהריים נותנים ארוחה החל מ-11:30, ועד 12:30 בערך. קודם נותנים לאלה שצורחים שהם צריכים לשירותים. תמיד כשאתה נכנס אומרים לך: יש לך חמש דקות לשירותים, לאוכל, ולשים חזרה את השק. אתה מבין? אתה מבין? בארוחת צהריים נתנו מגש עם שקעים. באחד, למשל, עגבנייה, באחד שלוש חתיכות קטנות של נקניק, בגודל מטבע של 10 שקל. הטעם של הנקניק ממש אסון. בשקע השלישי היו שמים עלי חסה במים. רק אם אתה מת מרעב אתה יכול לאכול דברים כאלה.

ארוחת הערב היתה מוקדמת - בין 5:30 ל-6:30. זה היה בדיוק מה שנתנו בארוחת בוקר.

פעם שאל אותי חוקר: אתה מבוסס מהאוכל? אמרתי לו: לפחות לו הייתם נותנים רק דבר אחד, אבל מבושל כמו שצריך.

במשך רמדאן נתנו שתי ארוחות בלבד, בערך ב-5:00 בערב, ובלילה, אולי ב-1:30 או 2:00. הכמויות לא השתנו בכלל. בלילה נתנו את ארוחת הבוקר, בערב את ארוחת הצהריים וזהו. יש בעיה של מים, אתה מקבל כוס אחת בארוחה וזהו.

לא הרגשתי רעב, כי התחושות התרכזו בכיוון אחר - בכאבים, בהשפלות. העינוי הוא לא באוכל, אלא בכך שנותנים אותו בשירותים, בצורה כל כך לא אנושית, כל כך משפילה. למשל הביצה מסריחה נורא, אבל אתה סותם את האף ובלוע אותה, כי אתה חייב.

פעמיים ביקשתי מהשוטר המבוגר משהו מתוק. הוא סימן לי לשתוק, ובסתור הביא לי סנדוויץ' עם הרבה ריבה. ופעם הביא לי, בלי שביקשתי, ריבה בכוס. אחרים צרחו שהם רוצים סיגריה. אני רק רציתי לישון.

במשך 15 הימים הראשונים לא נתנו לי לישון בכלל. הייתי או בחקירה, או ב"שאבח", וקצת בארוחות. אם השוטר לא שם לב, ניתן להזיז קצת את הכיסא (הקשור ברגל אחת לרצפה), לכיוון הקיר, להישען עליו ולישון 5 או 10 דקות. גם ככה זה קשה - יש שק, יש מוסיקה, הגוף שלך קשור וקשוח. אם השוטר היה רואה את זה הוא היה משתגע: בן-זונה, מה אתה עושה! הוא היה סוחר אותי בכוח חזרה למקום.

חוץ מהשוטר הרוסי, לא הכו אותי ממש. אני בטוח שהיו להם הוראות לא להכות.

במשך 15 הימים, עד שראיתי את עורך-הדין, לא התקלחתי אפילו פעם אחת. אחר-כך נתנו לי להתקלח כל שלושה ימים. זה היה ממש טוב. אבל לא נתנו לי להחליף בגדים בכלל. הם הסריחו מאוד. בשירותים אין נייר בכלל, הדרך היחידה לנקות היא באמצעות המים הזורמים לתוך החור. הבגדים הסריחו משהו נורא. רק ממש לפני השחרור נתנו לי בגדים ששלחה לי אשתי.

האריכו לי את המעצר בפעם הראשונה לאחר 15 יום. השוטרים הכניסו אותי לבניין מצד אחד, העבירו אותי במסדרונות מלמעלה, כי [עו"ד] גיוואד בולוס חיכה לי במסדרון למטה. אבל אשתי ראתה את מה שקרה, אמרה לו, וגיוואד הגיע ממש ברגע שהתובע ביקש שבועיים. פעמיים האריכו את המעצר ב-4 ימים.

בפעם הראשונה גיוואד ביקר אותי אחרי 15 יום - עד אז היה צו.

את השעה ידעתי לפי השעון על ידו של החוקר, או לפי המסך על הטלפון שעל השולחן. השעה שם מלאה, כתוב למשל 13:00, לא 1:00, וכך ידעתי בדיוק באיזה חלק מהיום אני נמצא. אם החוקר מקים אותי ומושיב אותי, הייתי מנצל את הזמן להציץ בשעון. וגם תאריך היה שם.

בחקירות ישבתי על כיסא "שאבח", כבול, ואז החוקר היה בא ומסיר את השק. היו לרוב יותר מחוקר אחד. הם השתמשו בהרבה אמצעים, כולם גרועים.

החוקר היה מספר לך סיפורים על ילדיך ואשתך. למשל: כמה ילדים יש לך? הייתי אומר: חמישה. הוא היה אומר: אה, אתה מניאק גדול, כל לילה אתה מזיין את אשתך! או הוא היה שואל: כמה זמן היית בגרמניה? אמרתי: 16 או 17 שנה. הוא היה אומר: כמה גרמניות זיינתי? לא הייתי עונה על שאלות כאלה, והוא היה מתרגז.

הדבר הגרוע ביותר ש"אבו חאתם" ו"שאוקי" היו עושים, זה שהיו תופסים את המבוששים שלהם (בלי להתפשט), היו מתקרבים אלי ואומרים: תמצוץ, כלב, תמצוץ. ניסיתי להתרחק מהם ככל האפשר, אבל לא יכולתי לזוז, כמוכן, כי הייתי קשור. הם ממש פיסית נגעו במבוששים שלהם בפה שלי. אחר-כך היו אומרים: נהנית? נהנית? לאשתך יש עכשיו גברים שעושים לה אותו דבר. "אבו חאתם" היה עושה לי את זה כל יום. הם הרגישו שזה משפיע עלי. אולי 50 פעם עשו לי את זה. גם "יואב" עשה את זה.

"מרטיין" עשה משהו אחר: הוא היה משכיב אותי על הארץ, היה שם רגל על הצוואר שלי והיה אומר לי: תראה איך אתה, כמו כלב, פרופסור באוניברסיטה. מה היו הסטודנטים שלך אומרים לו ראו אותך עכשיו? אחר-כך היה מכריח אותי לכרוע על הברכיים, קורא לשוטר לכבול את ידי מאחור, שם את הראש שלי בין הברכיים שלו ואומר: כלב, תסתכל עלי כל הזמן. הוא לקח עיתון וקרא, ומדי פעם אמר: למה אתה לא מסתכל עליי, כלב? זה נמשך אולי 40 דקות כל פעם. הוא עשה את זה מספר פעמים. זה לא כואב במיוחד, אבל מאוד משפיל.

הם היו מסתכלים במחשב ושואלים שאלות. שואלים: מה עשית בגרמניה? אמרתי: מה עשיתי? אמרו: היית פעיל ועשית תעמולה נגד ישראל. פעם אמר לי חוקר: אתה היית שולח לוחמים לאפגניסטן ומצייד אותם. אמרתי: אני, פלסטיני, אעזור לאפגנים? הוא אמר: כן.

הם השתמשו ב"קרמזה" או "קמבו". זה לכרוע על בהונות האצבעות. זה היה הורג את הברכיים שלי. אסור לגעת ברצפה, אסור להתיישב. אחרי 40 דקות אתה צורח מכאבים. אתה מרגיש שאתה הולך להתפוצץ. החוקר היה קורא עיתון, ומדי פעם אומר: תגיד משהו, תודה במשהו, בכל דבר, אפילו בשקר. משהו שעשית נגד מדינת ישראל. הם אמרו: כמו שאנחנו יכולים להושיב מישהו במעצר מינהלי חמש שנים, ככה אנחנו גם יכולים לשחרר אדם. דבר, על תפחד.

כשראו שאני עומד ליפול החוקרים היו באים, אחד היה מחזיק אותך בחזה, אחד מאחור - שלא תיפול קדימה ולא אחורה - ואחד לוחץ עליך על הראש כלפי מטה. אתה מרגיש כאילו אתה עומד להיקרע לשני חלקים. הם השתמשו ב"קמבו" אולי מהיום השני, כל יום, כמעט בכל חקירה.

בערך ביום העשירי הרגשתי טחורים וירד דם. לקחו אותי לרופא רוסי. הוא לא מדבר ערבית או אנגלית. יש לינדו חובש שמדבר ערבית. בחור גדול, שמן. סיפרתי לו ממה סבלתי. החובש אמר לי ישר: אתה שקרן, לך מפה, ואמר לשוטר לקחת אותי, בלי שהרופא ידע בכלל מה קורה. השוטר לקח אותי.

החובש תמיד היה שם, הרופאים התחלפו. כל פעם שבאתי היה אומר לי: שקרן. למחרת עמדתי על-כך שאלך לרופא. ניסיתי לדבר עם הרופא באנגלית. זה היה אותו רופא, זה היה אחרי 24 שעות, והיו כנראה שלושה רופאים במשמרות של שמונה שעות. אמרתי לו: תעשה בדיקה. הוא אמר: או-קיי, או-קיי. הוא לא הבין כלום. הראיתי לו את הדם במכנסיים. היינו חמישה: שוטר, רופא, חובש ועוד אחד - ואני. הרופא אמר לי להתפשט, ולהוריד הכול. נשארתי בתחתונים בלבד. התחתונים היו מזוהמים ומסריחים. הרופא אמר לי: תוריד גם את זה. סירבתי, בגלל כל האנשים שהיו שם, אך בסופו של דבר הורדתי. הוא אמר לי: תרים ידיים, תרים רגליים. הצוואר שלי היה קשוח לגמרי, לא יכולתי להזיז את הברכיים - הוא ראה הכול.

הוא אמר לי להתכופף בכדי שיוכל לבדוק את פי הטבעת. כל זה נעשה בנוכחות שלושת האנשים האחרים. אני לא הייתי עושה את זה אפילו לעז לפני אחרים.

הוא הכניס את כל היד. זה כאב נורא, נורא, כמו ניתוח בלי הרדמה. אני לא מאמין שככה עושים בבית-חולים. כשהוציא את היד היה כמובן דם. הוא ראה, ונתן לי לכל יום שני נרות, והם הקלו על המצב. עד אז הייתי צורח מכאבים בכל פעם שהלכתי לשירותים. הוא נתן לי גם גלולות, גם לכאבים בצוואר, וגם משהו לאלרגיה ולגירודים. ביום של הארכת המעצר הסתרתי את כל התרופות בבגדים והראיתי אותם לשופט. אמרתי: תראה, כל אלה תוצאה של מה שעשו לי, ואני לא יכול לסבול יותר.

השבי"כ רצו שדי"ר גימאל עמרו, שעובד כאן [כלומר, ב"אורינט האוס"], יהפוך לשבי"כניק. כל פעם היו מציאים אשמה אחרת: הסתרת מבוקשים, אתה מסתיר כלי-נשק, אתה פעיל. שום דבר קונקרטי הם לא אמרו.

אחרי ישיבת בית-המשפט הראשונה הביאו אחד שמדבר במבטא תוניסאי. הוא אמר: אני משכיל, אני מהנדס גם כן, אני לא מרביץ כמו היתר. הוא לקח אותי לחדר אחר, שלא הייתי בו אף פעם. מספרו היה 26. איך אנחנו יודעים את מספר החדר? על הטלפון והמחשב כתוב המספר.

בחדר כל הרהיטים היו שחורים. שולחן גדול ושחור. בשאר חדרי החקירה השולחנות בצבע עץ. היה שם מכשיר פתוח, דומה למחשב, ומקושר בהרבה חוטי חשמל. הוא אמר: שמעת על מכונת האמת? אמרתי: כן, אבל לא ראיתי. הוא אמר: זו מכונת האמת. הוא הסביר: זה מחברים פה, זה שם - את כל הטכניקה הוא הסביר בדיוק. הוא אמר שיש חיישנים שבודקים את הלחות, החום וכו'. הוא אמר שלא היו מכניסים אותו למוסד, והוא לא היה מגיע לדרגה כל-כך גבוהה אלמלא עבר בדיקות כאלה. בינתיים נכנסו עוד ארבעה. ישבתי לא כבול, על כורסה נוחה. הוא אמר: המכונה הזאת יכולה לשחרר אותך הביתה, ויכולה גם להושיב אותך במאסר עולם. הוא אמר: עכשיו אני אדבר על החוק. אתה לא חייב להיבדק. אני "מייגור", אני מעל כל החוקרים. אם תדבר בלי המכונה - נגמר הסיפור. אבל אם המכונה תוכיח שאתה שקרן, אתה תאכל חרא בכמויות. יש לך רבע שעה לחשוב, ולהחליט אם אתה רוצה להודות או להיבדק על-ידי המכונה. באותו יום חזרתי מבית-המשפט, השעה היתה אולי 4:00 או 5:00 בערב.

הם סגרו את הדלת ויצאו. ידעתי שמדובר באמצעי פסיכולוגי. היתה עין בדלת. ראיתי צל עובר על העין מדי פעם, ידעתי שהם מסתכלים. אולי חשבו שאנסה את המכונה בעצמי. ההפתעה היתה, שאת הדלת פתח "שאווקי". הוא אמר: אתה רוצה להודות או להיבדק במכונה? אמרתי: אני רוצה להיבדק,

כי אני חף מפשע. אני נקי כמו קמח לבן. הוא אמר: אתה חושב שזה צעצוע? המכונה הזאת תהרוס אותך. הוא אמר: יש פה נייר ועט. תכתוב את השאלות. בין השאלות שהכתיב לי אני זוכר שהיה: האם יש ברשותך כלי-נשק כעת? האם היה ברשותך נשק בגרמניה? האם שיקרת בעבר על-מנת להציל את עצמך? האם עסקת בפעילות העוינת את מדינת ישראל?

כשגמרתי לכתוב הוא קרא לשוטר ואמר לו: קח אותו לתא. זו היתה הפעם הראשונה שהלכתי לתא. "שאווקיי" אמר לי: לך, תנוח, ותחשוב על השאלות כל הלילה. נתראה מחר בבוקר.

השוטר לקח אותי, עליתי בשלוש מדרגות, הלכנו במסדרון עד שהגענו לתא. הייתי בתא לבד, כל הלילה. שמתי את הנייר איפה שהוא, נשכבתי, ומייד נרדמתי. זה היה כמו מיליון דינר. ישנתי כמו במלון של חמישה כוכבים.

למחרת בבוקר בא שוטר ולקח אותי לאותו חדר. היו שם כמה חוקרים, והתוניסאי. התוניסאי אמר: בוודאי חשבת על השאלות. אמרתי להם שחשבתי, למעשה לא הסתכלתי בפתק בכלל. התוניסאי שאל: אתה רוצה לדבר או להיבדק במכונה? אמרתי שאני רוצה להיבדק.

הושיבו אותי בכורסא גבוהה, הידיים לפני, מול נקודה שצריך להסתכל רק עליה, חיברו אותי לכל מיני חיישנים.

הוא אמר לי לשקר קודם: הוא ישאל אותי: האם שמך מוחמד? ואני צריך להגיד כן. אחרי שאמרתי ששמי מוחמד, הם לקחו את נייר הדיאגרמה והראו לי איך היא זזה. הוא אמר: אתה אדם טוב, אפשר לראות בקלות כשאתה משקר.

הוא אמר: נשאל אותך כל מיני שאלות, ובתוכן נכניס את חמש השאלות: הוא שאל דברים כמו: שמך גימלא! אתה במגרש הרוסים? וכו', והגניב את חמש השאלות. את כל אחת מהשאלות הוא שאל פעמיים.

בסוף הוא הוציא את הנייר, הסתכל בו ואמר: חבל, קיווייתי שאתה חף מפשע. אמרתי: מה קרה? הוא אמר: הכול יצא בסדר, אבל מסתבר שיש אצלך כלי-נשק. מאותו בוקר החקירה השתנתה בצורה קיצונית. הם החלו להשתמש ב"הזי" - טלטולים. מתירים את האזיקים, מעמידים אותך, תופסים הבגדים בחזה ומטלטלים בכוח רב מאוד. כשהוא מושך אותך קדימה הראש נורק לאחור, כשהוא דוחף אותך אחורה הראש נורק לפני. זה קצר ביותר, לא יותר מדקה, אולי חצי דקה. אילו עשו יותר - העיניים שלי היו יוצאות מחוריהן. זה גורם לכאב עצום בכל עמוד השדרה, כל חוליה וחוליה מזדעזעת. אתה מרגיש את זה כל היום. "אבו חאתם" ו"שאווקיי" טלטלו אותי, כל יום במשך שישה או שבעה ימים, עד אולי יומיים לפני השחרור.

כל חקירה טלטלו אותי, כלומר שלוש פעמים ביום. זה כמובן נוסף ל"קמבו" ולדברים הפסיכולוגיים. היו מקללים הרבה את פייסל חוסייני, מספרים בדיחות על אבו עמאר, על השפתיים שלו שרועדות, על סוהא טאויל.

כל "קמבו" היה נרשם. היו משתמשים באמצעים האלה עד שהייתי גמור, מחוסל. קודם היה "קמבו" ואחר-כך טלטול, כי אחרי טלטול אין שום אפשרות לעשות "קמבו".

מכות ממש לא היו, רק מדי פעם תפסו אותי באוזניים וסובבו אותן. פעם בחקירה קשרו אותי לכיסא רגיל, מאחור, ובמשך החקירה "אבו חאתם" התרגו, תפסו את ראשי ושפשפו את הפנים שלי בחוזקה על מפשעתי. בהמשך הוא התרגו שוב, תפסו אותי והרים אותי, כשהכיסא כבול אלי, והטיח אותי בכוח על הארץ. נפלתי לאחור, יחד עם הכיסא. כתוצאה מכך, האזיקים ממש נכנסו לתוך הבשר.

בין החקירות היה תמיד "שאבח". אפילו ל-15 דקות כשהחוקר היה הולך לשתות משהו. במקרים כאלה היו שמים אותי ב"שאבח" בתוך חדר החקירות. הייתי שם גם חמישה או שישה לילות. עם שק ועם קשירה ועם הכיסא הקטן, אבל לא שומעים שם את המוסיקה, כי הם נעלו תמיד את הדלת. בלילה, כשמעתי את השוטר מתרחק, הייתי משעין את הכיסא על הרגליים האחוריות ומחזיק אותן כך בשיווי משקל, תוך שאני שם את הרגליים על שולחן החקירה, ונח קצת. אבל חשוב מאוד שהשוטר לא יראה.

עברתי עוד פעם בדיקה במכונת האמת.

בין עיני לעיני היו מביאים חוקר קטן, לא זוכר את שמו, שהיה אומר לי: למה אתה עושה ככה? אתה פרופסור, אתה מכובד, למה אתה לא מקל על עצמך? אתה יכול להציל את עצמך. הוא אמר: אתה לא מכיר את נושא השב"כ. אמרתי: נכון, אף פעם בעבר לא הייתי עצור. הוא אמר: תגיד לחוקרים שאתה רוצה לשתף פעולה אתם. לא שכמו משתף פעולה תגיד להם מי שזרק אבנים. אנחנו במוסד (לפעמים אמר "מוסד" לפעמים "שב"כ") שומרים על האנשים שלנו יותר משהם יכולים לשמור על עצמם. תגיד להם שאתה יכול להעריך את משקל התנועות הפוליטיות בחברה הפלסטינית. אם הם יגידו לך שזה לא מספיק, תגיד להם שאתה יכול לתת להם את שמות הפעילים. אמרתי לו: מה ההבדל בין זה לבין משתף פעולה? הוא אמר: אתה בכך עוזר לשלום. אתה כל הזמן אומר שאתה עובד למען השלום. אמרתי: אני אכן עוסק בשלום, אני נפגש עם ישראלים, יושב בקבוצות עבודה אתם. הוא אמר: זה לא רציני. השלום מתחיל בשב"כ ונגמר בשב"כ.

כל יום היה חוזר אלי, מציע לי לעזור לשב"כ, למשל ברמת ה"אוריינט האוס". הוא לא היה מכה אותי, רק מדבר.

כשלא הצליח, החוקרים בעצמם היו, בסוף כל תקופה של עינויים, מציעים כל מיני עסקאות. למשל היו אומרים: הבית שלך עני מאוד. למה שלא יהיה לך בית כמו לאנשים מכובדים? למה לא תצא מחברת העניים?

אז: מה דעתך שנחזיר אותך לגרמניה, אנחנו נשלם לך, ותשתף פעולה אתנו. תחיה שם כמו מלך, תחזור לחברים שלך שם ולבית-הספר שהיית בו. (הייתי מלמד ילדים ערבית, בתשלום מהממשלה שם).

אז: האם אתה חושב שפייסל [חוסייני] קרוב אלינו? אתה יכול להיות יותר חשוב מפייסל, סרי [נוסייבה] ואפילו אבו עמאר. או שאתה רוצה להישאר עלוב, ואז תמות בתאונת דרכים, משאית תתנגש במכונית שלך, או שתעבור ליד הפגנה, וכדור תועה יפגע בך. או שאתה רוצה שנגלה שאתה מסתיר כלי-נשק בגינה שלך. נביא מישהו שהודה שיש לך כלי-נשק, נביא את המשטרה והתובע. אם

לא נגלה בגינה, נגלה במכונית שלך. המשטרה והתובע יהיו אתנו, אל תדאג.

אמרתי: אני לא רוצה להיות עלוב. החיים שלי ושלכם, של ילדיי ושל ילדיכם, תלויים בשלום. אני רוצה להציע לכם עסקה. "שאווקי" אמר: מהי איזה עסקה? אמרתי: אני אביא את אשתי וילדיי, ואלך לבית של כל אחד מכם, שמענים אותי כבר 20 יום, וילדיי ישחקו עם ילדיכם ואשתי תתיידד עם הנשים שלכם. זה בושה שאדם שמושיט את ידו לשלום, היד שלו מדממת. הושטתי את היד, שעוד דיממה מהאזיקים.

אמרתי שיש לי פגישות עם מהנדסים ישראלים, שאני נפגש למשל עם האדריכל זאב ברן, בניגוד להוראות אגודת המהנדסים הפלסטינית, תוך סיכון עצמי, ובהשתתפות מהנדס ירדני, שגם הוא מסתכן, ואנחנו עורכים תכניות לשלום.

אמרתי שאני לא מפחד להיפגש עם חוקר ועם משפחתו, כי כולם מכירים אותי, אני עובד עם פייסל. אבל הוספתי: אני כן מפחד להיות מרגל שלכם בגרמניה.

זה היה אולי ביום ה-24. בהארכת המעצר האחרונה גיוואד לא היה. אמרתי שאני לא מוכן לדיון בלי עורך-הדין. השופט אמר לי שגיוואד שלח פאקס שהוא מסכים להארכה של ארבעה ימים. אמרתי: אני לא מאמין, אני רוצה להיפגש עם עורך-הדין. שמעתי את הפקידה קוראת לגיוואד בלוס ברמקולים. הוא לא בא. חכינו זמן ממושך, וביתניים הוציאו אותנו והתחילו לדון בתיק אחר. ראיתי את אשתי בחוץ ואמרתי לה במהירות להתקשר לגיוואד. מיד השוטרים אמרו: שתוק, אסור לך לדבר - אבל היא שמעה. היא התקשרה ובא מישוהו מטעמו, עויד צעיר בשם גיוני. הוא ניסה לשכנע אותי להסכים להארכה, וזאת בנוכחות התובע והשוטרים. אמרתי: לפחות שלא יענו אותי. הוא אמר שהם הבטיחו. האריכו את המעצר בארבעה ימים. אני זוכר שהשופט אמר שזו ההארכה האחרונה, עד יום 2.2 בשעה 2:00. כולם צחקו. יותר מאוחר הסתבר לי שהם הבטיחו לו שלא יהיו שום עינויים, ורק יהיו שאלות ובדיקות. אחד הימים היה שבת, אז ההנחה היתה שזה יהיה יום של מנוחה מוחלטת בשבילי.

בארבעת הימים האחרונים ניסו לנצל את הזמן. מבית-המשפט לקחו אותי ישר ל"ישאבת", להראות מי באמת שולט. הם המשיכו ב"ישאבת", המשיכו ב"יקמבו" המשיכו בטלטולים. הם גם המשיכו ללחוץ לכיוון "עסקאות". זה נמשך גם בשבת. בשבת זה היה קשה יותר, כי אז אתה מצפה למנוחה. הם אמרו: זו אולי ההארכה האחרונה בבית-משפט, אבל אנחנו נכניס אותך למעצר מינהלי, שישה חודשים, ועוד שישה חודשים, ועוד שישה חודשים. אנחנו יכולים להחזיק אותך ככה חמש שנים. או נחזיק אותך בתאים 75 ימים, כי אתה ממזרח ירושלים. אנשים מהגדה אנחנו יכולים להחזיק 90 יום.

שכחתי לציין שבערך שבוע לפי כן, כשאמרתי להם שאני עובד בתכניות השלום ב"אורינט האוס", הם שאלו: אז אתה מתנגד לאויבי השלום? אמרתי: כן. הם אמרו: אז אתה מוכן לכתוב לנו שאתה מתנגד לפעולות ההתאבדות? אמרתי: כן. כתבתי להם שני עמודים. זה היה אולי ב-22.1.98. "אבו חאתם" חזר לבקש שאכתוב את שמי, התאריך, והמקום: בית המעצר במגרש הרוסים. כתבתי שאסור להרוג בני-אדם פנים מפשע, נשים וילדים, שהשלום הוא הפתרון האמיתי. הוא הביא כמה חוקרים נוספים ואמר: תקרא בקול. קראתי. הוא אמר: אז אתה מוכן. בשביל השלום, להתווכח

ולבקר את הגייהאד האסלאמי והחמאס! אמרתי: בהחלט. אף אדם עם שכל לא חושב, שאם כל צבאות ערב לא הצליחו להזיז את ישראל, והסכמי השלום כן הצליחו, אז כל הארגונים האלה יכולים להזיז את ישראל מטר. "אבו חאתם" אמר: אז הם משוגעים! אמרתי: משוגעים. הוא אמר: אתה מוכן להגיד את זה בחברה הפלסטינית? אמרתי: מוכן. הוא אמר: אתה אדם אמין? אמרתי: כן. החוקרים הביאו עציר מהמסדרון. שאלו אותו: מה שמך? הוא אמר: טארק. "אבו חאתם" אמר לי: תגיד לו את דעתך כפי שכתבת אותה בנייר, מה דעתך על מחבלי החמאס? תגיד שהם משוגעים, שההתאבדות פשע והריגת חפים מפשע היא עוול. אמרתי לו, ולעוד ארבעה, שהביאו אחד-אחד את הדברים האלה. לכל אחד שהכניסו אמרו ששמי גימאל עמרו. אחר-כך החוקרים אמרו לי: עכשיו הרסת את עצמך. הם פעילים בעז א-דין אל-קסאם. מחר נשלח אותך למעצר מינהלי, ושם הם יוציאו אותך להורג. יש להם דרך גם להבריח ידיעות החוצה, והם יורסו לך את הבית. זה הכניס אותי למצב נפשי קשה מאוד. אמרתי: אני רוצה להגיד לכם משהו חשוב מאוד: אתם, ומאחוריכם מדינת ישראל, אחראים לכל מה שעלול לקרות לי או למשפחתי או לביתי מהחמאס או מכל גורם אחר. אני רוצה להיפגש עם עורך-הדין שלי עכשיו, ואני אגיד לו את כל זה. ואכן ברגע שנפגשתי עם גיוואד אמרתי לו.

בפעם השנייה שהכניסו אותי לתא - זה היה באותו לילה או למחרת - פגשתי בתא אחד מאותם העצירים שהביאו אלי. הוא אמר: האלך ד"ר עמרו, אני זוכר אותך, זה לא אתה שקיללת אותנו? אמרתי לו: לא אתכם קיללתי אלא את התכנית שלכם. כמו שב ישראל מתווכחים, אבל לא תוקפים את הבית אחד של השני, כך אני לא אוהב את מה שאתם עושים. הוא אמר: אני מבין שאתה עכשיו בעינינו, ואני מבטיח לא לעשות שום דבר נגדך, אבל אני לא יכול להבטיח את זה בנוגע לאחרים.

באותו לילה ב-12:00 לקחו אותי שוב לחדר החקירות.

ביום 2.2.98 ראיתי שהגיעה השעה 2:00 אחר-הצהריים ועדיין לא לקחו אותי לבית-המשפט. הייתי בטוח שיעצרו אותי מינהלית. אז הגיע "דביר", שמאז המעצר לא ראיתי אותו. הוא אמר לשוטר לתת לי להתקלח, להביא את הבגדים שאשתי הביאה. הזכרתי לו שיש ישיבה בבית-משפט: הוא אמר: זה בסדר, גם אני עורך-דין, אני אגן עליך. אחרי המקלחת הוא דאג שאקצף את הציפורניים שהגיעו כבר לאורך של סנטימטר. הוא לקח אותי לחדר שלא הייתי בו עד אז, והיו בו שני מגשים עם דגים, תה - אוכל אמיתי.

הוא אמר: אני מבין שעינו אותך הרבה, ושאתה עובד בשביל השלום. אמרתי: נכון. הוא אמר: ואמרת שאתה מוכן לבקר אותנו, ושילדינו ישחקו ביחד. אמרתי: נכון. הוא אמר: בסדר, אנחנו לא רוצים שום דבר אחר. אנחנו לא רוצים בית-משפט. מפעם לפעם אני אתקשר לשאול אותך מה שלומך. כרגע אתה לא נמצא במצב טוב. כמה קילו איבדת? אמרתי: 14 (שקלתי את עצמי ליד המרפאה). הוא אמר: עשית דיאטה על חשבון המדינה. אני סומך עליך אבל המנגנון שלי לא. עכשיו אסור לך לצאת מהמדינה בכלל. אחר-כך הוא אמר: אני עכשיו הולך. קמתי וחיכיתי שישומו לי את השק, כרגיל, אבל הוא אמר: לא צריך. הוא יצא ורק נעל את הדלת. הוא לא חזר במשך שעה. מועד הישיבה בבית-המשפט כבר עבר. ידעתי שכל המשפחה באה לראות אותי. הייתי לחוץ מאוד. כשחזר אמר: גימאל, המצב קצת קשה. אני עורך-דין, ועזרתי לך, אבל האחראי על השב"כ באזור ירושלים רוצה לדבר אתך.

לקחו אותי לחדר אחר, ובו ישב האחראי - "אבו" משהו, ואתו כל החוקרים שחקרו אותי.

האחראי אמר: אתה לא הוכחת באמת שאתה תומך בשלום. ההוכחה תהיה בימים הקרובים. אנחנו לא נעזוב אותך. נפקח עליך. כשיתקשרו אתך אתה צריך לדבר אתם. אמרתי: מה פירוש הדבר הזה? הוא אמר: "דביר" הכה אותך? אמרתי: לא. אמר: "דביר" דיבר אליך לא יפה? אמרתי: לא. הוא אמר: חשוב שתהיה חלק מהתכנית שלנו.

אמרתי לו: יש לי רק תכנית אחת כשאצא מפה, והיא תכנית השלום. האמנתי לשלום ב-50% כשנכנסתי הנה, ועכשיו אני מאמין בו ב-100%, כי אני רואה שכל האלימות והעינויים לא מביאים כלום, ורק השלום יחלץ אותנו מהם.

הוא אמר שהוא צריך לדבר עם ראש השב"כ. החזירו אותי לחדר בו אכלתי, ושוב נשארתי לבד שעה או שעה וחצי.

הם חזרו ואמרו שהוסכם שניפגש פעמיים או שלוש. האחראי אמר: אנחנו נצלצל אליך, ואתה תבוא - בהתאם למצב ולצרכים. "דביר" אמר שהוא יסדר את הכול.

כל החוקרים, שעינו אותי, איחלו לי הצלחה ושאעזור לשלום.

שוב כיסו את ראשי בשק, והחזירו אותי עד לחדר בו צילמו אותי ביום הראשון. הם חיכו למישהו - איזה קצין בשם חיים - שכביכול לא היה שם, והכניסו אותי בינתיים לחדר בו תמיד נפגשתי עם העו"ד. חיכיתי שם שעותיים. זה היה כמו נצח.

"דביר" חזר, נתן לי 50 שקל, שהוא אמר שאחזיר לו בפגישה הבאה, למרות שסירבתי. אחרי חמש דקות הגיע הקצין חיים, ושחררתי.

בחוף חיכתה לי אשתי, ואתה מכונית.

אי-אפשר לתאר את האושר שהרגשתי, אבל אתו הרגשתי את הכובד של כל העיניניים שעברתי, את כל הסבל, את כל הצרות ששמעתי מאנשים אחרים.

על-פי רישומי המרכז לזכויות אדם באוניברסיטת ביר זית, ד"ר גימאל עמרו, פרופסור בהנדסה אזרחית, תושב מזרח-ירושלים, נעצר ב-7.1.98, שוחרר ב-2.2.98, היה בחקירה כל הזמן.

נספח ב' - איך שפצה מתקתקת

רני טלפור

מן האוויר נראית לבנון שלוה וירוקה. ני משאיר מאחוריו את גבול רצועת הביטחון ומתקרב במהירות הסילון שלו לפרוורי בירות. ני יודע איך נראית תחנת הכוח שאותה הוא עומד להפציץ. צילומי האוויר שלה היו תלויים הבוקר בחדר התדריכים של הטייסת: המבנה הגדול, המרובע, הארובות שמזדקרות ממנו. ני מתחיל להנמיך ואז, לפתע, מתמלאות האוזניות שלו בקול רגוע ומונטוני: "fuel, fuel, fuel, fuel"

ני מציץ במחווה הדלק. הספרות רצות במהירות לכיוון האפס. האם נפגע מיכל הדלק מירי, או תקלה טכנית היא שגורמת לו לאבד את כל הדלק? ני שואל את עצמו בשבר של שנייה. בקול יציב הוא קורא למספר אחת שלו, "יש לי נזילת דלק, המנוע הולך לכבות, אני הולך לנטוש, לוקח כיוון ליס." ני מפנה את מוט ההיגוי בחדות שמאלה, בכיוון מערב, אך הצצה נוספת לשעון הדלק מבהירה לו שהוא ייאלץ לנטוש בשטח אויב.

"אני נוטש, אני נוטש," הוא מודיע בקשר וטי עונה, "קיבלתי."

ני פורש את רגליו קדימה, מהדק את החגורות, מהדק את רצועת הקסדה. המנוע כובה. ני אסיר תודה לענבל, מדריכת הסימולטור שלו, על שלא ויתרה על האימון הזה וטרטרה אותו שוב ושוב: "תצמיד את המרפקים לגוף ותכווץ אותו." הוא מצמיד את מרפקיו ומכווץ את אבריו.

ני מושך בידית ההפלטה שבין רגליו. חופת תא הטייס מתעופפת אל התכלת שמעל ראשו. כוח הגיי המופעל על גופו כמעט בלתי נסבל. המצנח של כיסא המפלט נפתח, ואז משתחרר הכיסא, מצנחו נפרש מעליו והוא גולש אל עבר האדמה הזרה, המאיימת.

בשעה שבע באותו בוקר התיישב ני על כיסאו בחדר התדריכים של הטייסת. רבע שעה קודם, כשיצא מביתו בשיכון המשפחות, נכנס לרגע לחדר השינה. נעה, בת זוגו, אם בתו, אהובתו, תלתליה פזורים על הכר הפרחוני, נשמה נשימות קצובות בתוך שנתה השקטה. ני חכך בדעתו אם לנשקה, והחליט להניח לה לישון את הרגעים הספורים שנתרו לה בטרם יעיר אותה בכיה של התינוקת.

חדר התדריכים הולך ומתמלא. עי ו-מי' נזכרים מתוך צחוק בחרצופים של אמש, אי ו-רי' מתכננים טיול משותף לטוסקנה, טי תופס את הכיסא שעל ידו. הם חברים ותיקים. יחד סיימו לפני כשבע שנים את קורס הטייס.

"משהו קורה," אומר לו טי.

"כן," עונה ני, "שני הרוגים בקריית-שמונה. הפעם הם ישלחו אותנו לכסח אותם."

"שיצאו משם כבר. אין לנו מה לחפש שם," אומר טי בפעם האלף.

ני מקנא בנעה שבוודאי כבר מחבקת את מאי הקטנה.

מפקד הטייסת נכנס. "הפעם זה רציני", הוא אומר. "אנחנו הולכים להפציץ תשתיות." הוא מצביע על המפה הגדולה עם מחוון הלייזר, רושם מלים ומספרים על הלוח הירוק, ובסוף התדריך כולם יודעים:

יעף ראשון ב-08:00. תחנת כוח מחוץ לביירות.

יעף שני ב-09:15. שני גשרים על העאוול.

יעף שלישי ב-10:30. צינור הנפט.

ני מטפס אל מטוסו. הוא שובץ ליעף הראשון. ני אוהב את המטוס. הוא יודע למה באנגלית, שבה שמות העצם נטולי מין, דווקא מטוס הוא לשון נקבה. מטוס הקרב שלו היא יפהפייה. חטובה. גמישה. מערסלת אותו בתוכה. ני אוהב את תחושת החירות המושלמת שיש בחציית השמים, את הכול-יכולות שבהתנתקות מכוח המשיכה, את האדנות המוחלטת על גורלו בשעה שהוא מתחבר אל המכונה המסובכת ומשתלט עליה. את מראות נוף האדמה הפרושה למרגלותיו מאופק עד אופק.

הוא אומר מה שאומר למגדל הפיקוח - וממריא.

כשהוא חוצה את גבול הצפון הוא מבחין באודים המעשנים עדיין במקומות שבהן פגעו הקטיושות. לבנון נראית שלווה וירוקה.

עוד במהלך הצניחה רואה ני את הגייפ המתקרב בדרך העפר, וכשרגליו פוגעות בקרקע, בטרם היה סיפק בידו לאסוף את המצנח, נעצר הרכב הצבאי על-ידו ושלווה חיילים ממושים קופצים ממנו.

בבעיטות ובקללות הוא הובל אל הגייפ, ידיו נקשרו באזיקים ועיניו כוסו בסמרטוט.

כחצי שעה של טלטולי נסיעה עוברת עליו בחרטה על שנהג להתחמק משעורי הערבית בבית-הספר, ואז נעצר הרכב בחריקה. ני שומע הרבה קולות של התרגשות וקריאות בשפה הלא-מוכרת. מישהו אוחז בכוח בזרועו, מסיר את הסמרטוט מעל עיניו, מובילו לתוך בניין אבן גדול ומכניסו לחדר מרופד שטיחים צבעוניים ומרוהט בהידור, כורסאות קטיפה ומכתבת עץ כבדה.

האיש מאחורי המכתבה נראה נשוא-פנים. מדים מגוונים, דרגות נוצצות על הכתפיים, אותות על החזה, משקפי קרן, שערות זרועות שיבה משוחות לאחור. על מדף הספרים מאחורי גבו ניצבת תמונה גדולה: הוא מחבק אישה מחייכת, ידיהם הפנויות מונחות על כתפיהן של שתי ילדות יפות.

"שמי גנרל עלי עיסא", הוא אומר באנגלית, ששזורה בה תערובת מבטא ערבי-צרפתי, "אני ראש שירותי הביטחון של לבנון. כמו עמי איילון שלכם", הוא צוחק צחוק קצר, "שב, בבקשה", ומצביע בידו על כורסה גבוהת-משענת.

ני מתיישב.

גנרל עיסא אומר משהו בערבית. החייל מתיר מעל ידיו את האזיקים ויוצא מן החדר.

הגנרל עיסא מחייך. בזווית עינו רואה נ" את ערמת הניירות שעל השולחן, ואת עיתון הארץ של אתמול. "חילופי אש בגבול הצפון," אומרת הכותרת הראשית.

החייל שב ונכנס. בידו מגש קטן ועליו שתי כוסות תה. הוא מציב אותו על שולחן הנחושת הנמוך, ויוצא.

"סלח לי," אומר הגנרל, "אני קורא עברית היטב, אך הדיבור שלי לא טוב. אנגלית זה בסדר, כן?" האנגלית שלו רהוטה. נ" נד בראשו לאות כן ואומר, "כן, בוודאי."

הגנרל קם ומושיט לו את אחת מכוסות התה, ואז מתיישב חזרה. "מה שמך?" הוא שואל.

נ" אומר את שמו המלא, את מספרו האישי, ואת דרגתו: סרן.

הגנרל נד בראשו ומדפדף בניירותיו.

נ" יודע שהאווירה הרגועה והאיש המנומס אינם אלא המערכה הראשונה, המתעתעת, בהצגה שעלילתה תסתבך ותלך; יודע שבקרוב ימצא את עצמו בתוך תפאורה אחרת לגמרי, בחברת אנשים אחרים, חביבים הרבה פחות.

"תראה," גנרל עיסא מתרווח בכורסתו, "מה דעתך שלא תעשה לנו בעיות ואנחנו לא נעשה לך?" הוא מציץ בניירותיו, "בוא נקצר את הדרך. אם תקל עלינו נקל עליך." לני נדמה שהוא קורא מטקסט כתוב, "אם לא - נקשה עליך מאוד. אתה לגבינו אדם מסוכן מאוד."

נ" לא עונה. הוא מנצל את הרגעים האחרונים האלה של כורסה נוחה, של ידיים חופשיות, של חוסר כאב. הוא נושם עמוק ומנסה לנוח, לאסוף כוח לקראת הבאות.

"המלים האלה שאמרתי לך, לא המצאתי אותן. אני קורא אותן בעדות של דוקטור עמרו, אדריכל פלסטיני שעבר אצלכם חקירה. ככה הם אמרו לו לפני שעינו אותו. אחר-כך שחררו אותו בלי משפט." הגנרל רוכן לעברו, "אני לא רוצה לענות אותך," הוא אומר בקול רך, "אני רוצה שתדע, נ", שהרבה שנים חייתי בצרפת. אני בוגר הסורבון. תואר שני במדע המדינה."

נ" חושב על הטיול שעשה עם נעה לפאריס. היה קר. אוקטובר. נעה התאהבה בקרפים החמים שמוכרים שם ברחוב. לפני שבועיים הוא סידר מגירה ומצא בה את התמונות שצילם אז. "כל פעם שצילמתי אותך - בדיוק טרפת קרפ." נעה צוחקת.

קולו של הגנרל מחזיר אותו למזרח התיכון, "אני קורא את כל העיתונים בעברית, רואה טלוויזיה, ערוץ אחד, ערוץ שתיים," הגנרל צוחק, "בחורה יפה, מיקי חיימוביץ."

נ" חושב על הצליל המיוחד שיש לשם המזרח-אירופי הזה - חיימוביץ - באנגלית הצרפתית-ערבית שבפי הגנרל.

"כן, בחורה יפה, וגם חכמה," הוא שומע את עצמו מגיב לפתע.

"כן. כן." ענינו של עלי עיסא מצועפות והוא מצקצק בלשונו. "תגיד לי בבקשה, האם אתה מוכן למסור לי את השעה ואת היעד של הפצצה הבאה?"

ני שותק, ואחר-כך אומר, "אני מוכן למסור לך את שמי, דרגתי, והמספר האישי שלי, כפי שמחייבת אמנת גינווה. מלבד זה אני לא מוכן למסור לך שום דבר."

"אמנת זינווה, אהה," עלי עיסא נד בראשו בשפתיים חשוקות. "למדתי אותה באוניברסיטה. קורס במשפט בינלאומי. אמנות בינלאומיות. קורס מעניין." הוא מפסיק לרגע, מעלעל שוב בניירותיו, "תרשה לי לשאול אותך משהו, אתה יודע מה זה 'פצצה מתקתית'?"

"בוודאי שאני יודע. גם אני קורא עיתונים." בקולו של ני אין פחד. הוא מפתיע את עצמו במידת ההתרסה הטמונה בתשובתו.

"אז תראה," הגנרל מדבר במתינות ובשקט, "אני לא יודע כמה פצצות מתקתות גילה השב"כ שלכם, אני לא יודע כמה אנשים הוא עינה בתירוץ של פצצה מתקתית, אבל אני יודע בוודאות שאתה יודע על פצצה מתקתית. אתה יודע מתי חיל האוויר שלכם יתקוף שוב. אתה יודע מתי ואתה יודע איפה," בכל פעם שהוא אומר 'אתה' הוא מדגיש את המלה, מושך אותה, "יוווי" "יוווי" "אתה הפצצה הכי מתקתית שיכולה להיות. בלי אולי ובלי אבל. ואתה לא מוכן למסור לי את מה שאתה יודע, ככה סתם, כשאנחנו יושבים על כוס תה. אז מה אני צריך לעשות?"

ני לא עונה. הוא לא בטוח שיש לו תשובה.

"המונן אנשים חשובים וחכמים במדינה שלך אומרים: אם יש פצצה מתקתית - מותר לענות." ממשיך הגנרל מיד, כאילו צפה את שתיקתו. "הנה, תראה," הגנרל מנפנף בעיתון מעריב, "הנה, מאמר מערכת, 'אין תחליף ללחץ פיסי' הנה, 'בכיר בשב"כ אומר שיש מקרים שבהם הפעלת כוח היא הדרך היחידה להוציא מידע מהנחקר." את הציטוטים קורא הגנרל לאט, בעברית של תלמיד אולפן, "היועץ המשפטי לממשלה שלכם אומר 'האנושיות היא לא רק כלפי הנחקרים היא גם כלפי הציבור והקרבנות.' וסגן שר הביטחון, הגנרל סנה, וחברי כנסת, ועיתונאים, הנה תראה, אמנון דנקנר, איש מאוד אינטליגנטי, 'יש כאן מלחמה, ואנשים משלמים מחיר. לא רק הנחקרים, גם הקרבנות ומשפחותיהם. גם הם חפים מפשע.' הנה, עיתון הארץ, דן מרגלית, עיתונאי חשוב, אני מחבב אותך, היתה לו תכנית מעניינת בטלוויזיה, תמיד הייתי צופה בה, תראה מה הוא שואל: 'מהו תפקידו של חוקר שיושב מול רוצח קשוח מהחמאס, השומר בסוד את מיקומו של הפיצוץ הקרוב בישראל ומונע בכך את סיכול הפיגוע. מה על החוקר לעשות?' הגנרל מפסיק לרגע את שטף דיבורו, נועץ בני מבט חד ואומר, "עכשיו אני שואל אותך, כמו דן מרגלית: הפצצות מתקתיות, אתה יודע איפה ומתי, מה אני צריך לעשות אתך?"

ני חושב, מה אתה מבלבל את המוח? מצטט לי את דן מרגלית.

ועיסא, כמו קרא את מחשבותיו, ממשיך ואומר, "נעזוב את דן מרגלית. אתה בטח יודע שהכנסת שלכם העבירה חוק: אם יש סכנה ודאית ומיידית - מותר לחוקרים לנקוט במה שאתם מכנים 'אמצעים מיוחדים'. באנגלית קוראים לזה עינויים, וזה מותר אצלכם על-פי החוק."

דממה עבה נופלת ביניהם. ני שומע את מחוג השניות שזז בשעון הגדול שעל הקיר.
הגנרל נאנח. הוא לוחץ על כפתור האינטרקום ואומר משהו בערבית. שני חיילים פותחים את הדלת
וניגשים אל ני.

"אני שואל אותך בפעם האחרונה, האם תגיד לי מתי ואיפה ההפצות הבאות?"

ני נד בראשו לאות לאו.

"אני מצטער מאוד, " אומר הגנרל, וני מתפלא לזהות צער אמיתי בנימת דבריו.

החיילים מהדקים אזיקים על ידיו ומקימים אותו, הם מצעידים אותו בנייהם אל עבר הדלת.

ני מסתובב ופונה בפתאומיות אל עבר הגנרל, "סלח לי, אני רוצה להגיד לך משהו," הוא אומר.

"כן, בבקשה," הגנרל נשמע מופתע. הוא מתרומם מאחורי מכתבתו ומתקרב אליו.

"כל האנשים האלה שציטטת לי - היועץ המשפטי לממשלה, אפרים סנה, עורך מעריב, דן מרגלית,
החוק של הכנסת - זה הכול שטויות. תירוצים. זה לא עושה עלי רושם. אתם הרי הייתם מענים אותי
בין כה וכה."

"אתה צודק," משיב הגנרל, "אתה בהחלט צודק. אהיה ישר אתך. היינו עושים את זה בין כה וכה.
אבל עכשיו נעשה את זה עם האישור שלהם. אתה פצצה מתקתקת, והמדינה שלך מרשה לנו לענות
אותך."

ני חושב, כוססאמו כל הפטפונים האלה עם הפצצות המתקתקות שלהם.

ני חושב על נעה ועל מאי.

דלת המשרד של הגנרל עלי עיסא, ראש שירותי הביטחון של לבנון, נסגרת מאחורי גבו.

רני טלמור היא רכזת המחקר בארגון בצלם. הסיפור פורסם בתרבות מעריב**, 1.10.99**

מקורות

משפט בינלאומי

מערכת האו"ם

Universal Declaration of Human Rights, UN General Assembly resolution 217 A (III) of 10 December 1948

The International Covenant on Civil and Political Rights, UN General Assembly Resolution 2200 a (XXI) of 16 December 1966

UN Declaration on the Protection of All Person from being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, UN General Assembly Resolution 3452 (XXX), December 9, 1975

UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Adopted by the First UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Geneva, 1955, and approved by the Economic and Social Council by resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977

UN Code of Conduct for Law Enforcement Officials, UN General Assembly Resolution 34/169 of December 17, 1979

Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, UN General Assembly Resolution 39/46 of 10 December 1984

Human Rights Committee, General Comment No. 20 (44) (art. 7), UN GAOR Sup. No. 40(A/47/40), 1994, Annex VI.

המערכת האירופית

European Convention on Human Rights, 1950

Collected Edition of the Travaux Préparatoires, Vol. 1, The Hague, 1975

European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment or Punishment, 1987

משפט הומניטרי

Hague Convention IV Respecting the Laws and Customs of War on Land, Annexed Regulations, 1907

Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War of August 12, 1949

Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of August 12, 1949

הצעות חוק

משרד המשפטים, הוועדה לבדיקת חקיקה נגד עינויים - דו"ח מסכום, 11.7.95.

משרד המשפטים, הצעת חוק שירות הביטחון הכללי, התשנ"ו-1996, גרסה 10, 18.1.96.

דו"חות של ועדות-חקירה וצוותי מעקב

ועדת החקירה לעניין שיטות החקירה של שירות הביטחון הכללי בנושא פעילות חבלנית עוינת, דין וחשבון, חלק ראשון. ירושלים, אוקטובר 1987

Committee Against Torture, Consideration of the Initial Report of Israel, CAT/C/SR. 184 (28 April 1994)

Committee Against Torture, Special Report submitted by Israel, State Party Report, CAT/C/33/Add.2/Rev.1 (18 February 1997)

Committee Against Torture, Special Report submitted by Israel, Statement by Ms. Nili Arad and Mr. Shai Nitzan, Israelis State Attorney's Office (7 May 1997)

Committee Against Torture, Special Report submitted by Israel, Summary record of the first part (public), CAT/C/SR.296 (May 15, 1997)

Committee Against Torture, Special Report submitted by Israel, Concluding Observations, A/52/44 (May 9, 1997)

Committee Against Torture, Second Periodic Report of States Parties due in 1996: Israel, Opening Statement by Alan Baker, Legal Adviser. Ministry of Foreign Affairs (May 15, 1998)

Committee Against Torture, Second Periodic Report of States Parties due in 1996: Israel, Concluding Observations, A/53/44 (May 18, 1998)

Commission on Human Rights, Report of the Special Rapporteur on Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment of Punishment, E/CN.4/1997/7 (January 10, 1997)

Human Rights Committee, Sixty-third session, Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 40 of the Covenant, Concluding Observations, Israel, CCPR/79/Add.93

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Report on visit to the UK (Northern Ireland), 1993, CPT/Inf (94) 17

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Report of visit to the UK from 15 to 31 May 1994, CPT/Inf (96) 11

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, UK's Response to 1993 Report, CPT/Inf (94) 18

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Report to Malta, 1990, CPT/Inf (93) 13

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Report to Greece, 1993, CPT/Inf (94) 20

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Report to Slovenia, 1995, CPT/Inf (96) 18

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Report to Portugal, 1996, CPT/Inf (98) 1

Report of the Committee of Privy Counsellors appointed to consider authorized procedures for the interrogation of persons suspected of terrorism, Cmnd. No. 4901 (Lord Parker of Wadington, Chairman, 1972)

Report of the Committee of Inquiry into Police Interrogation Procedures In Northern Ireland, Cmnd. 7497 (H.G. Bennet, Q.C., Chairman, 1979)

U.S. Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, Israel and the Occupied Territories Country Report on Human Rights Practices for 1998, February 26, 1999

U.S. Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, United Kingdom Country Report on Human Rights Practices for 1998, February 26, 1999

CIA, Kubark Counterintelligence Interrogation, July 1963 (can be found in various internet sites. For instance: <http://www.parascope.com/articles/0397/kubark06.htm>)

ספרים ומאמרים

בגין, מנחם, **בלילות לבנים: סיפור מאסרו וחקירתו של מנחם בגין בצרוף הפרוטוקולים של ה-נ.ק.וו.ד. שנחשפו לאחרונה, 1995**

ברק, אהרון, **פרשנות במשפט. 1994**, כרך שלישי (פרשנות חוקתית)

סטטמן, דניאל, שאלת המוחלטות המוסרית של האיסור לענות, **משפט וממשל**, ד', תשנ"ד, עמ' 161
קרמניצר, מרדכי ושגב, ראם, הפעלת כוח בחקירות השבי"כ, **משפט וממשל**, ד', תשנ"ח, עמ' 667
רובינשטיין, אליקים, "על חוק יסוד כבוד האדם וחירותו ומערכת הביטחון **עיוני משפט**, כ"א, תשנ"ח

Amery, Jean, *At the Mind's Limits* (1980)

Basoglu, Metin, et al, Psychological Effects of Torture: A Comparison of Tortured With Nontortured Political Activists in Turkey, 151 *Am J Psychiatry* 76 (1994)

Burgers J. and Danelius, H., *The United Nations Convention against Torture - A Handbook on the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* (1988)

Evans M.D. and Morgan R., *Preventing Torture: A Study of the European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* (1998)

Freund, R.B., *The Anatomy of Sleep* (1966)

Kremnitzer, Mordechai, "The Landau Commission Report - Was the Security Service Subordinated to the Law, or the Law to the "Needs" of the Security Service?, 23(2-3) *Israel Law Review* 216 (1989)

Lippman, Matthew, "The Protection of Universal Human Rights: The Problem of Torture," in: R. Claude and B. Weston (eds.), *Human Rights in the World Community: Issues and Action* (1989)

Luce, Gay Gaer, Segal, Julius, *Sleep*, (1966)

McCarthy, M. E. and Waters, W.F., "Decreased Attentional Responsivity During Sleep Deprivation: Orienting Response Latency, Amplitude, and Habituation," 20(2) *Sleep* 115 (1997)

Meron, T. *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law* (1991)

Moore, S. Michael, *Torture and the Balance of Evils*, 23(2-3) *Israel Law Review* 216 (1989)

Pictet, Jean, (ed.), *Commentary - IV Geneva Convention* (1958)

Rodley, N. S., *The Treatment of Prisoners under International Law* (2nd Ed.) (1999)

Rudolph, H., *Security, Terrorism, Torture: Detainees' Rights in South Africa and Israel: A comparative Study* (1984)

Scarry, Elaine, *The Body in Pain: The Making and Unmaking of the World* (1985)

Sieghart, Paul, *The International Law of Human Rights* (1983)

פסיקה

פסיקה ישראלית

בג"צ 5100/94, הוועד הציבורי נגד עינניים ואח' נ. ממשלת ישראל ואח', פסק-דין מיום 6.9.99
בג"צ 336/96 (בג"צ 7964/95) עבד אל חלים בלביסי נ. שירות הביטחון הכללי, החלטה מיום
11.1.96

בג"צ 8049/96 מחמד עבדל עזיז חמדאן נ. שירות הביטחון הכללי, החלטה מיום 14.11.96

ת"פ 109/98 מדינת ישראל נגד חיים פקוביץ', בית-המשפט המחוזי בירושלים

ת"פ 103/89, מדינת ישראל נ. פלונים, בבית-המשפט המחוזי בירושלים

אזח"ע תיק מס' 124/97, התובע הצבאי נ סעיד סאלם איברההים זוערוב

פסיקה של בית-המשפט האירופי לזכויות אדם

Ireland v. The UK, Series A, No. 25 (1978)

Tomasi v. France, judgment of 27 August 1992, Series A no. 241-A

Chahal v UK, judgment of 15 November 1996, Reports 1996-V

Aksoy v. Turkey, judgment of 18 December 1996, Reports 1996-VI

Aydin v. Turkey, judgment of 25 September 1997, Reports 1997-VI

Selmouni v. France (Application no. 25803/94), 28 July 1999

Filartiga v. Pena-Irala 630 F.2d 876 (2d Cir. 1980), (ארה"ב), מארס

Regina v. Bartle Ex Parte Pinochet (HOL, 1999), (בריטניה)

דו"חות של ארגוני זכויות אדם

בצלם, חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה: התעללות, "לחץ פסי מתון", או עינויים?, מארס 1991

בצלם, חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה (דו"ח מעקב), מארס 1992

בצלם, מותו של מוסטפא ברכאת באגף החקירות במיתקן הכליאה בטול-כרם, ספטמבר 1992

בצלם, "הנוהל החדש" בחקירות השב"כ: המקרה של עבד א-נאסר עובייד, נובמבר 1993

בצלם, משתפי הפעולה בשטחים בתקופת האינתיפאדה: הפרות ופגיעות בזכויות אדם, ינואר 1994.

בצלם, עינויים בחקירה: עדויות נחקרים פלסטינים, עדויות חוקרים, נובמבר 1994

בצלם, מעצרים וחקירתם של בני הזוג "עלי" מהכפר בני נעים, יוני 1995

בצלם, לגיטימציה לעינויים: החלטות בג"צ בעניין בילביסי, חמדאן ומובארכ - מקורות והערות, ינואר 1997

בצלם, ההתנחלויות בשטחים כהפרת זכויות אדם: היבטים משפטיים ועקרוניים, מארס 1997.

בצלם, עינויים כשגרה: שיטות החקירה של השב"כ, פברואר 1998

Amnesty International, **Torture in the Eighties**, 1984

Amnesty International, **Report**, 1998

Amnesty International, **United States of America: Race, Rights and Police Brutality**, September 1999

Amnesty International, **United States of America. Speaking Out: Voices Against Death**, October 1999

Human Rights Watch, **Shielded from Justice: Police Brutality and Accountability in the United States**, July 1998

Al-Haq, **Torture for Security**, 1995

פרסומי בצלם

דו"חות מקיפים

עינויים כשיגרה: שיטות החקירה של השב"כ.	פברואר 1998
שבויים של שלום: מעצר מינהלי במהלך תהליך אוסלו.	מאי 1997
ההתנחלות בשטחים כהפרת זכויות אדם: היבטים משפטיים עקרוניים.	מארס 1997
אין דין ואין דין: ענישה ללא משפט, חטיפה, מעצר בלתי-חוקי ועינויים של פלסטינים תושבי הגדה המערבית בידי מנגנון הביטחון המסכל הפלסטיני.	אוגוסט 1995
מדיניות של אפליה: הפקעת קרקעות, תכנון ובנייה במזרח ירושלים.	מאי 1995
אכיפת החוק על אזרחים ישראלים בשטחים.	מארס 1994
משתפי הפעולה בשטחים בתקופת האינתיפאדה: הפרות ופגיעות בזכויות האדם.	ינואר 1994
דו"ח דו-שנתי 1992-1993: הפרות זכויות האדם בשטחים.	1994
גירוש פלסטינים מהשטחים והגירוש ההמוני בדצמבר 1992.	יוני 1993
עצורים בלא משפט: מעצרים מנהליים בשטחים מתחילת האינתיפאדה.	אוקטובר 1992
פעילות היחידות המיוחדות בשטחים.	מאי 1992
חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה (דו"ח מעקב).	מארס 1992
דו"ח דו-שנתי 1990-1991: הפרות זכויות האדם בשטחים.	1992
חקירת פלסטינים בתקופת האינתיפאדה: התעללות, "לחץ פיסי מתון", או עינויים?	מארס 1991
ענישה קולקטיבית בגדה המערבית ורצועת עזה והביקורת השיפוטית עליה.	מארס 1991
פתיחה באש על-ידי כוחות הביטחון בשטחים.	יולי 1990
מערכת המיסוי בגדה המערבית וברצועת עזה.	פברואר 1990
דו"ח שנתי 1989: הפרות זכויות האדם בשטחים.	דצמבר 1989
מערכת השיפוט הצבאי בגדה המערבית.	נובמבר 1989
הריסות ואטימות בתים כאמצעי ענישה בגדה המערבית וברצועת עזה בתקופת האינתיפאדה.	ספטמבר 1989

דפי מידע

במורד הסיפוח: הפרת זכויות אדם כתוצאה מהקמת התנחלות מעלה אדומים והרחבתה.	יוני 1999
אוסלו: לפני ואחרי - מצב זכויות אדם בשטחים.	מאי 1999
מוות ידוע מראש: ירי כדורי "גומי" לפיזור הפגנות בשטחים.	דצמבר 1998
מי מריבה: אחריותה של ישראל למצוקת המים בשטחים.	ספטמבר 1998
הפרד ומשול: האיסור על מעבר בין רצועת עזה לבין הגדה המערבית.	מאי 1998
1987 - 1997: עשור של הפרות זכויות אדם.	ינואר 1998
הורסים שלום: מדיניות ההריסה ההמונית של בתי פלסטינים בגדה המערבית.	ספטמבר 1997
ברוטאליות לשמה: ממשיכים להכות: הכאות והתעללויות של פלסטינים בידי אנשי מג"ב ושוטרים בחודשים מאי-אוגוסט 1997.	אוגוסט 1997
הטרדה מינית בשם החוק: אלימות והשפלה במהלך חיפושים בבתי פלסטינים בחברון.	דצמבר 1996
מכת מדינה: הכאות, התעללויות והשפלות של פלסטינים בידי אנשי משטרה ומג"ב בחודשים יוני-יולי 1996.	ספטמבר 1996
ללא גבולות: פגיעה בזכויות אדם בצל הסגר.	אפריל 1996
זו קיום בלתי אפשרי: זכויות האדם בחברון מאז הטבח במערת המכפלה.	ספטמבר 1995
מקרי מוות ופציעה כתוצאה מהתפוצצות שיירי תחמושת.	יולי 1995
עינויים בחקירה: עדויות נחקרים פלסטינים, עדויות חוקרים.	נובמבר 1994
"טרטורים" בירוקרטיים, הטרדה והתעמרות במהלך פעילות מבצעית בגדה המערבית בשנה הראשונה להסכם העקרונות.	ספטמבר 1994
ירי לעבר כלי-רכב בשטחים על-ידי כוחות הביטחון.	פברואר 1994
הריגת ילדים פלסטינים והוראות הפתיחה באש.	יוני 1993
הריסת בתים במהלך פעולות כנגד מבוקשים.	מאי 1993
הסגר על הגדה המערבית ורצועת עזה - פגיעות ישירות ונלוות בתושבי השטחים.	אפריל 1993
הגבלות על זכות ההפגנה והמחאה בשטחים.	ינואר 1992
ספטמבר-אוקטובר 1991 חידוש גירושם של נשים וילדים מהשטחים בשל "שהייה בלתי חוקית	ספטמבר-אוקטובר 1991
תלונות על הפרת זכויות האדם בשטחים - פעילות "המוקד להגנת הפרט".	אוגוסט 1991
מותו של הנער מחמוד עליאן התעמרות פקיד מס הכנסה ולחץ על משפחות מבוקשים.	יוני 1991
זכויות האדם בשטחים בתקופת מלחמת המפרץ.	ינואר-פברואר 1991
הריסות ואטימות בתים כאמצעי ענישה - דו"ח מעקב.	נובמבר 1990

איבוד עשתונות: אירועי הר-הבית - תחקיר ראשוני (דו"ח מיוחד)	אוקטובר 1990
סגירת בתי-ספר ופגיעות אחרות במערכת החינוך בשטחים. הגבלות על בניה למגורים בגדה המערבית.	ספטמבר-אוקטובר 1990
אלמות כלפי קטינים במעצר משטרת.	אוגוסט 1990
מערכת השיפוט הצבאי בגדה המערבית: דו"ח מעקב.	יוני-יולי 1990
עמדות צה"ל בבתים פרטיים, פורים שפיל בכפר עאבוד, ומעקב אחר חקירת מצ"ח.	מאי 1990
הצנזורה על העיתונות הפלסטינית. מקרי מוות ופציעה של ילדים.	אפריל 1990
משפטי חיילים והגבלות על יציאה לחו"ל.	פברואר-מארס 1990
על סופרים וספרים אסורים.	ינואר 1990
חקירת מקרי מוות, מעצרים מינהליים. מתקני כליאה.	נובמבר 1989
חקירת מקרי מוות, מתנחלים, גירושים.	אוקטובר 1989
קליעי פלסטיק, עוצר, פגיעות של מתנחלים, הריסות בתים. נתונים, החמת תעודות-זהות, חקירת מקרי מוות.	ספטמבר 1989
	אוגוסט 1989
	יולי 1989
	יוני 1989
	מאי 1989

דו"חות מקרה

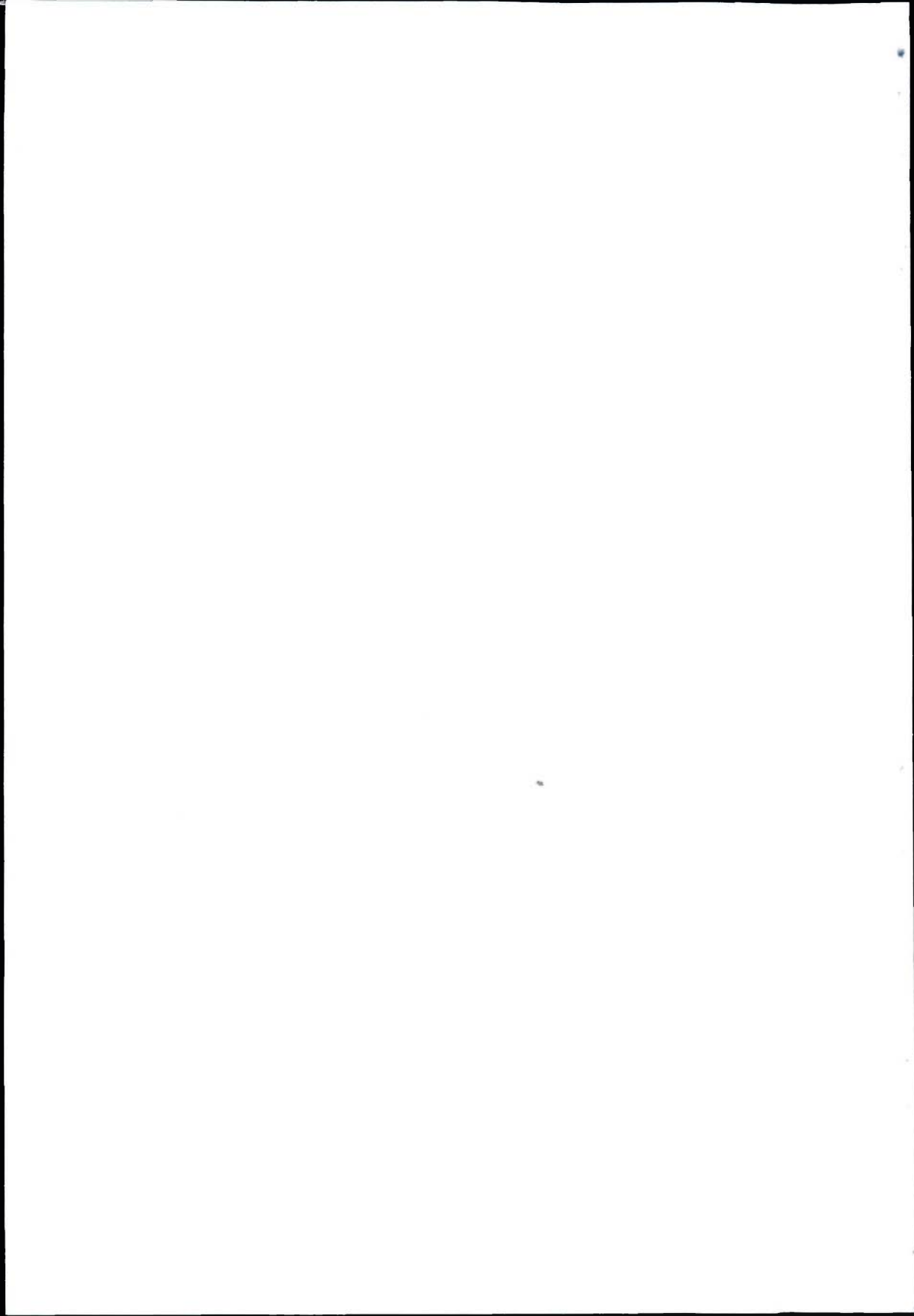
אימון קטלני: הריגתו של מוחמד אל-חילו על-ידי מסתערבים בחיזמה (דו"ח מקרה 8).	מארס 1997
משחקים באש בהר הבית: שימוש בכוח מופרז וקטלני על-ידי משטרת ישראל (דו"ח מקרה 7).	דצמבר 1996
מעצרים וחקירתם של בני הזוג "עלי" מהכפר בני נעים (דו"ח מקרה 6).	יוני 1995
הוצאה להורג במקום: מחנה הפליטים ג'באליא, 28.3.94 דו"ח משותף לארגונים בצלם ועורכי-דין פלסטינים למען זכויות האדם (דו"ח מקרה 5).	אפריל 1994
ירי קטלני וענישה קולקטיבית בעקבות הטבח במערת המכפלה (דו"ח מקרה 4).	מארס 1994
הנוהל החדש" בחקירות השב"כ: המקרה של עבד א-נאסר עובייד (דו"ח מקרה 3).	נובמבר 1993
חיאן יונס, דצמבר 1992 (דו"ח מקרה 2).	ינואר 1993
מותו של מוסטפא ברכאת באגף החקירות במיתקן הכליאה בטול- כרם (דו"ח מקרה 1).	ספטמבר 1992

דו"חות אחרים

משפחות שסועות: פירוד משפחות פלסטיניות בשטחים, דו"ח משותף לבצלם ולמוקד להגנת הפרט.	יולי 1999
שותפים לאי צדק: הפרת זכויות אדם על ידי ישראל והרשות הפלסטינית בעקבות הרצח בוואדי קלט. דו"ח משותף לבצלם ול-LAW	יוני 1999
גופות אסורות, דו"ח משותף לבצלם ולמוקד להגנת הפרט.	מארס 1999
הטרנספר השקט נמשך: שלילת מעמד התושבות וזכויות סוציאליות מתושבי מזרח ירושלים, דו"ח משותף לבצלם ולמוקד להגנת הפרט.	ספטמבר 1998
הטרנספר השקט: שלילת מעמד התושבות מפלסטינים במזרח ירושלים, דו"ח משותף של בצלם והמוקד להגנת הפרט.	אפריל 1997
לגיטימציה לעינויים: החלטות בג"צ בעניין בילביסי, חמדאן ומובארכ - מקורות והערות.	ינואר 1997
זכויות אדם מאז הסכמי אוסלו: תמונת מצב, דו"ח משותף של בצלם ושל הקבוצה הפלסטינית לפיקוח על זכויות האדם.	דצמבר 1996

פעילות **בצלם** בשנת 1999 מתאפשרת תודות לתרומותיהם של הגופים הבאים:

Christian Aid (UK), DanChurchAid (Denmark),
Department of Foreign Affairs & Trade & AusAid (Australia),
EZE (Germany), Ford Foundation (USA), ICCO (Netherlands)
International Commission of Jurists (Sweden),
Joyce Mertz-Gilmore Foundation (USA), New Israel Fund (Israel),
Norwegian Foreign Ministry.
Federal Department of Foreign Affairs (Switzerland)

בצלם

מרכז המידע הישראלי
לזכויות האדם בשטחים

טל: 02-5617271-02 פקס: 02-5610756
<http://www.btselem.org>

בצלם, מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, הוקם בפברואר 1989 על-ידי גוף רחב של משפטנים, רופאים, אנשי רוח, עיתונאים וחברי-כנסת.

בצלם שם לו למטרה לתעד ולהביא לידיעת הציבור הרחב וקובעי המדיניות את הפרות זכויות האדם בשטחים ולהילחם בתופעת ההדחקה וההכחשה שפשתה בחברה הישראלית. בצלם מקפיד על מהימנות המידע הנמסר מטעמו. מידע כזה מתפרסם רק לאחר תחקירי שטח מעמיקים שעורכים תחקירני המרכז. תוצאות תחקירים אלה נבדקות לאור מסמכים רלוונטיים (רפואיים למשל), גירסת המקורות הרשמיים, ובראשם דובר צה"ל, ומידע ותחקירים ממקורות נוספים, בהם ארגוני זכויות אדם ישראליים, פלסטיניים ואחרים.

בצלם הוקם ופועל מתוך מחויבות ודאגה לזהותה ההומניסטית של מדינת ישראל, ואמונה כי כיבוד זכויות האדם אינו סותר את בטחונה.

כארגון זכויות אדם, מייחד בצלם את עיקר מאמציו לניסיון לשנות את מדיניות ממשלת ישראל בשטחים, ולהעמיד את הממשלה, כגורם השולט בשטחים, על חובתה לשמור על זכויות האדם של תושביהם ולקיים בקפדנות את המשפט הבינלאומי. המנדט של בצלם מוגבל לתייעוד ופעולה בנוגע להפרות זכויות האדם בשטחים. עם זאת בצלם מתנגד נחרצות לכל פגיעה בזכויות אדם מכל צד שהוא, בין אם היא מבוצעת בישראל, בשטחים או בארצות אחרות.

למרות הפוטנציאל לסיום השלטון הצבאי בשטחים שנוצר עם חתימת הסכם העקרונות ב-1993, עדיין קיים צורך להגן על זכויות האדם בשטחים. בצלם קורא לשים קץ לשלטון הצבאי הישראלי בשטחים. את מקומו חייב לתפוס שלטון אזרחי נבחר, שבמסגרתו יילקחו בחשבון ויכובדו זכויותיהם של כל הנוגעים בדבר. עם התקדמות תהליך השלום, ימשיך בצלם בפעילותו במטרה למנוע הפרות זכויות אדם ולהתריע עליהן.